

Ötekileştirilen Dindar Gençlik: 'İmam Hatipler Kapatılsın' Facebook Grubu Örneği*

Abdullah ÖZBOLAT**

M. Ertuğrul EVYAPAR***

Öz

Sosyal medya, bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu meydana gelmiştir. Bu alan içerisinde ortaya çıkmış sanal cemaatler insanların eğlendiği, boş vakit geçirdiği ve hobilerini paylaştığı gruplar olarak bilinmektedir. Bu çalışmada sosyal medya gençliğinin, bu alanı boş zaman geçirme, hobi paylaşımı, arkadaş bulma ya da bireysel özelliklerini paylaşmanın ötesinde bir kimlik inşa etme zemini olarak görebildiği iddia edilmektedir. Buna karşılık bu inşa etme sürecinin doğal bir sonucu olan ötekileştirmenin, farklı bir grubu belirli özelliklerinden dolayı hedef alarak gerçekleştirebileceği tespit edilmektedir. Sosyal medya kullanıcılarının gerçek yaşamındaki kimlikleri, sanal cemaat seçiminde birer adres kağıdı gibi işlev görmektedir. Bu nedenle sanal cemaatler benzer zihniyete ve değer yargılarına sahip insanları bir araya getirebilmektedir. Bunun bir sonucu ise insanların ötekisiz postmodern cemaatler olarak bilinen sanal cemaatlerde, belirli bir grubu belirli özelliklerinden dolayı ötekileştirmelerinin zemininin oluşmasıdır. Bu çalışmada, İmam Hatipler Kapatılsın Facebook grubu örneğindeki grup içi gönderiler içerik analiziyle incelenmiştir. İnceleme sonucunda kendilerini seküler-aydın ve muhalif olarak tanımlayan gençlerden oluşan sanal cemaat üyelerinin, imam hatip okulları özelinde (dindar gençlik) muhafazakar insanları yedi biçimde ötekileştirerek, kendilerine bir kimlik inşa ettikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dindar Gençlik, Sanal Cemaatler, Ötekileştirme, Kimlik.

Marginalized Religious Youth: The Case of Facebook Group 'İmam Hatipler Kapatılsın'

Abstract

Social media is constituted as the result of advances in computer and communication technologies. Virtual communities which were emerging in this area are known as places

* Makale Gönderim Tarihi: 24.07.2020 Makale Kabul Tarihi: 10.11.2020

Bu çalışma Prof. Dr. Abdullah Özbolat danışmanlığında 27.07.2018 tarihinde tamamladığımız Sanal Cemaatler ve Postmodern Kabilecilik: İmam Hatipler Kapatılsın Facebook Grubu Örneği başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

** Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı
Professor, Cukurova University, Faculty of Divinity, Department of Sociology of Religion
ozbolata@gmail.com ORCID: 0000-0002-6100-4289

*** Doktora öğrencisi, Adana

PhD student, Adana mertugrulevyapar@gmail.com ORCID: 0000-0002-1266-2058

where people spend their leisure time and share their hobbies. In this study, it is claimed that social media youth can see this area as a ground for creating an identity beyond spending free time, hobby sharing, finding friends or sharing individual data. It is determined that othering, which is a natural result of this building process, can be realized by targeting a different group due to its specific characteristics. Real-life identities of social media users function like address cards in the selection of virtual communities. Hence these virtual communities can bring together those with a similar mindset and value judgments. A consequence of this is that becomes grounds for people to othering a particular group due to their specific characteristics in virtual communities known as post-modern communities without others. In this study in-group posts in “İmam Hatipler Kapatılsın” group example were analyzed by content analysis. It has been observed that members of the virtual community “İmam Hatipler Kapatılsın” in which they set themselves as secular-enlightened and the opposing group builds an identity by othering conservative people at the representation of imam hatip schools in seven different categories.

Keywords: Sociology of Religion, Othering, Religious Youth, Virtual Communities, Identity.

Özet

Bu çalışmanın amacı iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu ortaya çıkan sanal cemaatlerin ötekileştirmeye sebep olup olmayacağını anlamaktır. Sanal Cemaatler boş zaman geçirme, arkadaş edinme ya da hobi grupları olarak bilinmektedir. Günümüzde sanal iletişim vasıtasıyla mekânın neredeyse yok olan belirleyici etkisi sebebiyle bireyler, sanal cemaatler etrafında toplanmayı ve kendileri gibi düşünen insanlarla yeni örgütlenme tarzları içerisinde bulunmayı tercih etmektedirler. Ancak bu araştırmaya konu olduğu şekliyle kimlik ve yaşam tarzı farklılıklarından dolayı bir ötekileştirmenin yapılabileceği alanlar da olabilmektedirler. Yapılan bu çalışmada aynı toplum içerisinde yaşayan insanların sanal cemaatler aracılığıyla farklı dünya görüşünde olan insanları ötekileştirip ötekileştirmedikleri tespit edilmek istenmektedir. Bu amaçla kendilerini seküler olarak tanımlayan insanların oluşturduğu İmam Hatipler Kapatılsın Facebook Grubu içindeki gönderiler incelenmiştir. Bu çalışmada sosyal medya gençliğinin, bu alanı boş zaman geçirme, hobi paylaşımı, arkadaş bulma ya da bireysel özelliklerini paylaşmanın ötesinde bir kimlik inşa etme zemini olarak görebildiği iddia edilmektedir. Buna karşılık bu inşa etme sürecinin doğal bir sonucu olan ötekileştirmenin, farklı bir grubu belirli özelliklerinden dolayı hedef olarak gerçekleştirebileceği tespit edilmektedir. Sosyal medya kullanıcılarının gerçek yaşamındaki kimlikleri, sanal cemaat seçiminde birer adres kâğıdı gibi işlev görmektedir. Bu nedenle sanal cemaatler benzer zihniyete ve değer yargılarına sahip insanları bir araya getirebilmektedir. Bunun bir sonucu ise insanların ötekisiz postmodern cemaatler olarak bilinen sanal cemaatlerde, belirli bir grubu belirli özelliklerinden dolayı ötekileştirmelerinin zemininin oluşmasıdır.

Literatür taranırken birçok güncel veritabanı internet ortamında taranmıştır. Bu işlem sonucunda kitap, tez ve makale olacak şekilde çeşitli çalışmalara ulaşılabilmektedir. Bu çalışmaların kesişen yönlerine bakılacak olursa imam hatip okullulara karşı toplumun bir kesimi tarafından olumsuz bir kimlik algısının varlığına işaret etmektedir. Toplumdaki olumsuz birtakım algılar, imam hatip öğrencilerinin içe kapalı bir yapıda oldukları, toplumun geneline değil de sınırlı bir topluluğa entegre oldukları, demokratik kültüre sahip olmayan, kendilerinden başkasına saygı duymayan kişiler oldukları şeklinde sıralanabilir. Ancak bu olumsuz kimlik algısı imam hatiplilerin kendi kimlik algısıyla uyuşmamaktadır. İmam hatipliler kendilerini entelektüel, ahlaklı, modernleşmeye karşı olmayan hatta modernleşmenin getirdiği yenilikleri de yakından takip eden şeklinde tanımlamaktadırlar. Literatürde boş zaman geçirme, arkadaş edinme mecraları ve hobi grupları olarak bilinen sanal cemaatlerin aslında toplumda bulunan dünya görüşlerinin ve referans çerçevelerinin bir yansıması olarak ötekileştirmenin yapıldığı ortamlar olabileceğine dair bir çalışma bulunmamaktadır. Bu anlamda yapılan çalışma kimlikler ve dünya görüşleri üzerinden yapılan ötekileştirmelerin varlığını kategorisel olarak tespit etmesi açısından önemlidir.

Çalışmada verilerin kategorilere ayrılarak kavramsallaştırılmasında içerik analizi kullanılmıştır. Sanal cemaatlerin kimlik ve dünya görüşü farklılıklarından dolayı ötekileştirmenin zemini olup olmayacağı araştırmanın problemini oluşturmaktadır. Çalışmada İmam Hatipler Kapatılsın Facebook Grubundaki 49 bin 35 yorum ve gönderi içerik analizine tabi tutulmuştur. Veriler içerik analizine uygun şekilde iki defa incelenmiştir. Verilerin analizinde Nvivo yazılımı kullanılmıştır. Seçilen grubun temel iki özelliği kendisini seküler olarak tanımlayan üyelerden oluşması ve görünürde sadece imam hatip okullarının kapatılmasını istemeleridir. Ancak içerikler incelendikçe Osmanlı modernleşmesinin ilk dönemiyle başlayan, Cumhuriyetin ilk yıllarıyla devam eden ve 2002 sonrası Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasi alanda güç kazanmasıyla daha da popüler hale gelen seküler-muhafazakâr mücadelesinin tezahürlerinin sanal âlemde de yer almış olduğu görülmektedir. Araştırma için seçilen grup Facebook'ta kapalı bir grup olup, gruba girilmesi birtakım şartlara bağlıdır. Bu şartlardan bazıları sahte bir profil olmamak, paylaşımların laiklik karşıtı olmaması ve dini içeriklerde paylaşımlar yapmamaktır. Gruba girmek için istekte bulunulduğunda grup yöneticileri tarafından o profil (Facebook hesabı) inceleniyor ve yukarıdaki özelliklere göre yeterli görülürse ancak gruba alınabiliyor. Çeşitli zaman aralıklarıyla gruptaki üyelerin profilleri, paylaşımları incelenip grupta "temizlik" yapıldığı için, grubun belirlenen zaman dilimindeki yorum, paylaşım gibi içerikleri Nvivo yazılımı tarayıcı eklentisiyle tek bir veritabanında bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Türk toplumunda modernleşmenin ve küreselleşmenin etkisiyle daha da hızlanan değişim ve dönüşümün de katkılarıyla muhafazakâr insanların gelenekseli, seküler insanların modernini temsil ettiği toplumun bir kesimi tarafından kabul görmüştür. Bu ayırım zihinlerde birçok şema oluşturmuş durumdadır. Bu şemalar

geçen zaman içerisinde, değişen muhafazakâr insan yaşantılarına rağmen aynı kalmış ve özelliklerini kaybetmiş görünmektedir. Geçmişten gelen bu tarz güncel olmayan şemalar ötekileştirmelere, toptancı bir bakışa ve karşı tarafa bir adım sonra yaşama hakkı vermemeye kadar gidebilmektedir. Güncelliğini kaybetmiş görünen bu tarz düşünceler belli örüntüleri işaret etmektedir. Bunlar geneli kapsar geçerlilikte görünmemektedir. Bu anlamda incelenen İmam Hatipler Kapatılsın Facebook Grubunda kendilerini seküler olarak tanımlayan grup üyelerinin yine kendi zihin dünyasında toptancı bir bakışla dindar ve muhafazakâr olarak tanımladıkları imam hatip okullu gençler özelinde muhafazakâr insanları yedi ayrı kategoride ötekileştirdikleri tespit edilmiştir. Bu kategoriler Günah Keçisi Olarak Görülme, Dinci-Dindar Ayrımından Dolayı Ötekileştirilme, Siyasi Tercih ve Eylemlerinden Dolayı Ötekileştirilme, Yaşam Tarzı-Boş Zaman Aktiviteleri Farklılığından Dolayı Ötekileştirilme, Kültürsüz-Cahil ve Akademik Başarısızlığa Mahkûm Görülme, Düşük Gelir Düzeyinden Dolayı Ötekileştirilme, Çağ Dışı Görülme şeklinde bir bütünü oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere İmam Hatipler Kapatılsın Facebook grubunda bulunan gönderi ve yorumların incelenmesi sonucunda oluşan kategoriler yedi başlıkla ifade edilmektedir. Bu kategoriler oluşturulurken 49 bin 35 gönderi ve yorum iki defa incelenmiş, sonuçta yukarıda bulunan kategoriler ortaya çıkmıştır. İncelemeye konu olan İmam Hatipler Kapatılsın adlı Facebook grubunda gönderilerin ve bu gönderilere yapılan yorumların genel olarak din eksenli cereyan ettiği, bu etkileşim içerisinde din karşıtı içeriklere sahip gönderilerin ve yorumların yoğun olduğu gözlemlenmiştir.

Summary

The aim of this study is to understand whether virtual communities that have emerged as a result of developments in communication technologies will cause marginalization. Virtual Communities are known as spending leisure time, making friends or hobby groups. Nowadays, individuals prefer to gather around virtual communities and to be in new forms of organization with similar-opinion people, due to the determining effect of space that almost disappears through virtual communication. However, as it is the subject of this study, there may be areas where a marginalization can be made due to the differences in identity and lifestyle. In this study, it is aimed to determine whether the people living in the same society marginalize people with different world views through virtual communities. For this purpose, the posts within the Imam Hatipler Kapatılsın Facebook Group, created by people who define themselves as secular, were analyzed. In this study, it is claimed that social media youth can see this area as a ground for building an identity beyond spending leisure time, sharing hobbies, finding friends or sharing individual characteristics. On the other hand, it is determined that marginalization, which is a natural result of this building process, can be realized by targeting a different group due to its specific characteristics. The real-life identities of social media users function like an address paper in the selection of a virtual community. Therefore, virtual

communities can bring people with similar mindsets and value judgments together. One consequence of this is that in virtual communities known as non-alien postmodern communities, a basis for marginalizing a certain group due to its particular characteristics is formed.

While the literature was being scanned, many current databases were scanned on the internet. As a result of this process, it was possible to reach various studies such as books, thesis and articles. Looking at the intersecting aspects of these studies, the imam hatip points to the existence of a negative perception of identity by some part of the society against the school students. Some negative perceptions in the society can be listed as the imam hatip students are introverted, integrated into a limited community rather than the general society, they are people who do not have a democratic culture and do not respect anyone but themselves. However, this negative perception of identity does not match the identity perception of imam hatip residents. Imam hatip people define themselves as intellectual, moral, not against modernization and even closely following the innovations brought about by modernization. There is no study in the literature that virtual communities, known as spending leisure time, friendship channels, and hobby groups, can actually be environments in which marginalization is made as a reflection of world views and reference frames in society. In this sense, the study is important in terms of categorically determining the existence of marginalization over identities and world views.

Content analysis was used to conceptualize the data by categorizing it in the study. Whether virtual communities will be grounds for marginalization due to differences in identity and world view constitutes the problem of the research. In the study, Imam Hatipler Kapatilsın 49 thousand 35 comments and posts in Facebook Group were subjected to content analysis. The data were analyzed twice in accordance with content analysis. Nvivo software was used to analyze the data. The two main characteristics of the chosen group are that it consists of members who define themselves as secular and they seemingly want only imam hatip schools to be closed. However, as the contents are examined, it is seen that the manifestations of the secular-conservative struggle, which started with the first period of Ottoman modernization, continued with the first years of the Republic, and became even more popular with the gaining power of the Justice and Development Party in the political field after 2002, took place in the virtual world. The group selected for research is a closed group on Facebook, and entering the group depends on a number of conditions. Some of these conditions are not to be a fake profile, not to be anti-secular and not to post religious content. When a request is made to enter the group, that profile (Facebook account) is examined by the group administrators and if it is found sufficient according to the above features, it can only be included in the group. Since the profiles and shares of the members in the group were examined at various time intervals and "cleaning" was made in the group, the contents of the group such as comments and shares in the specified time period were transferred to the computer

environment in a single database with the Nvivo software browser plug-in. With the contribution of the change and transformation accelerated by the effect of modernization and globalization in Turkish society, it has been accepted by a segment of the society that conservative people represent traditional and secular people. This distinction has created many schemas in minds. These schemes seem to have remained the same and lost their characteristics, despite the changing conservative human life over time. Such outdated schemes from the past can go as far as marginalization, a wholesale perspective and not giving opponent to live one step later. Such thoughts that seem out-of-date point to certain patterns. These do not appear to be broadly valid. In this sense, it has been determined that the members of the group, who define themselves as secular in the Facebook Group, are considered to be religious and conservative with a wholesale perspective in their own minds, and that they marginalize conservative people in seven different categories, especially for the imam hatip school youth. These categories include being seen as scapegoats, being marginalized due to religionism -religious distinction, being marginalized due to political preferences and actions, being marginalized due to differences in lifestyle and leisure activities, being seen as uncultivated-ignorant and condemned to academic failure, being seen as out-of-date, being marginalized due to low income constitute a whole. As can be seen, the categories that are formed as a result of examining the posts and comments in the Facebook group, "İmam Hatipler Kapatılsın", are expressed under seven headings. While creating these categories, 49 thousand 35 posts and comments were examined twice, resulting in the above categories. It has been observed that the posts on the Facebook group titled İmam Hatipler Kapatılsın, which is the subject of the study, and the comments made to these posts generally take place on the basis of religion, and in this interaction, the posts and comments with anti-religious content are intense.

Giriş

Günümüz dünyasında özellikle internetin ve onun taşıyıcısı olan mobil araçların hayatımıza girmesiyle ortaya çıkan yeni sosyal mecralar, insan ilişkilerinden, örgütlenme şekillerine kadar zaman ve mekânın belirleyiciliğini azalttığı için, toplumsal alanın örgütlenme ve iletişim biçimi sosyal ağlar üzerinden şekillenmeye başlamıştır. İletişim teknolojilerinin oluşturduğu yeni sosyal alanlar ve yeni örgütlenme biçimlerinden birisi olarak öne çıkan sanal cemaatler, boş zaman geçirme, hoş vakit geçirme, ortak ilgi alanı gibi amaçlar doğrultusunda insanların bir araya geldikleri sanal alanlar olarak tanımlandığı gibi, belirli bir dünya görüşüne sahip insanların bir araya gelmesiyle de oluşabilmektedir.

Ait olunan dünya görüşü, zihniyet yapısı ve referans çerçevesini tarif ettiği gibi, kişiyi/grubu/topluluğu diğerlerinden ayıran bir yöne sahip olan kimlikler, sanal cemaatlerde de temsil edilmekte, tarihi, toplumsal arka plan ve dünyanın değişim-dönüşüm süreçlerine bağlı olarak sosyal medyada karşılık bulmaktadır. Farklı

dünya görüşleri arasında etkileşimler, kesişimler yaşandığı gibi, bağlamlarına göre referansları, dayanakları ve kabulleriyle birbirinden farklılaşan kimlikleri temsil ettikleri için, kullanıcılar kendinden olmayana karşı, “öteki” olarak yaklaşmakta ve algı ve tutumlarda “ötekileştirme” tutumları gözlenmektedir. Sosyal medyada ötekileştirmenin izlendiği alanlardan birisi de, dindar ve seküler gençlik arasındaki ötekileştirme. Bu çalışma, kendilerini seküler olarak tanımlayan gençliğin dindar olarak tanımladıkları gençliği ötekileştirmesine odaklanmakta ve İmam Hatipler Kapatılsın isimli Facebook grubu örneğinden hareket etmektedir.

Macit'in “Sosyal Medyada ‘İmam Hatipli’ Temsilleri: Kolektif Bir Kimlik Söylemindeki İzdüşümleri” adlı makalesinde imam hatipli olmayanların az bir kısmının imam hatipli olanlara karşı olumlu bazı sosyal aktör temsili ifadelerinin bulunduğunu (zeki, hoş sohbet, imrenilen) geriye kalan büyük bir kısmın değerlendirmelerinde imam hatiplileri genelleme yapılmış olumsuz aktör temsilleriyle (sosyo-politik düzlemde aktif ancak bireysel düzlemde pasif-edilgen, siyasete bulaşmış, önu açılan) ifade ettiğini, eylem temsilleri açısından ise imam hatipli olmayanların imam hatiplileri her yerde konuşlanmak ve kök salmak, kadrolaşmak, karanlığa götürmek, çağdışı ideolojilerin arka bahçesi olmak için cebelleşmek şeklinde tanımladıklarını, değer temsilleri yönünden ise darbe kalıntılığı, pohpohlanma, çağ dışılık, sömürü aracılığı, ikiyüzlülük gibi olumsuz temsiller attettiklerini belirtmektedir. Macit bu ifadelerin imam hatiplilerin kendilerine attettikleri özellikler ve oluşturdukları kimlikle çok büyük zıtlıklar taşıdığını belirtmektedir. Bu makale aslında sosyal medyada imam hatip okullu gençler özelinde birtakım ötekileştirmelerin olduğuna işaret etmesi açısından önemli görünmektedir. Ancak bu araştırmaya konu olan İmam Hatipler Kapatılsın adlı Facebook grubunun üyelerinin bir araya gelerek gösterdikleri sanal cemaat örüntülerinin belirlenen bir karşı grubu ötekileştirme yönünde görüntüler vermesi Macit'in makalesinde tespit edilen tekil görüşleri aşan “cemaat” benzeri bir hareket tarzını düşündürmektedir.¹

1997 ve 2009 yıllarında gerçekleştirilen iki ayrı saha araştırmasından verileri toplanan “Gelenekçilikten ‘Muhafazakar Modernliğe’: İmam Hatip Okulları Örneği” başlıklı çalışmada imam hatip lisesinde öğrenim gören kız ve erkek öğrencilerin modernizm, laiklik ve dine yönelik tutumlarının Türkiye'nin içinden geçtiği ekonomik-kültürel ve siyasal dönüşümlerden etkilendiği ileri sürülmekte ve bu dönüşümün yönünün ise radikal-gelenekçilikten, muhafazakar-modernliğe doğru çevrildiği tespit edilmektedir. Bu tespit imam hatip liseli gençlerin zaman ve mekândan bağımsız olmadıklarını ve içlerinde yaşadıkları toplumun politik-ekonomik ve kültürel değişimlerinden etkilendiklerini işaret etmesi açısından

¹ Mustafa Macit, “Sosyal Medyada ‘İmam Hatipli’ Temsilleri: Kolektif Bir Kimlik Söylemindeki Sosyal Bilişsel İzdüşümler”, *Kimlik ve Din*, ed. Abdullah Özbolet - Mustafa Macit (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 110-120.

önemlidir.² Bunun yanı sıra çalışmaya konu olan İmam Hatipler Kapatılsın Facebook sanal cemaatinde öteki olarak görülen imam hatip liseli gençler söz konusu olduğunda homojen bir öznenen bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Ancak kolektif kimlik kendi özelliklerini belirgin hale getirebilmek için karşısında homojen olarak tanımladığı, toptancı yaklaşılabileceği bir kurgusal karşı kimlik varsaymaktadır.

İmam hatipli öğrencilere yönelik, toplumdaki olumsuz birtakım algılar, imam hatip öğrencilerinin içe kapalı bir yapıda oldukları, toplumun geneline değil de sınırlı bir topluluğa entegre oldukları, demokratik kültüre sahip olmayan, kendilerinden başkasına saygı duymayan kişiler oldukları şeklinde sıralanabilir. Buna rağmen “Türkiye’de İmam Hatip Liseleri ve İmam Hatipliler Algısı” araştırmasına katılanların %87,6 sınıfın birinci dereceden akrabalarında imam hatip lisesine giden bir öğrenci olmadığı göz önünde bulundurulursa Türkiye’de İmam Hatip Liseleri ve İmam Hatipliler Algısı araştırmasında “İmam Hatipler Kapatılmalıdır” şeklindeki ifadeye araştırmaya katılanların %62 sinin katılmıyorum ve %17,9’luk kısmının da kararsızım şeklinde görüş bildirdiği görülmektedir. Bu ise araştırmaya katılanların yarısından fazlasının imam hatip liseleri hakkında olumlu görüş bildirdiklerini göstermektedir. Katılımcıların genelinde imam hatip liselerinde din derslerinin olduğu kadar diğer derslerin de olması gerektiği düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Bahsedilen bu araştırmanın sonuçlarına göre imam hatipli algısı şu şekilde tespit edilmiştir: İmam hatipli öğrenciler; milli manevi değerlere saygılı, uzlaşmacı, çalışma ahlakına sahip, paylaşımcı ve yardımsever, terör suçuna karışmayacak kişilerdir.³

“İmam Hatip Liselerinin Seküler Açmazı” adlı çalışmasında Mermutlu (2008, 92-96) imam hatip liselerinin katsayı uygulamasının kaldırılmasıyla bu okullara gelen öğrenci profilinin de değiştiğini daha çok bu okulların öğrencilerinin, üniversitede ilahiyat fakültelerinden başka bölümleri kazanmak amacıyla gelen öğrencilerden oluştuğunu belirtmektedir. Bu tarz gelişmelerin imam hatiplilerin dünyevileşmesinin de önünü açtığını ancak bu sekülerleşme çabalarında karşılarında toplumun seküler kesimini bulduklarını ifade etmektedir. Aynı çalışmada imam hatip liselilerin toplumdan bağımsız yaşamamaları, son yıllarda Türk toplumunda meydana gelen değişimlerden onların da etkilenmiş olmaları ve bu okulların yaşayan kimliğinin hem muhafazakâr hem de seküler kesimler tarafından yanlış anlaşılması gibi sebeplerle bu durum ilişkilendirilmektedir.⁴

“Sosyal Medyada Dindar Gençlik Kimliği: İhlsözlük Örneği” isimli makalede imam hatipli gençlerin özneleşmelerinin temelinde eleştirel düşünce olduğu

² Mustafa Kemal Coşku - Burcu Şentürk, “Gelenekçilikten Muhafazakar Modernliğe: İmam Hatip Okulları Örneği”, *Mülkiye Dergisi* 34/268 (2010), 255-262.

³ Mehmet Ali Aydemir, “Türkiye’de İmam Hatip/li Algısı: Bazı Göstergeler Bağlamında Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities* 1 (2017), 6-17.

⁴ Bedri Mermutlu, “İmam-Hatip Liselerinin Seküler Açmazı”, *Akademik Araştırmalar Dergisi* 38 (2008), 92-96.

görülmektedir. İhlsözlük dindar gençliğin sanal cemaatidir ön kabulüyle yapılan bu çalışmada oluşturulan grup kimliğinin, kullanıcılar tarafından ihlsözlüğün, “ahlaklı olma”, “imam hatip ruhu” ve “entelektüel ortam” şeklinde tanımlamasıyla ifade edildiği anlaşılmaktadır. Bu kimlik inşasında “entelektüel ortam” vurgusu ihlsözlük üyelerinin kendilerini tanımlamaları açısından önemli görünmektedir. Bu entelektüel ortam dindar gençliğe eleştirel düşüncelerini ifade edebileceği bir alan açmakta, bu şekilde onların özneleşme yaklaşımları şekillenmektedir. Çalışmada tespit edilen özneleşme yaklaşımları modernizmin eleştirildiği gibi, geleneğin de kıyasıya eleştirildiği, geleneksel müslümanlık eleştirisi, din istismarı eleştirisi, iktidar kutsallaştırma eleştirisi, İslamlaşma eleştirisi, özentî kültürü eleştirisi yanında sorgulayıcı müslümanlık, özgürlüğe yapılan vurgu, İslam’ın savunusu şeklinde tespit edilmektedir. ⁵ Sözlük yazarlarının özneleşme yaklaşımlarından da anlaşılacağı gibi farklı açılardan özeleştirî niteliğinde olan bu tespitler aynı zamanda birçok iktidar yansımalarına yönelik bir karşı koyuş ve dönüştürücü etkiye sahip temel eleştiriler getirmektedir. Bu ise İmam Hatipler Kapatılsın Facebook grubunda tespit edilen ötekileştirme kategorilerinin aslında bir kimlik inşasına dönük bir bakıma kurgusal nitelikte temellere sahip olduğunu düşündürmektedir.

Okulun, bireylerin siyasal toplumsallaşması üzerindeki etkisini imam hatip liseleri üzerinden okumayı amaçlayan “Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde İmam Hatip Liselerinin Rolü: Mezunlar Üzerine Bir Araştırma” adlı doktora tez çalışmasında Türköz’ün (2020, 153-212) saha araştırmasından elde ettiği sonuçlara göre seçilen örneklemin %68,4’ü mezuniyet sonrasında din görevlisi olmayı düşünmemiştir. Dört yüz elli kişilik örneklemin ortalama gelir düzeyi 4 bin 414,66 lira olarak tespit edilmiştir. Örneklemin %70’ten fazla bir kısmının üniversite mezunu ya da hali hazırda üniversite öğrencisi olduğu düşünüldüğünde katılımcıların siyasal seçim ve davranışlarında bilinçlilik açısından ülke standartlarının üzerinde olabileceği öngörülebilmektedir. Bu çalışmada yapılan bir başka tespit ise eş seçiminde imam hatip lisesi mezunlarının %53’ünün siyasal görüşe önem vermediğidir. Bu bilgi imam hatip lisesi mezunlarının farklı görüşlere açık olabilecek bir zihniyette şekillendiklerini düşündürmektedir. Özellikle “Düzenli olarak bir siyasi partinin etkinliklerine katılıyor musunuz?” sorusuna katılımcıların %91,1’i “Hayır” cevabını vermiştir. İmam hatip lisesi mezunlarının bir partinin arka bahçesi olarak görülmesinin çok mümkün görülmediği en azından bu çalışma örneğinde söylenebilir. Buna karşılık örneklemin %67,3’ünün de 24 Haziran 2018 seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Parti’sine oy verdiği tespit edilmiştir. 31 Mart 2019 seçimlerinde katılımcılar büyük oranda aynı partiye oy vermişlerdir ancak toplam oran %64,5 olarak bir miktar da olsa düşmüştür. Bu durum ise imam hatip lisesi mezunlarının farklı zamanlarda farklı siyasal tercihler yapma potansiyeline sahip olduğunu düşündürmektedir. Çalışmada imam hatiplilik kimliği ise muhafazakâr, sağcı, dindar, vatansever ve idealist olmasının yanında modernliğe

⁵ Abdullah Özbolet, “İhlsözlük’te Dindar Gençliğin Özneleşmesi: İmam Hatipli, Ahlaklı ve Entelektüel”, *Kimlik ve Din*, Abdullah Özbolet - Mustafa Macit (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 201-211.

karşı olmayan, hatta modernleşmenin getirdiği yenilikleri de yakından takip eden şekilde tanımlanmaktadır. Bu anlamda eski mezunlarla yeni mezunlar arasında da “idealizm” açısından farklılıklar tespit edilmiştir. Yeni nesil mezunlar, eski mezunlara göre teknolojiyle daha iç içe oldukları için küreselleşen dünyaya açılmışlar ve bu tarz gelişmeler yeni nesil imam hatiplilerin ilmi, fikri ve zihni yetişmesini olumsuz yönde etkilemiştir.⁶

1. Gençliğin Kolektif Kimlik İnşasında Gerçek Yaşamın Bir Yansıması Olarak Sanal Cemaatler

Geleneksel anlamdaki insan ilişkileri ve etkileşim düzenleri, günümüz iletişim teknolojilerinin etkisiyle yeni bir hal almış ve yeni bir döneme girmiştir. İletişimin boyutu ve biçimi, çoklu ortam desteği sunan günümüz iletişim teknolojileri sayesinde şekil değiştirmiş, bu mevcut toplumsal düzeni güçlü bir şekilde etkilemiş ve bir dönüşüme sebep olmuştur. Sanal etkileşim ve ağlar sözlü kültür ve yazılı kültürden, yüz yüze gerçekleşen ilişkilerden sonra sosyal yapının yeni bir hal almasına neden olmuştur.⁷ Toplumsal ilişkiler geleneksel anlamda mekâna bağlı olarak düşünülmekteydi. Bu bağlılık aynı zamanda komşuluk ve akrabalık gibi yüz yüze ilişkileri barındıran toplumsal ilişkiler olarak anlaşılmaktaydı. Ancak özellikle mobil telefonlar ve internet teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda mekândan bağımsız toplumsal ilişkilerin imkânı gündeme gelmiştir. Bu ise sadece mekâna bağlı toplumsal ilişkilerin yerine mekândan bağımsız, sosyal ağların da içinde bulunduğu yeni ilişkiler ağını gündeme getirmiştir. Bu yeni ilişkiler ağında gelişen internet teknolojilerinin payı büyüktür⁸. Günümüzde sanal iletişim vasıtasıyla mekânın neredeyse yok olan belirleyici etkisi sebebiyle bireyler, sanal cemaatler etrafında toplanmayı ve kendileri gibi düşünen insanlarla yeni örgütlenme tarzları içerisinde bulunmayı tercih etmektedirler.

Sanal cemaatler günümüz dünyasında yalnızlaşan, toplumsallıktan uzaklaşan insanların cemaat tarzı yapıları olan ihtiyacını gidermek için yöneldiği alanlardan birisi olarak görülmektedir. Gerçek dünyada yitirilen değerlere sanal gerçekliğin sınırları içerisinde yeniden ulaşılacağı, bu yeni araçla yeni cemaat biçimlerinin birbirlerine ilgi ve yakınlıkla bağlı olacak şekilde oluşturulacağı öne sürülmektedir.⁹ Gerçek yaşamda bulamadığı cemaat tarzı yapıların oluşturduğu

⁶ Şükrü Türköz, *Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde İmam Hatip Liselerinin Rolü: Mezunlar Üzerine Bir Araştırma* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 153-212.

⁷ Orhan Çiftçi vd. “İletişim Teknolojileriyle Değişen Örgütlenme Biçimleri: Sanal Topluluklar”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication* 7/2 (2017), 330.

⁸ Barry Wellman - Milena Gulia, “Virtual Communities as Communities: Net Surfers Don’t Ride Alone”, *Communities in Cyberspace*, ed. M. A. Smith vd. (b.y.: y.y. 2005), 168-169.

⁹ Kevin Robins, *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, çev. Nurçay Türkoğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), 168.

kolektif kimliğin konforunu ve korunaklı alanını sanal cemaatler içerisinde bulma isteği ve motivasyonu bireyler bu tarz birlikteliklere yönelmektedirler.

İlk bakışta bir kişisel veya toplumsal varlığın kendisini başka bir şeyle özdeşleştirip tanımlamasını ifade eden kimlik, farklı açılardan bakılıp birçok şekilde tanımlanabilmektedir. Birey açısından kimlik bir sosyal zeminde veya grupta o kişiye has özellikleri ve ne şekilde ayırt edildiğini anlatırken, toplumsal anlamda bir sosyal grubun veya toplumun kendisi gibi olmayandan ayırt edilmesini anlatmaktadır.¹⁰ Bu anlamda sosyal kimlik sanal cemaatlerin kurulurken kimlerin bu alana dâhil olup kimlerin grup dışı ve öteki olarak anlaşılacağına dair bir fikir vermesi açısından kurucu bir yapıda anlaşılmaktadır.

Bu kurucu yapıya işaret eden Coşkun'a göre bir insan toplumsallaşırken kimliğine etki eden bir takım değerleri de içselleştirmektedir. Bunun sonucu olarak, başkalarının tavrı ve rollerini benimsemesine paralel olarak onların dünyasını da almaktadır çünkü her rol bir dünyayı ifade etmektedir. Ona göre böyle bir etkileşim bir tür aynılaştırma olayıdır. Orada kişi örnek aldığı model insanla "özdeşleşip onun haliyle hemhâl olurken" onun dünyasını da bir bakıma paylaşmış olmaktadır. Bu özdeşleşme ve aynılaştırma bir çeşit grup lehine homojenliği ve büyük oranda öteki olarak görülen birey ya da gruplara karşı bir tarz stereotip meydana gelmesine sebep olabilmektedir.¹¹ Yapıcı'ya göre insan, yaşamının başlangıcından sonuna kadar doğal ya da sözleşmeye dayalı pek çok gruba dâhil olarak hayatını sürdürmeye gayret sarf eder. Kendisini saran sosyal çevreyi, dâhil olduğu bu gruplarda kazandığı sosyal kimliği dolayısıyla kategorilere böler ve bunun sonucu olarak çevredekileri bir takım olumlu ya da olumsuz içerikli stereotiplerle algılar. Bu algı genel olarak yanlı bir şekilde ortaya çıkmaktadır.¹²

Kimlik sosyal sistem içerisinde kişilerin ya da grupların toplumdaki konumlarını ve statülerini belirlemesi açısından önemlidir. O, değer yargıları, referans çerçevesi ve inançlar gibi yaşam tarzına karşılık gelen bir kesimin içerisinde yer almaktadır.¹³ Bir bakıma kimlik, çatışma ve ön yargılara bağlı çıkarımlarla karşı grubun yaşam tarzına yönelik hareket tarzları ve örüntülerini kapsayan yol haritaları sunmaktadır.

Kimliğin bu ayırt edici ve yol gösterici özelliklerinin yanı sıra insanları birbirine yaklaştıran ve onları bir araya getiren tarafı da vardır. Özellikle cemaat tarzı yapılarda mevcut kolektif kimlik bunu sağlayabilecek özelliكتedir. İnsanlar özsaygılarını yükseltmek isterler. Bunu sağlayacak öğelerden birisi de ait olma hissidir. Bu anlamda kolektif kimliklerin beraberinde bağlanma ve bütünleşmeyi getireceğinin altının çizilmesi gerekmektedir. Bu şekliyle kimlik sosyal ilişkilerin

¹⁰ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 418-419.

¹¹ Ali Coşkun, "Din ve Kimlik", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2003), 13.

¹² Asım Yapıcı, *Din Kimlik ve Önyargı Biz ve Onlar* (Adana: Karahan Kitabevi, 2004), 1-2.

¹³ İbrahim Akkaş, "Çok Yüzlü İlişkiler Ağında Kimlikler ve Sanal Cemaatler", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (2016), 40-41.

sürdürülmesini sağlamak ve insanları bir arada tutan ara eleman görevi görmektedir.¹⁴

Sosyalleşme, eğlence vb. gibi amaçlarıyla interneti en çok kullanan kesim gençler olmaktadır. İnternetin anonim ortamı özgürleşmeyi getirirken kimliğin yeniden inşa edilebilme özelliğinin sonucu olarak kimliğin akışkan hale gelebilmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak sanal ortamda tutarsız bir kimlik yapısı ortaya çıkabilmektedir. Gençler, sanal cemaatlere katılım göstererek yeni toplumsal biçimlenmeler yaratma yoluna girmektedirler. Bu sanal ortamın kimlikler üzerinde şekillendirici bir etkisine işaret etmesi açısından önemli görünmektedir.¹⁵

Ancak deneysel hale gelen kimlik yapısı, dünya görüşü temelli meydana getirilen sanal cemaatlere çok istenilen bir durum değildir. Çünkü bu tarz gruplarda grup üyelerinin paylaşımlarının, beğendiği gönderilerin üyesi olunan sanal cemaatin ruhuna aykırı olmaması beklenmektedir. Etkileşimlerin özellikle Facebook'ta takip edilebilirliği bu otokontrolün daha da kolay gerçekleşmesine sebep olmaktadır.

Otokontrol sonucu homojen yapıda etkileşimleri barındıran sanal cemaatlere grup içi baskı doğal olarak ortadan kalkmaktadır. Grup baskısının ortadan kalktığı bu alanlarda ise kişi, gerçek kimliğini bütün açıklığı ile ifade etme imkânına kavuşabilmektedir. Gerçek yaşamda birilerine şirin görünmek, yaranmak, üzmemek ve benzeri birçok sebeple kendisini olduğu şekliyle ortaya koyamayan birey, sanal cemaatlere, gerçek yüzü ile ilişki kurabilmektedir.¹⁶ Bu durum ötekileştirilen grupla ilgili temel ötekileştirme argümanlarının gerçek yaşama göre daha net gözlemlenmesine imkân vermektedir.

Perşembe'nin kimlik biçimleme sürecinin, kitle iletişim mesajlarına bağımlı hale geldiğini, yerel bilginin birçok farklı bilgiyle karşılaştığı ve değiş tokuş olduğunu, bilgiye erişimin sınırlarının eskiye göre oldukça genişlediğini, mekâna bağlı yaşam sürdüren insanın, internet aracılığıyla uzak tecrübelere şahit olabildiğini, bunun ise birey ve grup kimliğinin oluşumunu tanımlamada ve kendisi gibi olan insanlarla iletişim kurma isteğini etkinleştirmekte olduğunu belirtmiştir. İnternet ortamında bulunan, insan kümelenmelerine zemin hazırlayan sanal cemaatlerin grup kimliğini ön plana çıkartmaya yönelik (cemaatsel) ötekileştirmelere ev sahipliği yapabileceği anlaşılabilmektedir.¹⁷

Sanal âlemin kullanıcıları rastgele gruplara dâhil olabildikleri gibi daha çok içinde buldukları dünyada hali hazırda inşa ettikleri kimlik özelliklerine uygun

¹⁴ Sibel Karaduman, "Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü", *Journal of Yasar University* 5/17 (2010), 2887.

¹⁵ Gülten Kır, *İnternet ve Gençlik* (İzmir: Şenocak Yayınları, 2008), 17.

¹⁶ Akkaş, "Çok Yüzlü İlişkiler Ağında Kimlikler ve Sanal Cemaatler", 52.

¹⁷ Erkan Perşembe, "Enformasyon Toplumunda Cemaatler: Sanal mı, Gerçek mi?", *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 2 (2004), 34-40.

grupları tercih etmektedirler. Bu haliyle kimlik sanki bir adres kâğıdı gibi sanal âlemdede nereye gideceğimizi bize gösterir konumdadır. Bu durum ister istemez gerçek yaşamda kimliklerin belirgin hale gelmeleri için ihtiyaç duydukları “öteki” olanın varlığına dikkat çekmektedir.

Bir gruba ait olma duygusunun biz-öteki ayrımında oynadığı rol, günümüz ötekileştirme örüntülerini anlama bakımından önemlidir. Aidiyet duygusu ötekilerin yani dışımızdakilerin ve aynı zamanda ortaklıkların yani ‘biz’in belirlenmesinde rol oynamaktadır. Kimlik oluşturmada önemli olan biz ve öteki ayırdı bize benzeyenleri veya bizim gibi olanları olumlu, bizden olmayanları ise olumsuz özellikler ile eşleştirme ile gerçekleştirilir.¹⁸

Gelişen iletişim teknolojileriyle beraber mesafelerin yok hükmüne gelmesiyle insanların birbirlerine yaklaşacağı ve iyimser tabloların çizileceği düşünülürken bunun yerine kutuplaşma eğilimi gözlenmektedir. Evrenselci modernizm karşısında postmodernizmin çok kültürlü toplumsal yaşam vaadi kendi içinde bölünmeyi, kutuplaşmayı ve öncesine göre daha bariz bir halde “biz” ve “öteki” ayrımını getirmiştir. Farklılık tabanında tekrar kurulan kimlikler, ötekinin varlığının altın çizildiği oranda belirgin hale gelmektedir. Bunun sonucu olarak her farklı kimlik grubu yalnız kendi grup elemanlarına itimat edebileceklerine inanarak “öteki”lerden uzaklaşmakta ve topluma yabancılaşmaktalar.¹⁹ Bu tarz bir yabancılaşma, gerçek yaşamdakine benzer biçimde, dünya görüşü temelli kurulan sanal cemaatlerde de ötekileştirmenin ve kutuplaştırmanın zemini olmaktadır. Birey ya da grup, sınırlarını tanımlayabilmek için kendinden farklı olan ve olumsuz özellikler atfedebileceği bir ötekiye ihtiyaç duyar. Ötekine yüklenen negatif özellikler hem kimliğin belirginleşmesini hem de olumsuz birtakım özelliklerin kendisi dışında konumlanmasıyla grup ya da bireyin rahatlamasını sağlar. Ayrıca birey, düzenin kötülüklerini ötekine yükleyerek, sosyal düzeni korumayı sürdürür. Sosyal düzeni tehdit eden davranışlar gösteren ötekiler, başlarına gelen kötülükleri hak ederler.²⁰

İnsanlar geleneksel topluluklar içerisinde elde ettikleri bir takım fikirlerini, olaylara bakışlarını, dünya görüşlerinden kaynaklı kalıplarını sanal dünyaya aktararak kendilerine benzer bireylerle ortak siber ortam çerçevesinde toplaşarak paylaşımlarıyla birliktelik hislerini sağlamlaştırmakta ve kendi sanal olan topluluklarını meydana getirmektedirler.²¹ Bu tarz birliktelikler gerçek yaşamda kültürel ve tarihi arka planı bulunan bir takım kutuplaşmaların devamı niteliğinde sanal âleme de taşınmaktadır.

¹⁸ Karaduman, “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, 2010, 2888.

¹⁹ Senem Sönmez Selçuk, “Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: Öteki ve Ötekileştirme”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 15/2 (2012), 91-92.

²⁰ Sibel Karaduman, “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, 2889.

²¹ Çiftçi vd., “İletişim Teknolojileriyle Değişen Örgütlenme Biçimleri: Sanal Topluluklar”, 334.

2. Yöntem ve Ötekileştirmenin Boyutları

Cumhuriyetin başlangıcında konulan çağdaşlaşma hedefine varma yolunda engel teşkil eden unsurların başında din ve dindarlar görülmüştür. Din, toplumda ilerlemeye sebep olmasından ziyade toplumu kültürel, ekonomik ve sosyal anlamda geri götürücü bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple ülkemizde yaşanan muhafazakâr-seküler geriliminin odak noktasında dindarlığın devlet yapısı içerisinde kurumsal hale geldiği "İmam Hatip Okulları" konumlandırılmaktadır. Türk toplumunda seküler kesim, laik devlet yapısı içerisinde din eğitimi istememesinin yanı sıra bu eğitim kurumlarına yönelik hak ihlallerine de sessiz kalmıştır. Tüm bu sebeplerin bir sonucu olarak muhafazakâr insanların gözünde imam hatip okulları bir sembol haline gelmiştir. Bahsedilen bu sebeplerden dolayı İmam Hatipler Kapatılsın Facebook sanal cemaati incelemeye değer bulunmuştur.

Seçilen grubun temel iki özelliği kendisini seküler olarak tanımlayan üyelerden oluşması ve görünürde sadece imam hatip okullarının kapatılmasını istemeleridir. Ancak içerikler incelendikçe Osmanlı modernleşmesinin ilk dönemiyle başlayan, Cumhuriyetin ilk yıllarıyla devam eden ve 2002 sonrası Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasi alanda güç kazanmasıyla daha da popüler hale gelen seküler-muhafazakâr mücadelesinin tezahürlerinin sanal âlemde de yer almış olduğu görülmektedir.

Grubun kendi kimliğini güçlü bir şekilde ortaya koymak için kullandığı ötekinin imam hatip okulları olarak seçilmesi dikkate değerdir. Bu okullar sadece bir eğitim öğretim yuvası olarak görülmemekte adeta sekülerist kesim tarafından saldırılacak, muhafazakâr kesim tarafından ise savunulacak kale olarak görülmektedir. Bu durum iki zıt tarafın (ideolojinin) varlığına işaret etmektedir. Bu sebeple seçilen grubun araştırma konusuna uygun olduğu düşünülmektedir.

Nesnel, gözlemlenebilir birebir olaylar, değişik failer için olduğu kadar, değişik gözlemciler için de çok değişik anlamlar ifade edebilmektedir. Yorumlama bu anlamların kavranmasında ilk önce başvurulacak adrestir.²² Yorumlama sürecinin yanı sıra nitel araştırmanın doğal ortama olan duyarlılığı da bu çeşitliliğe katkı sağlamakta, araştırma ortamını başka bir araştırma kapsamında aynı şekilde bulmak pek mümkün olmadığından bir nitel araştırmayı bire bir aynı şekilde tekrarlamak pek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple nitel araştırmada belirli gruplara özgü tekrarlanır belirli veri analiz stratejileri ve araştırma deseni bulunmamakta her biri için bu stratejiler ve desenler değişmektedir.²³

Araştırma için seçilen grup Facebook'ta kapalı bir grup olup, gruba girilmesi birtakım şartlara bağlıdır. Bu şartlardan bazıları sahte bir profil olmamak, paylaşımların laiklik karşıtı olmaması ve dini içeriklerde paylaşımlar yapmamaktır.

²² Philipp Mayring, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş* (Ankara: Bilge Su, 2011), 28.

²³ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013), 49-50.

Gruba girmek için istekte bulunulduğunda grup yöneticileri tarafından o profil (Facebook hesabı) inceleniyor ve yukarıdaki özelliklere göre yeterli görülürse ancak gruba alınabiliyor. Çeşitli zaman aralıklarıyla gruptaki üyelerin profilleri, paylaşımları incelenip grupta "temizlik" yapılıyor olması, grubun belirlenen zaman dilimindeki yorum, paylaşım vb. içeriklerinin Nvivo yazılımı tarayıcı eklentisiyle tek bir veritabanında bilgisayar ortamına alınmasını gerektirmiştir. Araştırmada İmam Hatipler Kapatılsın Facebook grubu üyelerinin birbirleriyle olan yorum, gönderi etkileşimleri bulunmaktadır. Bu etkileşimler incelenirken eğitim, yaş grupları veya cinsiyet ayırıcısına gidilmemiştir. İncelenecek veriler belirlenirken 22.07.2016-20.04.2017 tarihleri arasındaki verilerin alınması tercih edilmiştir. Hem 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası gündemi kapsamı hem de 17 Nisan 2017 tarihli referandum gündemini kapsamı açısından grup içindeki etkileşimlerin daha net ortaya konulacağı düşünülmüştür. İmam Hatipler Kapatılsın adlı Facebook grubunda bulunan üyelerin paylaşımları ve yorumları içerik analiz yönteminden faydalanılarak incelenmeye çalışılmıştır.

Nitel araştırmada veriler analiz edilirken betimsel ve içerik analizi kullanılabilir. Derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerde betimsel analiz kullanılırken, içerik analiziyle daha yakından incelenme fırsatı bulunan verileri açıklamaya yönelik kavram ve temalar oluşturulur. Araştırmacı her iki analizde de betimleme yapmak durumundadır ve bu betimlemeyi yaparken kendi yorumunu dışarıda bırakması gerekir ancak betimleme yapıldıktan sonra araştırmacı bu bulgularla ilgili yorum ve açıklamalarını sunabilir.²⁴

Kategorisel analiz içerik analizi tekniklerinden birisidir. Kategorilendirmede ya başkaları tarafından daha önceden geliştirilmiş kategoriler alınır ya da yeni bir kategori sistemi geliştirilir.²⁵ Bu çalışmada araştırmaya konu olan grup içerisindeki veriler incelenerek yeni kategoriler oluşturulmuştur.

2.1. Sıklık Sayım Tablosu

Tablo 1: Sıklık Sayım Tablosu

Kelime	Sıklık	Ağırlıklı Yüzdesi (%)
imam	1466	0.48
Atatürk	841	0.28
hatipler	822	0.27

²⁴ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 96-97.

²⁵ Nuri Bilgin, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014), 19.

Allah	698	0.23
çomar	516	0.17
kapatılsın	504	0.17
zaten	494	0.16
sizin	476	0.16
laik	432	0.14
hepsi	382	0.13

Kuruluş amaçlarından birisi seküler insanları bir araya getirmek olan İmam Hatipler Kapatılsın grubunda yapılan paylaşımlara bakıldığında sıklık sayımı sıralamasında ilk on kelimedenden dördünün doğrudan ya da dolaylı bir şekilde dini kavramlar olduğu tespit edilmiştir. Tablo 1’e bakıldığında “Atatürk” ve “Allah” kelimelerinin en sık geçen ilk beş kelime arasında olduğu ve bu iki kelimenin sıklık değerlerinin birbirlerine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Bu grup içerisinde yapılan tartışmalarda odaklanılan noktaların anlaşılması açısından önemli görünmektedir. “zaten”, “hepsi”, “sizin” gibi ötekileştirici nitelikte olan kelimelerin de yine en sık kullanılan on kelime arasında bulunması sanal cemaatlerin sadece benzer ilgi alanlarına göre kurulmayabileceğini, hem grubun kendi kimliğini daha belirgin hale getirebilmesi için hem de karşı grubun yaşam tarzı, inanç, siyasi ideoloji gibi özelliklerinden dolayı ötekileştirilebilmesi için kurulabileceğini göstermektedir.

2.2. İçerik Analizi

İmam Hatipler Kapatılsın adlı Facebook grubunda 22.07.2016-20.04.2017 tarihleri arasında üye kullanıcılar ve yöneticiler tarafından paylaşılan yaklaşık 49 bin 35 yorum ve gönderi incelendiğinde, seçilen “İmam Hatipler Kapatılsın” adlı sanal cemaat grubunda bir araya gelen insanların karşı grup olarak belirledikleri imam hatip okulları özelinde muhafazakâr insanları yedi farklı biçimde ötekileştirdikleri gözlemlenebilmiştir. Bu kategoriler: Günah Keçisi Olarak Görülme, Dinci-Dindar Ayrımından Dolayı Ötekileştirilme, Siyasi Tercih ve Eylemlerinden Dolayı Ötekileştirilme, Yaşam Tarzı-Boş Zaman Aktiviteleri Farklılığından Dolayı Ötekileştirilme, Kültürsüz-Cahil ve Akademik Başarısızlığa Mahkûm Görülme, Düşük Gelir Düzeyinden Dolayı Ötekileştirilme, Çağ Dışı Görülme şeklinde tespit edilmiştir.

Görüldüğü üzere İmam Hatipler Kapatılsın Facebook grubunda bulunan gönderi ve yorumların incelenmesi sonucunda oluşan kategoriler yedi başlıkla ifade

edilmektedir. Bu kategoriler oluşturulurken 49 bin 35 gönderi ve yorum iki defa incelenmiş, sonuçta yukarıda bulunan kategoriler ortaya çıkmıştır. İncelemeye konu olan İmam Hatipler Kapatılsın adlı Facebook grubunda gönderilerin ve bu gönderilere yapılan yorumların genel olarak din eksenli cereyan ettiği, bu etkileşim içerisinde din karşıtı içeriklere sahip gönderilerin ve yorumların yoğun olduğu gözlemlenmiştir.

Ülkede işlenen kadın cinayetlerinden, suç oranında gözlenen artışa, ekonominin kötüye gidişinden, kültürel yozlaşmanın yaşanmasına kadar ülkede yaşandığı düşünülen ne kadar olumsuzluk varsa bunların grup üyeleri tarafından muhafazakâr insanların omuzlarına yüklemek istendiği gözlemlenebilmiştir. Bu ise Günah Keçisi Olarak Görülme şeklinde değerlendirilebilecek bir ötekileştirme tarzına işaret etmektedir. Bu ise grup içi yorumlarda *“Her şeyi kendi emellerine alet ettikleri için ve 15 yıldır gerilediğimiz için #HAYIR”, “Kadınlarımız ölüyor, katilleri serbest bırakılıyor. Ekonomideki düşüşe girmiyorum bile. Dini kullanıp, prim yaparak ve zamanında bunu engellemeye çalışan Atatürk’ün inkılaplarını suiistimal ederek oy kazanıyorlar. Ama dinlerine çok bağlı yobazlar, bir yerde içki içen gençler görünce ciyak ciyak, dinlerinin kullanıldığını görünce sus pus hatta destekçi.”* şeklinde tespit edilmektedir.

Seküler yaşam tarzına uygun olarak düşünülen, dinin kişiyi ilgilendiren kısmıyla dindarlık, grubun olumladığı bir kavram olarak gözlemlenebilmektedir. Dinin, hayata nüfuz etmesinin, onda şekillendirici etkide bulunmasının temsili olarak algılanan dincilik ise anormal olarak görülmekte ve temsilcileri olarak muhafazakârlar işaret edilmektedir. Bu da *“Dinci-Dindar Ayrımından Dolayı Ötekileştirilme”* olarak başlıklandırılmıştır. Bu ise *“Atatürk müslüman (dindar) bir insandır. Bu yüzden Atatürk dine değil din tüccarlarına (dincilere) karşıydı. Laiklik aslında İslam dininin özünü ortaya çıkarmıştır. Laiklik Kur’an’a göre yaşamaktır bir nevi. İslam kadınlara değer verir ve İslam dinini tüccarlık amacıyla kullananlara karşıdır. Hoşgörü dinidir. Zorlama yoktur. İstersen gel istersen git. O yüzden ülkenin dini islamdır maddesini çıkarması aynı bunun gibidir. Sadece Atatürk daha iyi müslümanlık yaşamıştır ama gelecek olan nesle fazla bir şey bırakamamış kendisi hakkında.”* şeklindeki yorumuyla ortaya konulmaktadır. Bir başka yorumda ise *“Bu ülkede namaz kılmayı, garibana iyilik yapmayı, kuran okumayı millete reklam yapma modası var yıllardır.”* dindar- dinci ayrımında normal olanın dinin hayata nüfuz eden, hayata dokunan bir öge olarak değil içe dönük kişiyi ilgilendiren ve yine sadece o kişinin hayatına yön veren bir öge olarak kalması olduğu, aksinin ise normal olmayan, hastalıklı ve düzeltilmesi gereken olarak görüldüğü anlaşılabilmektedir.

Siyasi tercih ve eylemlerinden dolayı ötekileştirilme, kültürsüz, cahil ve akademik başarısızlığa mahkûm görülme ile günah keçisi olarak görülme tarzları bağlamında düşünülürse daha da anlam ifade edecektir. Karşı grup cahil ve kültürsüz olduğu için birey olarak tercihler ve seçimler yapamamakta, koyun sürüsü gibi hareket etmektedir. Bu durumun sonucu olarak yaptığı tercihler iktidarı belirlemede, bu belirleme sürecinin sonucu olarak da ülke yine bu karşı grup sebebiyle kötüye gitmektedir. İncelenen İmam Hatipler Kapatılsın Facebook Grubu

üyeleri, grubun adından da anlaşılabilirliği üzere hayat hakkı tanımadığı eğitim kurumu imam hatip okulları başta olmak üzere, 2002 sonrası Türkiye’de görünürlüğü, etkinliği ve etkililiği artan muhafazakâr insanların “iktidarın (devletin) nimetlerinden (imkânlarından)” kendilerine nazaran hak etmedikleri bir şekilde “liyakat” ile değil de iktidar partisine “sadakatleri” dolayısıyla daha fazla yararlandıklarını düşündükleri “Neden bu kadar yalayıp yutuyorlar bu adamı? Yaptığı başarılar ne? Ancak yol mol diyorlar ulan Türkiye’nin yolları Almanya’nın bilmem ne köyünden bile daha kötü. Hastahane üniversite diyorlar bu devirde iktidarda kim olsa olacaktı zaten o hastahaneler ki bi tedavi için gittiğimizde bir hafta sonraya randevu alıyoruz şansımız varsa tabi o da nasıl yaptıysa, çıkarsalar at gözlüklerinizi öyle baksalar biraz dünyaya, geçmişe baktığımızda şimdiki dedikleri şeylerin hepsinin tersini söylemiş bu adam hala niye inanıyorlar? A haber izliyorlar sürekli tamam izlesinler ama sadece onda takılı kalmak nedir yeri geldiğinde fox haberi yeri geldiğinde yandaş olmayan medyaları ve gazeteleri okumaları lazım” şeklindeki yorumdan anlaşılmaktadır.

Grup içerisinde üyeler tarafından yapılan birçok yorumda insanların istedikleri gibi giyinip istedikleri gibi davranabileceğine, istediğini yapıp yapmamakta özgür olduğuna vurgu yapıldığı, bu vurgunun da laiklik üzerinden gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir. Ancak giyim tarzı, izlenen dizi, toplu olarak yapılan aktiviteler değerlendirilirken karşı grup için bu hassasiyetin gözetilmediği aksine karşı grupla incelenen grubun arasındaki en büyük farklardan birisinin özgür davranabilme durumu olarak görüldüğü incelenen yorumlardan anlaşılabilir. Karşı grup olarak görülen muhafazakâr kesimin özellikle kadın üyeleri, başörtüsü takmalarından ötürü kötüyü, başarısızlığı ve kendisine bir hayatın dayatıldığı insan tipini temsil etmektedir.

Grup üyeleri, ötekileştirdikleri grubun tüm üyelerini ayırt etmeksizin kitap okumayan, sanattan anlamayan, estetikten yoksun, bilimden bir haber olarak betimlemektedir. İmam hatip okulları özelinde, muhafazakâr insanların tümünü cahil ve kültürsüz olarak etiketledikleri yapılan yorumlardan anlaşılmaktadır. Altı çizilmesi gereken bir nokta da karşı grubun sadece entelektüel anlamda cahil olarak görülmemesidir. Dindar olan insanların dışında, dincilerin hem entelektüel düzeyde cahil oldukları hem de dini bilgi açısından cahil oldukları ve dini pratikleri uygulama açısından vurdumduymaz oldukları vurgulanmaktadır.

2002 genel seçimleri sonrası Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidara gelmesinden bu yana Türkiye’de muhafazakâr kesimin ekonomik anlamda yıldan yıla güçlendiği, bu durumun muhafazakâr kesim tarafından da öz eleştiri yapılacak kadar hissedilir halde olduğu söylenebilir. Buna rağmen İmam Hatipler Kapatılsın Facebook Grubundaki yorumlar incelendiğinde bu ekonomik güçlenmeden bahseden ve bu güçlenmeyi eleştiren yoruma neredeyse rastlanmamıştır. Aksine birçok yorumda ekonomik olarak düşük seviyede olmalarına rağmen karşı grubun bunu kabullenmesi ve hali hazırda buldukları kötü yaşam şartlarına razı oldukları sebebiyle “itaatkâr koyun sürüsü” olarak adlandırıldıkları gözlemlenmiştir.

İncelenen sanal cemaatte, Cumhuriyetin kuruluş yıllarından kalma bir takım siyasal gelişmelerin etkisiyle oluşan şemalar devreye girmektedir. Günümüzde muhafazakâr insanlardan kendilerini lüks arabalar, pahalı eşyalar kullandıkları sebebiyle eleştirenler de olmasına rağmen, incelenen grupta gözlemlenen yorumlarda muhafazakâr insanların toptancı bir yaklaşımla hepsinin Doblo model otomobil kullanan, daha ucuz olduğu için “Migros’tan” değil “Bim” marketten alışveriş yapan, “Kadıköy’de” değil “Esenler’de” oturan, belirli bir siyasi ideolojiye körü körüne bağlı “Çomarlar” olarak bir araya getirilip ötekileştirilme eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir.

Kendilerini Atatürk’ün askerleri olarak gören İmam Hatipler Kapatılsın adlı Facebook grubu üyelerinin düşüncesinde Osmanlı ayrı bir devlet, Türkiye Cumhuriyeti apayrı bir devlet olduğundan dolayı geçmiş denildiği zaman 1923’ün öncesinin akla gelmesi tahammül edilemeyecek bir durum olarak görünmektedir. Yapılan yorumlardan Osmanlı’nın sembolik temsillerinin dahi grup üyelerini aşırı derecede rahatsız ettiği gözlemlenmiştir. Buna örnek olarak araçlarının arka camlarına (özellikle Doblo model) Osmanlı Tuğrası çıkartması yaptıran insanlara verilen tepkiler gösterilebilir. Ayrıca bu temsilleri hayatının içinde öyle ya da böyle bir şekilde kullanan insanlar “Çomar” olarak adlandırılıp kötü, normal dışı olarak sıfatlandırılmıştır. Bir başka açıdan bu tarz ötekileştirme her ne kadar imam hatip okulu öğrencileri ve muhafazakâr kesim, yapılan araştırmalarda yıldan yıla modernleşiyor ve modern hayata ayak uydurmuş görüneler bile bir şekilde, incelenen İmam Hatipler Kapatılsın adlı Facebook Grubunun, karşı grubu çağ dışı olarak nitelendirdiği söylenebilir.

Sonuç

Günümüz dünyasında özellikle internetin ve mobil araçların hayatımıza girmesiyle yeni sosyal mecralar ortaya çıkmıştır. Zaman ve mekânın insan ilişkilerinden, örgütlenme şekillerine kadar zorunlu sınırlayıcı etkisi neredeyse ortadan kalkmıştır. Birçok örgütlenme ve iletişim biçimi sosyal ağlarda ortaya koyulmaktadır. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler bu aşamaya gelmeden önce insanlar fiziksel dünyanın sınırlayıcılığından her anlamda etkilenmekteydiler. Ancak yeni iletişim teknolojileri bu sınırlılıkları aşan bir şekilde yeni sosyal alanlar oluşturmuştur. Bu sosyal alanların içinde barınan yeni örgütlenme biçimlerinden birisi de sanal cemaatler olmuştur.

Sanal cemaatler genel görüşe göre boş zaman geçirme, hoş vakit geçirme, ortak ilgi alanı gibi amaçlar doğrultusunda insanların bir araya geldikleri sanal alanlar olarak tanımlanmaktadır. Ancak sanal cemaatler bu amaçlarla oluşturulabildiği gibi belirli bir dünya görüşüne sahip insanların bir araya gelmesiyle de oluşturulabilmektedir. Bu şekilde bir araya gelen insanların kimlikleri onlar için neredeyse bir adres kâğıdı olabilmektedir.

Bir bakıma bir grubun diğerlerinden ayrı olduğunu belirleyen kimlik onların hangi sanal cemaate katılacaklarına yön verebilmektedir. Sanal cemaatler bu haliyle benzer dünya görüşlü insanlara mekân ve zaman kısıtlaması olmadan bir araya gelme imkânı sunabilmektedir. Bu anlamda sanal cemaatlerin benzer dünya görüşündeki insanları bir araya getirerek başka bir grubu ötekileştirmeye sebep olup olmayacağı sorusu gündeme gelmektedir.

Özellikle Cumhuriyetin kuruluşuyla beraber girmiş olduğumuz modernleşme çabamızın bir sonucu, geçen on yıllarla artan küreselleşme etkisiyle daha da hızlanan değişim ve dönüşüm maceramızın da katkılarıyla muhafazakâr insanların gelenekseli, seküler insanların modernini temsil ettiği toplumun bir kesimi tarafından kabul görmüştür. Bu ayırım zihinlerde birçok şema oluşturmuş durumdadır. Bu şemalar bir resme yapılan yorumun o resim değişse de aynı kalmasıyla o resmi açıklama özelliğini kaybetmesi gibi geçen zaman içerisinde, değişen muhafazakâr insan yaşantılarına rağmen aynı kalmış ve özelliklerini kaybetmiş görünmektedir. Geçmişten gelen bu tarz güncel olmayan şemalar ötekileştirmelere, toptancı bir bakışa ve karşı tarafa bir adım sonra yaşama hakkı vermemeye kadar gidebilmektedir. Ayrıca güncelliğini kaybetmiş görünen bu tarz düşünceler her ne kadar belli örüntüleri işaret etmekte başarılı olsa da geneli kapsar geçerlilikte görünmemektedir. Bu anlamda incelenen İmam Hatipler Kapatılsın Facebook Grubunda kendilerini seküler olarak tanımlayan grup üyelerinin yine kendi zihin dünyasında toptancı bir bakışla dindar ve muhafazakâr olarak tanımladıkları imam hatip okullu gençler özelinde muhafazakâr insanları yedi ayrı kategoride ötekileştirdikleri tespit edilmiştir. Bu kategoriler Günah Keçisi Olarak Görülme, Dinci-Dindar Ayırımından Dolayı Ötekileştirilme, Siyasi Tercih ve Eylemlerinden Dolayı Ötekileştirilme, Yaşam Tarzı-Boş Zaman Aktiviteleri Farklılığından Dolayı Ötekileştirilme, Kültürsüz-Cahil ve Akademik Başarısızlığa Mahkûm Görülme, Düşük Gelir Düzeyinden Dolayı Ötekileştirilme, Çağ Dışı Görülme şeklinde bir bütünü oluşturmaktadır.

Kaynakça

Akkaş, İbrahim. "Çok Yüzlü İlişkiler Ağında Kimlikler ve Sanal Cemaatler". *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (Temmuz 2016), 37-53.

Aydemir, Mehmet Ali. "Türkiye'de imam hatip/li algısı: Bazı göstergeler bağlamında sosyolojik bir değerlendirme". *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities* 1 (Haziran 2017), 5-27.
<https://doi.org/10.12738/talim.2017.1.0003>

Bilgin, Nuri. *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 3. Basım, 2014.

Coşkun, Ali. "Din ve Kimlik". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2003), 5-23.

Coşkun, Mustafa Kemal - Şentürk, Burcu. "Gelenekçilikten Muhafazakar Modernliğe: İmam Hatip Okulları Örneği". *Mülkiye Dergisi* 34/268 (Şubat 2010), 249-263.

Çiftçi, Orhan vd. "İletişim Teknolojileriyle Değişen Örgütlenme Biçimleri: Sanal Topluluklar". *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication* 7/2 (Nisan 2017), 328-336. <https://doi.org/10.7456/10702100/015>

Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 10. Basım, 2011.

Haberli, Mehmet. "Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/3 (2012), 118-134.

Karaduman, Sibel. "Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü". *Journal of Yasar University* 5/17 (Haziran 2010), 2886-2899.
<https://doi.org/10.19168/jyu.49976>

Kır, Gülten. *İnternet ve Gençlik*. İzmir: Şenocak Yayınları, 2008.

Macit, Mustafa. "Sosyal Medyada İmam Hatipli Temsilleri: Kolektif Bir Kimlik Söylemindeki Sosyal-Bilişsel İzdüşümler". *Kimlik ve Din*. ed. Abdullah Özbolat - Mustafa Macit. 107-126. Adana: Karahan Kitabevi, 2016.

Maffesoli, Michel. *The time of the tribes: The decline of individualism in mass society*. tra. Don Smith London: Sage Publications, 1996.

Mayring, Philipp. *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*. çev. Adnan Gümüş - M. Sezai Durgun. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2011.

Mermutlu, Bedri. "İmam-Hatip Liselerinin Seküler Açmazı". *Akademik Araştırmalar Dergisi* 38 (2008), 87-98.

Özbolat, Abdullah. "Sosyal Medyada Dindar Gençlik Kimliği: İhlsözlük Örneği". *Kimlik ve Din*. ed. Abdullah Özbolat - Mustafa Macit. 193-214. Adana: Karahan Kitabevi, 2016.

Perşembe, Erkan. "Enformasyon Toplumunda Cemaatler: Sanal mı, Gerçek mi?". *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 1/2 (2004), 33-44.

Robins, Kevin. *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*. çev. Nurçay Türkoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2.Basım, 2013.

Sönmez Selçuk, Senem. "Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: Öteki ve Ötekileştirme". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 15/2 (2012), 77- 99.

Türköz, Şükrü. *Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde İmam Hatip Liselerinin Rolü: Mezunlar Üzerine Bir Araştırma*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Wellman, Barry - Gulia, Milena. "Virtual Communities as Communities: Net Surfers Don't Ride Alone". *Communities in Cyberspace*. ed. M. A. Smith vd. 167-193. PDF: Taylor - Francis Group, 2005.

Yapıcı, Asım. *Din Kimlik ve Önyargı (Biz ve Onlar)*. Adana: Karahan Kitabevi, 2004.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 9.Basım, 2013.

Marginalized Religious Youngsters: The Case of Facebook Group 'Imam Hatips Should be Closed'

Abdullah ÖZBOLAT**

M. Ertuğrul EVYAPAR***

Abstract

Social media is constituted as the result of advances in computer and communication technologies. Virtual communities which were emerging in this area are known as places where people spend their leisure time and share their hobbies. In this study, it is claimed that social media youth can see this area as a ground for creating an identity beyond spending free time, hobby sharing, finding friends or sharing individual data. It is determined that othering, which is a natural result of this building process, can be realized by targeting a different group due to its specific characteristics. Real-life identities of social media users function like address cards in the selection of virtual communities. Hence these virtual communities can bring together those with a similar mindset and value judgments. A consequence of this is that becomes grounds for people to othering a particular group due to their specific characteristics in virtual communities known as post-modern communities without others. In this study in-group posts in "İmam Hatipler Kapatılsın" group example were analyzed by content analysis. It has been observed that members of the virtual community "İmam Hatipler Kapatılsın" in which they set themselves as secular-enlightened and the opposing group builds an identity by othering conservative people at the representation of imam hatip schools in seven different categories.

Keywords: Sociology of Religion, Othering, Religious Youth, Virtual Communities, Identity.

* **Date of Submission:** 24.07.2020 **Date of Acceptance:** 10.11.2020

This study was conducted based on the master's thesis entitled "Virtual Congregations and Post-Modern Tribalism: The Case of Facebook Group 'Imam Hatips Should be Closed' completed on 27.07.2018 under the surveillance of Prof. Dr. Abdullah Özbolat.

This paper is the English translation of the study titled "Ötekileştirilen Dindar Gençlik: 'İmam Hatipler Kapatılsın' Facebook Grubu Örneği" published in the 12th issue of *İlahiyat Akademi*. (Abdullah ÖZBOLAT - M. Ertuğrul EVYAPAR, "Ötekileştirilen Dindar Gençlik: 'İmam Hatipler Kapatılsın' Facebook Grubu Örneği", *İlahiyat Akademi*, sayı: 12, Aralık 2020, s. 75-96.) The paper in Turkish should be referred to for citations.

** Professor, Cukurova University, Faculty of Divinity, Department of Sociology of Religion Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı ozbolata@gmail.com ORCID: 0000-0002-6100-4289

*** PhD student, Adana

Doktora Öğrencisi, Adana mertugrulevyapar@gmail.com ORCID: 0000-0002-1266-2058

Ötekileştirilen Dindar Gençlik: 'İmam Hatipler Kapatılsın' Facebook Grubu Örneği

Öz

Sosyal medya, bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu meydana gelmiştir. Bu alan içerisinde ortaya çıkmış sanal cemaatler insanların eğlendiği, boş vakit geçirdiği ve hobilerini paylaştığı gruplar olarak bilinmektedir. Bu çalışmada sosyal medya gençliğinin, bu alanı boş zaman geçirme, hobi paylaşımı, arkadaş bulma ya da bireysel özelliklerini paylaşmanın ötesinde bir kimlik inşa etme zemini olarak görebildiği iddia edilmektedir. Buna karşılık bu inşa etme sürecinin doğal bir sonucu olan ötekileştirmenin, farklı bir grubu belirli özelliklerinden dolayı hedef alarak gerçekleştirebileceği tespit edilmektedir. Sosyal medya kullanıcılarının gerçek yaşamundaki kimlikleri, sanal cemaat seçiminde birer adres kağıdı gibi işlev görmektedir. Bu nedenle sanal cemaatler benzer zihniyete ve değer yargılarına sahip insanları bir araya getirebilmektedir. Bunun bir sonucu ise insanların ötekisiz postmodern cemaatler olarak bilinen sanal cemaatlerde, belirli bir grubu belirli özelliklerinden dolayı ötekileştirmelerinin zemininin oluşmasıdır. Bu çalışmada, İmam Hatipler Kapatılsın Facebook grubu örneğindeki grup içi gönderiler içerik analiziyle incelenmiştir. İnceleme sonucunda kendilerini seküler-aydın ve muhalif olarak tanımlayan gençlerden oluşan sanal cemaat üyelerinin, imam hatip okulları özelinde (dindar gençlik) muhafazakar insanları yedi biçimde ötekileştirerek, kendilerine bir kimlik inşa ettikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dindar Gençlik, Sanal Cemaatler, Ötekileştirme, Kimlik.

Summary

The aim of this study is to understand whether virtual communities that have emerged as a result of developments in communication technologies will cause marginalization. Virtual Communities are known as spending leisure time, making friends or hobby groups. Nowadays, individuals prefer to gather around virtual communities and to be in new forms of organization with similar-opinion people, due to the determining effect of space that almost disappears through virtual communication. However, as it is the subject of this study, there may be areas where a marginalization can be made due to the differences in identity and lifestyle. In this study, it is aimed to determine whether the people living in the same society marginalize people with different world views through virtual communities. For this purpose, the posts within the Imam Hatipler Kapatılsın Facebook Group, created by people who define themselves as secular, were analyzed. In this study, it is claimed that social media youth can see this area as a ground for building an identity beyond spending leisure time, sharing hobbies, finding friends or sharing individual characteristics. On the other hand, it is determined that marginalization, which is a natural result of this building process, can be realized by targeting a different group due to its specific characteristics. The real-life identities of social media users function

like an address paper in the selection of a virtual community. Therefore, virtual communities can bring people with similar mindsets and value judgments together. One consequence of this is that in virtual communities known as non-alien postmodern communities, a basis for marginalizing a certain group due to its particular characteristics is formed.

While the literature was being scanned, many current databases were scanned on the internet. As a result of this process, it was possible to reach various studies such as books, thesis and articles. Looking at the intersecting aspects of these studies, the imam hatip points to the existence of a negative perception of identity by some part of the society against the school students. Some negative perceptions in the society can be listed as the imam hatip students are introverted, integrated into a limited community rather than the general society, they are people who do not have a democratic culture and do not respect anyone but themselves. However, this negative perception of identity does not match the identity perception of imam hatip residents. Imam hatip people define themselves as intellectual, moral, not against modernization and even closely following the innovations brought about by modernization. There is no study in the literature that virtual communities, known as spending leisure time, friendship channels, and hobby groups, can actually be environments in which marginalization is made as a reflection of world views and reference frames in society. In this sense, the study is important in terms of categorically determining the existence of marginalization over identities and world views.

Content analysis was used to conceptualize the data by categorizing it in the study. Whether virtual communities will be grounds for marginalization due to differences in identity and world view constitutes the problem of the research. In the study, Imam Hatipler Kapatlsın 49 thousand 35 comments and posts in Facebook Group were subjected to content analysis. The data were analyzed twice in accordance with content analysis. Nvivo software was used to analyze the data. The two main characteristics of the chosen group are that it consists of members who define themselves as secular and they seemingly want only imam hatip schools to be closed. However, as the contents are examined, it is seen that the manifestations of the secular-conservative struggle, which started with the first period of Ottoman modernization, continued with the first years of the Republic, and became even more popular with the gaining power of the Justice and Development Party in the political field after 2002, took place in the virtual world. The group selected for research is a closed group on Facebook, and entering the group depends on a number of conditions. Some of these conditions are not to be a fake profile, not to be anti-secular and not to post religious content. When a request is made to enter the group, that profile (Facebook account) is examined by the group administrators and if it is found sufficient according to the above features, it can only be included in the group. Since the profiles and shares of the members in the group were examined at various time intervals and "cleaning" was made in the group, the contents of the group such as

comments and shares in the specified time period were transferred to the computer environment in a single database with the Nvivo software browser plug-in. With the contribution of the change and transformation accelerated by the effect of modernization and globalization in Turkish society, it has been accepted by a segment of the society that conservative people represent traditional and secular people. This distinction has created many schemas in minds. These schemes seem to have remained the same and lost their characteristics, despite the changing conservative human life over time. Such outdated schemes from the past can go as far as marginalization, a wholesale perspective and not giving opponent to live one step later. Such thoughts that seem out-of-date point to certain patterns. These do not appear to be broadly valid. In this sense, it has been determined that the members of the group, who define themselves as secular in the Facebook Group, are considered to be religious and conservative with a wholesale perspective in their own minds, and that they marginalize conservative people in seven different categories, especially for the imam hatip school youth. These categories include being seen as scapegoats, being marginalized due to religionism -religious distinction, being marginalized due to political preferences and actions, being marginalized due to differences in lifestyle and leisure activities, being seen as uncultivated-ignorant and condemned to academic failure, being seen as out-of-date, being marginalized due to low income constitute a whole. As can be seen, the categories that are formed as a result of examining the posts and comments in the Facebook group, "Imam Hatipler Kapatılsın", are expressed under seven headings. While creating these categories, 49 thousand 35 posts and comments were examined twice, resulting in the above categories. It has been observed that the posts on the Facebook group titled Imam Hatipler Kapatılsın, which is the subject of the study, and the comments made to these posts generally take place on the basis of religion, and in this interaction, the posts and comments with anti-religious content are intense.

Özet

Bu çalışmanın amacı iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu ortaya çıkan sanal cemaatlerin ötekileştirmeye sebep olup olmayacağını anlamaktır. Sanal Cemaatler boş zaman geçirme, arkadaş edinme ya da hobi grupları olarak bilinmektedir. Günümüzde sanal iletişim vasıtasıyla mekânın neredeyse yok olan belirleyici etkisi sebebiyle bireyler, sanal cemaatler etrafında toplanmayı ve kendileri gibi düşünen insanlarla yeni örgütlenme tarzları içerisinde bulunmayı tercih etmektedirler. Ancak bu araştırmaya konu olduğu şekliyle kimlik ve yaşam tarzı farklılıklarından dolayı bir ötekileştirmenin yapılabileceği alanlar da olabilmektedirler. Yapılan bu çalışmada aynı toplum içerisinde yaşayan insanların sanal cemaatler aracılığıyla farklı dünya görüşünde olan insanları ötekileştirip ötekileştirmedikleri tespit edilmek istenmektedir. Bu amaçla kendilerini seküler olarak tanımlayan insanların oluşturduğu İmam Hatipler Kapatılsın Facebook Grubu içindeki gönderiler incelenmiştir. Bu çalışmada sosyal medya gençliğinin, bu

alanı boş zaman geçirme, hobi paylaşımı, arkadaş bulma ya da bireysel özelliklerini paylaşmanın ötesinde bir kimlik inşa etme zemini olarak görebildiği iddia edilmektedir. Buna karşılık bu inşa etme sürecinin doğal bir sonucu olan ötekileştirmenin, farklı bir grubu belirli özelliklerinden dolayı hedef alarak gerçekleştirilebileceği tespit edilmektedir. Sosyal medya kullanıcılarının gerçek yaşamındaki kimlikleri, sanal cemaat seçiminde birer adres kâğıdı gibi işlev görmektedir. Bu nedenle sanal cemaatler benzer zihniyete ve değer yargılarına sahip insanları bir araya getirebilmektedir. Bunun bir sonucu ise insanların ötekisiz postmodern cemaatler olarak bilinen sanal cemaatlerde, belirli bir grubu belirli özelliklerinden dolayı ötekileştirmelerinin zemininin oluşmasıdır.

Literatür taranırken birçok güncel veritabanı internet ortamında taranmıştır. Bu işlem sonucunda kitap, tez ve makale olacak şekilde çeşitli çalışmalara ulaşılabilmektedir. Bu çalışmaların kesişen yönlerine bakılacak olursa imam hatip okullarına karşı toplumun bir kesimi tarafından olumsuz bir kimlik algısının varlığına işaret etmektedir. Toplumdaki olumsuz birtakım algılar, imam hatip öğrencilerinin içe kapalı bir yapıda oldukları, toplumun geneline değil de sınırlı bir topluluğa entegre oldukları, demokratik kültüre sahip olmayan, kendilerinden başkasına saygı duymayan kişiler oldukları şeklinde sıralanabilir. Ancak bu olumsuz kimlik algısı imam hatiplilerin kendi kimlik algısıyla uyuşmamaktadır. İmam hatipliler kendilerini entelektüel, ahlaklı, modernleşmeye karşı olmayan hatta modernleşmenin getirdiği yenilikleri de yakından takip eden şekilde tanımlamaktadırlar. Literatürde boş zaman geçirme, arkadaş edinme mecraları ve hobi grupları olarak bilinen sanal cemaatlerin aslında toplumda bulunan dünya görüşlerinin ve referans çerçevelerinin bir yansıması olarak ötekileştirmenin yapıldığı ortamlar olabileceğine dair bir çalışma bulunmamaktadır. Bu anlamda yapılan çalışma kimlikler ve dünya görüşleri üzerinden yapılan ötekileştirmelerin varlığını kategorisel olarak tespit etmesi açısından önemlidir.

Çalışmada verilerin kategorilere ayrılarak kavramsallaştırılmasında içerik analizi kullanılmıştır. Sanal cemaatlerin kimlik ve dünya görüşü farklılıklarından dolayı ötekileştirmenin zemini olup olmayacağı araştırmanın problemini oluşturmaktadır. Çalışmada İmam Hatipler Kapatılsın Facebook Grubundaki 49 bin 35 yorum ve gönderi içerik analizine tabi tutulmuştur. Veriler içerik analizine uygun şekilde iki defa incelenmiştir. Verilerin analizinde Nvivo yazılımı kullanılmıştır. Seçilen grubun temel iki özelliği kendisini seküler olarak tanımlayan üyelerden oluşması ve görünürde sadece imam hatip okullarının kapatılmasını istemeleridir. Ancak içerikler incelendikçe Osmanlı modernleşmesinin ilk dönemiyle başlayan, Cumhuriyetin ilk yıllarıyla devam eden ve 2002 sonrası Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasi alanda güç kazanmasıyla daha da popüler hale gelen seküler-muhafazakâr mücadelesinin tezahürlerinin sanal âlemde de yer almış olduğu görülmektedir. Araştırma için seçilen grup Facebook'ta kapalı bir grup olup, gruba girilmesi birtakım şartlara bağlıdır. Bu şartlardan bazıları sahte bir profil olmamak, paylaşımların laiklik karşıtı olmaması ve dini içeriklerde paylaşımlar yapmamaktır.

Gruba girmek için istekte bulunulduğunda grup yöneticileri tarafından o profil (Facebook hesabı) inceleniyor ve yukarıdaki özelliklere göre yeterli görülürse ancak gruba alınabiliyor. Çeşitli zaman aralıklarıyla gruptaki üyelerin profilleri, paylaşımları incelenip grupta "temizlik" yapıldığı için, grubun belirlenen zaman dilimindeki yorum, paylaşım gibi içerikleri Nvivo yazılımı tarayıcı eklentisiyle tek bir veritabanında bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Türk toplumunda modernleşmenin ve küreselleşmenin etkisiyle daha da hızlanan değişim ve dönüşümün de katkılarıyla muhafazakâr insanların gelenekseli, seküler insanların modernini temsil ettiği toplumun bir kesimi tarafından kabul görmüştür. Bu ayırım zihinlerde birçok şema oluşturmuş durumdadır. Bu şemalar geçen zaman içerisinde, değişen muhafazakâr insan yaşantılarına rağmen aynı kalmış ve özelliklerini kaybetmiş görünmektedir. Geçmişten gelen bu tarz güncel olmayan şemalar ötekileştirmelere, toptancı bir bakışa ve karşı tarafa bir adım sonra yaşama hakkı vermemeye kadar gidebilmektedir. Güncelliğini kaybetmiş görünen bu tarz düşünceler belli örüntüleri işaret etmektedir. Bunlar geneli kapsar geçerlilikte görünmemektedir. Bu anlamda incelenen İmam Hatipler Kapatılsın Facebook Grubunda kendilerini seküler olarak tanımlayan grup üyelerinin yine kendi zihin dünyasında toptancı bir bakışla dindar ve muhafazakâr olarak tanımladıkları imam hatip okullu gençler özelinde muhafazakâr insanları yedi ayrı kategoride ötekileştirdikleri tespit edilmiştir. Bu kategoriler Günah Keçisi Olarak Görülme, Dinci-Dindar Ayrımından Dolayı Ötekileştirilme, Siyasi Tercih ve Eylemlerinden Dolayı Ötekileştirilme, Yaşam Tarzı-Boş Zaman Aktiviteleri Farklılığından Dolayı Ötekileştirilme, Kültürsüz-Cahil ve Akademik Başarısızlığa Mahkûm Görülme, Düşük Gelir Düzeyinden Dolayı Ötekileştirilme, Çağ Dışı Görülme şeklinde bir bütünü oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere İmam Hatipler Kapatılsın Facebook grubunda bulunan gönderi ve yorumların incelenmesi sonucunda oluşan kategoriler yedi başlıkla ifade edilmektedir. Bu kategoriler oluşturulurken 49 bin 35 gönderi ve yorum iki defa incelenmiş, sonuçta yukarıda bulunan kategoriler ortaya çıkmıştır. İncelemeye konu olan İmam Hatipler Kapatılsın adlı Facebook grubunda gönderilerin ve bu gönderilere yapılan yorumların genel olarak din eksenli cereyan ettiği, bu etkileşim içerisinde din karşıtı içeriklere sahip gönderilerin ve yorumların yoğun olduğu gözlemlenmiştir.

Introduction

The new social environments which emerged with the use of Internet and mobile devices as the carrier of Internet decreased the determinant characteristics of time and place including the human relationships and manners of organizations; therefore, the manner of organizing the social area and communication methods were shaped through the social networks. As one of the new social environments and new organization methods formed by communication technologies, virtual congregations are defined as the virtual areas where people gather to spend free time,

have fun and interact through common interests, and they may be formed as people with certain world view gather.

The world view of one reflects one's ideology and referential environment, and the identities that set people/groups/societies apart from the others are also represented in virtual congregations and get reaction on the social media based on the historical and social backgrounds as well as the transformations of the world. Interactions and intersections between different world views are experienced, and as users represent the identities that differ from one another with their grounds and reception, they consider different subjects and objects as the others, with "marginal" attitudes seen in their perceptions and attitudes. One of the fields including marginalization in social media is the marginalization between religious and secular youngsters. This study focuses on the marginalization toward the youngsters who define themselves regular by the secular youngsters, with the assessment of the Facebook group named Imam Hatips Should be Closed.

In his study entitled "Imam Hatip Figures in the Social Media: Reflections on the Collective Identity Discourse", Macit states that a minority among the people who are not Imam Hatip High School graduates uses positive expressions toward Imam Hatip graduates and shows them as positive social actors (smart, companionable, begrudged), that most of the people other than that minority make generalization and reflect Imam Hatip graduates as negative social actors (socio-politically active but personally passive, interested in politics and helped by the authorities), that non-Imam Hatip graduates define them as those who make great efforts to take a position and become rooted at anywhere, joining staff of every governmental bodies, taking the country back to dark ages, and being the background of outdated ideologies, and that non-Imam Hatip graduates assign adverse titles to Imam Hatip graduates such as the ruins of coup, while using terms such as inveigling, outdated, subjects of exploitation and hypocrisy. Macit also adds that these terms significantly contradict with how Imam Hatip graduates define themselves as well as the identity Imam Hatip graduates have. This study is important in terms of indicating the presence of marginalization, particularly against the Imam Hatip graduates on the social media. The virtual congregation patterns formed upon the gathering of the members of the aforementioned Facebook group, which suggests the traits of marginalizing a certain opposing group, indicate a congregation-alike movement style that goes beyond the singular thoughts in the study by Macit.¹

In the study "From Traditionalism to Conservative Modernity': The Case of Imam Hatip Schools" the data of which were collected from two field studies conducted in 1997 and 2009, it was claimed that the modernist, secular and religious

¹ Mustafa Macit, "Sosyal Medyada 'İmam Hatipli' Temsilleri: Kolektif Bir Kimlik Söylemindeki Sosyal Bilişsel İzdüşümler", *Kimlik ve Din*, ed. Abdullah Özbolat - Mustafa Macit (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 110-120.

attitudes of female and male students in Imam Hatip Schools were affected by the economic-cultural and political transformations of Turkey, and that the direction of this transformation changed from radical-traditionalism to conservative-modernity. This result is critical in terms of showing that Imam Hatip High School Students were not independent from time and place and that they were affected by the politic-economic and cultural changes of the society they lived in. ² Furthermore, a homogeneous subject is out of question in regard to the Imam Hatip graduates who were marginalized in the aforementioned virtual congregation. However, the collective identity assumes a fictional identity where it defines the opposing party as homogeneous to make its own traits more distinctive.

Certain negative perceptions against the Imam Hatip students are that Imam Hatip students have an introverted characteristic, that they are integrated to a certain society rather than the entire society, that they do not have a democratic culture and that they do not respect anybody other than themselves. Nevertheless, 87.6% of the participants in the research entitled “Perception Toward Imam Hatip High Schools and Students” had no students of Imam Hatip High Schools among their first grade relatives. Moreover, of the participants in that research, 62% selected “Disagree” for the item “Imam Hatip High Schools should be closed”, while 17.9% selected “Neutral” for this item, indicating that more than half of these participants reported positive thoughts for Imam Hatip High Schools. Almost all participants believed that Imam Hatip High Schools should provide other courses as much as religious ones. According to the results of this research, the perception toward Imam Hatip High Schools students was as follows: Imam Hatip High School students were respectful toward national and spiritual values, agreeable, ethical, sharing and helpful people who would not commit terror crime.³

In the study entitled “Secular Dilemma Regarding Imam Hatip High Schools”, Mermutlu (2008, 92-96) stated that the profiles of students who enrolled at Imam Hatip High Schools changed following the abolishment of coefficient procedure and that most of the students in these schools were those who came to these schools to enroll at university faculties other than theology in future. Furthermore, these developments paved the way for having more earthly characteristics for Imam Hatip High School students and that they saw the secular section of the society against them in their efforts to secularize themselves. The same study associated the aforementioned result with the reasons that Imam Hatip High School students did not live independently from the society, that they were also affected by the recent changes in

² Mustafa Kemal Coşku - Burcu Şentürk, “Gelenekçilikten Muhafazakar Modernliğe: İmam Hatip Okulları Örneği”, *Mülkiye Dergisi* 34/268 (2010), 255-262.

³ Mehmet Ali Aydemir, “Türkiye’de İmam Hatip/li Algısı: Bazı Göstergeler Bağlamında Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities* 1 (2017), 6-17.

the Turkish society, and that the identity of these schools was misunderstood by both conservative and secular sections.⁴

The study entitled "Identity of Religious Youth in the Social Media: The Case of İhlsözlük" reflects that Imam Hatip High School students became more subjective due to critical ideology. The group identity in the aforementioned study conducted with the motto "İhlsözlük is the virtual congregation of the religious youth" was defined by the users with the following explanations regarding ihlsözlük: "being ethical", "Imam Hatip soul" and "intellectual environment". While building this identity, the emphasis of "intellectual environment" is critical in terms of ihlsözlük members defining themselves. This intellectual environment creates an area where the religious youngsters can express their critical thoughts, shaping their subjective attitudes. The subjective attitudes found in that study included the criticism toward modernism, traditions, traditional Muslimhood, religious abuse, acts of exalting the government, Islamification, culture of emulation, questioning-based Muslimhood, emphasis on freedom, and argument of Islam.⁵ As can be understood from the subjective approaches of the authors of this platform, these points which are also self-criticisms from different perspectives are the objections against many governmental or authoritarian reflections and basic criticisms with transformative impact, which suggests that the marginalization categories found in the aforementioned Facebook group have a fictional basis for the establishment of an identity.

In the doctoral thesis which is entitled "Role of Imam Hatip Schools in the Political Socialization Process: A Study on Graduates" and aimed to assess the impact of people on political socialization through the Imam Hatip High Schools, Türköz (2020, 153-212) presented relevant field study results and found that 68.4% of the sample did not plan working as a religious official after graduation. The mean income of the sample in that study which consisted of 450 people was 4,414.66 Lira. Considering the fact that more than 70% of the sample were university graduates or students, participants were above the country standards in terms of awareness of their political selections and attitudes. Another result of that study was that 53% Imam Hatip High School students did not value political views while selecting a spouse, which suggests that Imam Hatip High School graduates had an ideology that was open to other views. Of the participants, 91.1% selected "No" to the item "Do you regularly participate in the activities of a political party?" That study shows that Imam Hatip High School graduates cannot be considered as the back yard of a political party. Nevertheless, 67.3% of the sample voted for the Justice and Development Party in the elections dated 24 June 2018. Most of participants voted for the same party during the elections dated 31 March 2019, although this rate fell to 64.5%, which suggests that Imam Hatip High School graduates had the potential

⁴ Bedri Mermutlu, "İmam-Hatip Liselerinin Seküler Açmazı", *Akademik Araştırmalar Dergisi* 38 (2008), 92-96.

⁵ Abdullah Özbolat, "İhlsözlük'te Dindar Gençliğin Özneleşmesi: İmam Hatipli, Ahlaklı ve Entelektüel", *Kimlik ve Din*, Abdullah Özbolat - Mustafa Macit (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 201-211.

of making different political preferences at different times. In the same study, the identity regarding Imam Hatip High School students were defined as “conservative, rightist, religious, patriot and idealist as well as neutral to modernization and interested in the innovations of modernization”. Accordingly, there were “idealism-related” differences between the old and new graduates. As new-generation graduates are more comfortable with technology compared to the old graduates, they got to learn the globalized world and such developments adversely affected the Islamic, ideological and mental development of new-generation Imam Hatip High School students.⁶

1. Virtual Congregations as a Reflection of Real Life for the Establishment of Collective Youth Identity

Human relationships and interaction orders gained a new form with the impact of modern communicational technologies, and a new era began. The dimension as well as the form of communication changed with the modern communication technologies providing the support of multiple environment, affecting the current social order deeply and resulting in a transformation. Virtual interaction and virtual networks caused the social structure to have a new form following the verbal and written culture and face-to-face relationships.⁷ Social relationships were generally believed to be associated with spaces. This association was also understood as the social relationships including neighboring and family relationships. However, following the developments in mobile phones and Internet technologies, the possibility of developing social relationships with no dependence on space became an agenda item, which also evoked the topic of new network of relationships where spatial as well as space-free social relationships are present. The role of Internet technologies is important for these new network of relationships⁸. Due to the determinant impact of space which is almost extinct owing to the modern virtual communication instruments, people prefer to gather within virtual congregations and be around the people with similar ideologies in the new forms of organization.

Virtual congregations are one of the areas as the form of congregation preferred by the people who escape from the modern and isolate themselves from the society. It is claimed that the values lost in the real world can be re-accessed within the borders of the virtual reality and that new forms of congregations that will

⁶ Şükrü Türköz, *Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde İmam Hatip Liselerinin Rolü: Mezunlar Üzerine Bir Araştırma* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 153-212.

⁷ Orhan Çiftçi vd. “İletişim Teknolojileriyle Değişen Örgütlenme Biçimleri: Sanal Topluluklar”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication* 7/2 (2017), 330.

⁸ Barry Wellman - Milena Gulia, “Virtual Communities as Communities: Net Surfers Don’t Ride Alone”, *Communities in Cyberspace*, ed. M. A. Smith vd. (b.y.: y.y. 2005), 168-169.

show interest toward one another can be formed with these new instruments.⁹ With the motivation of finding the comfort of collective identity formed by congregation-alike organizations as well as finding the their protected area in the virtual congregations, people focus on such virtual relationships.

Indicating the definition of a personal or social entity by associating the self with another subject or entity, identity can also be defined from various perspectives. In terms of people, identity reflects how the particular traits of one can be separated on a social ground or in a group, and it indicates the separation of a social group or society from the others that are not alike.¹⁰ Accordingly, social identity can be perceived to have a significant role in terms of understanding who are present in the aforementioned group and who are outside the group or considered as the others.

Drawing attention to this role, Coşkun states that people internalize certain values that affect their identities in the period of socialization. As a result, people adopt the world of the others in parallel to adapting to their attitudes and roles because every role reflects a world. Accordingly, such an interaction is a form of dedifferentiation. People internalize the model person for themselves, considering their actions as an example, and they share their world by doing so. This internalization and dedifferentiation may result in a sort of homogeneity and formation of a stereotype against the people or groups who are largely considered as the others.¹¹ According to Yapıcı, people get involved in many natural and contractual groups from the beginning to the end of their lives, making efforts to maintain their lives. They divide their social environment and the identity they gain from these groups into categories, perceiving the people around with certain positive or negative stereotypes. This perception emerges in a subjective manner in general.

12

Identity is important in terms of determining the positions and statuses of people in a social system. It is present in an intersection that corresponds to the lifestyle like the value judgments, referential environment and beliefs.¹³ It also presents road maps covering the movement styles and patterns of a group lifestyle against the inferences based on conflicts and bias.

In addition to these distinctive and guiding traits, identity also brings people closer to one another and helps them gather. The collective identity present in congregation-alike organizations can ensure the aforementioned point. This identity aims to increase self-esteem. One of the elements that can ensure this is the sense of

⁹ Kevin Robins, *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, çev. Nurçay Türkoğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), 168.

¹⁰ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 418-419.

¹¹ Ali Coşkun, "Din ve Kimlik", *Marmara Üniverrssitesi İlähiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2003), 13.

¹² Asım Yapıcı, *Din Kimlik ve Önyargı Biz ve Onlar* (Adana: Karahan Kitabevi, 2004), 1-2.

¹³ İbrahim Akkaş, "Çok Yüzlü İlişkiler Ağında Kimlikler ve Sanal Cemaatler", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (2016), 40-41.

belonging. It should be noted that collective identities will result in unity and integration. In this form, identity helps maintain the social relationships and serves as the intermediary element keeping people together.¹⁴

The section that uses the Internet the most for purposes such as socialization or amusement etc. is the youth. The anonymous environment of the Internet results in freedom and causes the identity to be more flexible thanks to the capability to be rebuilt. As a result, an inconsistent identity structure may be formed in the virtual environment. Youngsters may join the virtual congregations and create new social formations. It seems important due to reflecting the characteristics of virtual environments that shape the identities.¹⁵

However, the identity structure which becomes experimental is not desired in the virtual congregations formed in line with world views because the posts shared and liked by the members of such groups should not contradict with the mentality of the congregation which these people are a member of. Interactions and the possibility to be followed on Facebook result in this self-control occurring in an easier manner.

The intra-group pressure naturally vanishes in the virtual congregations that contain homogeneous interactions. In these environments with no group pressure, people gain the opportunity to reflect their true identity with full clarity. People who cannot express themselves correctly for the purpose of being approved by others or not making anybody unhappy may establish a relationship with their true sides on the virtual environments¹⁶, which enables basic marginalization arguments regarding the marginalized group to be observed more clearly in line with the real life.

Perşembe noted that the process of establishing an identity became dependent on mass communication instruments, that local information met with different data and exchange of information occurred, that the borders of accessing information expanded when compared to previous times, that people who lived a spatial life could witness remote experiences thanks to Internet and that this witnessing period helped define the personal and group identity and activated the desire of communicating with the people with similar ideologies. It is clear that online virtual congregations that pave the way for specific human groups may contain marginalization to make the group identity more distinctive (congregational).¹⁷

Users of the virtual environment may join random groups, but they prefer the groups suiting their already-built identities in the virtual world. In this form, identity

¹⁴ Sibel Karaduman, “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, *Journal of Yasar University* 5/17 (2010), 2887.

¹⁵ Gülten Kır, *İnternet ve Gençlik* (İzmir: Şenocak Yayınları, 2008), 17.

¹⁶ Akkaş, “Çok Yüzlü İlişkiler Ağında Kimlikler ve Sanal Cemaatler”, 52.

¹⁷ Erkan Perşembe, “Enformasyon Toplumunda Cemaatler: Sanal mı, Gerçek mi?”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 2 (2004), 34-40.

gains a form showing us where to turn on the social environment like an address paper, which inevitable draws attention to the presence of the “other” needed to make the real-life identities more distinctive.

The role played by the sense of belonging to a group in the separation between us and others is important for understanding the current marginalization patterns. The sense of belonging plays a role in determining the others, ones who are not with us, and us, i.e. the people with common aspects. The discrimination of us and others, which is important for forming an identity, occurs by associating those like us or resembling to us with positive traits, and those without our characteristics with adverse traits.¹⁸

Although it was believed that distances would disappear, people would get closer and optimistic tables would emerge with the developing communication technology, people instead got inclined to become polarized. The promise of multi-cultural life by the post-modernism against the universalist modernism resulted in separation, polarization and a distinctive discrimination of “us” and “others”. Identities established on the grounds of difference become distinctive as much as the others are emphasized. As a result, every different identity group drift apart from the “others” with the belief that they can only trust in their own group elements, becoming alienated to the society.¹⁹ Such an alienation paves the way for the alienation and polarization in virtual congregations based on the worldview, in a similar manner to the real world. A person or a group needs another one which has different traits and which they can assign adverse characteristics to define their limits. The negative traits assigned to the others help the identity become more distinctive and the people get more comfortable by assigning certain negativities to the others. Furthermore, they continue protecting their social order by assigning the negativities of the system to the others who display attitudes threatening the social order and deserve what they experience in a negative context.²⁰

People convey their thoughts, perspectives and patterns related to their world views, which they obtained in traditional societies, to the virtual world, and they gather with the people with similar ideologies in the cyber environment, consolidating their feelings and forming virtual societies.²¹ Such relationships are also conveyed to the virtual environment which is the continuation of polarizations with cultural and historical background.

¹⁸ Karaduman, “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, 2010, 2888.

¹⁹ Senem Sönmez Selçuk, “Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: Öteki ve Ötekileştirme”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 15/2 (2012), 91-92.

²⁰ Sibel Karaduman, “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, 2889.

²¹ Çiftçi vd., “İletişim Teknolojileriyle Değişen Örgütlenme Biçimleri: Sanal Topluluklar”, 334.

2. The Method and Dimensions of Marginalization

Religion and religious people are considered as the primary element and subjects that are the obstacles before achieving the target of modernization set in the early days of the Republic. Religion is regarded as an element worsening the society from a cultural, financial and social perspective, rather than ensuring developments. Thus, Imam Hatip High Schools, which have been institutionalized by religiousness in the governmental structure, are positioned in the focal point of the conflict between seculars and conservatives in Turkey. The secular section of the Turkish society does not want the presence of religious education in the secular governmental structure, but this section also remains silent against the violations of right suffered by these schools. Consequently, Imam Hatip High Schools became a symbol in the eyes of the conservative people. Owing to these reasons, the Facebook group “Imam Hatips Should be Closed” was examined in the study.

The two main traits of this group is that it consists of people who define themselves secular and apparently want the Imam Hatip High Schools to be closed. However, as the contents are examined, it can be understood that the reflections of the conflict between the seculars and conservatives, which started with the modernization of the Ottoman Empire, continued during the early years of the Republic and became more popular as the Justice and Development Party came to power in 2002, are also present in the virtual environment.

The “other” that the group selected to reflect its own identity is Imam Hatip High Schools, which is a significant aspect. These schools were not only considered as places of education, but also as a castle attacked by the secular section and defended by the conservative people, which suggests the presence of two opposing groups (ideologies). Therefore, the group selected is believed to suit the context of the study.

Objective and observable events have different meanings for different perpetrators as well as different observers. Interpretation is the first method to utilize to understand these meanings.²² In addition to the process of interpretation, the sensitivity of qualitative research to the natural environment contributes to this variety, and repeating a qualitative research does not seem to be possible as finding the same study setting in another study is not possible. Therefore, qualitative researches do not have certain repetitive data analysis strategies and study pattern which are specific to certain groups, and these strategies and patterns in every qualitative research.²³

The group selected for the study was a closed one on Facebook, and joining the group was subject to certain conditions Some of these conditions included having

²² Philipp Mayring, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş* (Ankara: Bilge Su, 2011), 28.

²³ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013), 49-50.

no fake profile, no anti-secular posts, and no pro-religion posts. When a request to join the group was sent, the profile of the requestor (Facebook account) was examined, and the person was accepted only if he/she met the aforementioned conditions. The profiles and posts of group members were examined at certain intervals, which was a sort of “cleaning” in the group and which required the contents in the group such as comments or posts to be collected in a single database using the browser add-on called Nvivo. There were comments and posts between the members of this group in the study. While examining these interactions, no separation was made in terms of education, age groups or gender. While determining the data to be examined, efforts were made to prefer the data from the period between 22.07.2016 and 20.04.2017. It was believed that the intra-group interactions could be presented more clearly as they covered both the 15 July 2016 coup attempt and the agenda regarding the referendum dated 17 April 2017. Efforts were made to analyze the posts and comments of the members using the content analysis method.

While analyzing the data in a qualitative study, descriptive and content analysis can be used. Concepts and themes are formed for explaining the data that can be examined more closely with content analysis while performing descriptive analysis for the data that do not require in-depth analysis. In both analysis types, researchers have to perform description, and while performing a description, they need to exclude their own comments. Researchers may reflect their comments and explanations only after the phase of description.²⁴

Categorical analysis is one of the content analysis methods. In categorization, previously defined categories can be used or a new category system can be developed.²⁵ Data within the group examined in the present study were assessed, and new categories were developed.

2.1. Frequency Count Table

Table 1: Frequency Count Table

Term	Frequency	Weighted Percentage (%)
imam	1466	0.48
Atatürk	841	0.28
hatips	822	0.27
Allah	698	0.23
peasant	516	0.17
should be closed	504	0.17

²⁴ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 96-97.

²⁵ Nuri Bilgin, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014), 19.

already	494	0.16
yours	476	0.16
secular	432	0.14
all	382	0.13

The posts in the Facebook group, which was also founded to gather secular and religious people indicates that four out of ten most-frequently used terms included religious concepts directly or indirectly. Table 1 indicated that the names “Ataturk” and “Allah” were among the five most-frequently used terms, and that frequency values of these two names were very close to one another. These names seem to be important in terms of understanding the focal points of discussions within this group. Marginalizing terms such as “already”, “all”, “you or yours” were among the ten most frequently-used terms, which suggests that virtual congregations cannot be established based on only similar interests, and that these organizations can be established to make a specific identity more distinctive and to marginalize the opposing group due to their certain characteristics such as lifestyle, belief or political ideology.

2.2. Content Analysis

Approximately 49,035 comments and posts shared by the members and administrators of the Facebook group in the study between the dates of 22.07.2016 and 20.04.2017 were examined, and it was found that the people present in this virtual congregation group marginalized the conservative people, particularly the Imam Hatip High School graduates as the opposing group, in seven different forms. These forms or categories are as follows: being considered as the scapegoat, being marginalized due to the separation of religionist-religious, being marginalized owing to political reasons and actions, being marginalized owing to different lifestyle-spare time activities, being considered to be uncultured-ignorant and unable to escape from academic failure, being marginalized owing to low income level, and being considered to be old school.

As understood from the results, the categories which were formed following the assessment of the posts and comments in the Facebook group examined in the study are collected under seven categories. While forming these categories, 49,035 posts and comments were examined twice, and the categories above were formed consequently. The posts shared in the aforementioned Facebook group and comments made under these posts were generally religious and that anti-religious posts and comments were plenty in these interactions.

It was also observed that all incidents in Turkey ranging from the murdering of women, increased crime rate and worse economic statuses to the occurrence of cultural corruption were associated with the conservative people, indicating these were their responsibilities. This suggests a marginalization style that can be assessed

as being considered as the scape goat, which is reflected in the intra-group comments as follows: *“As they utilize anything for their own targets and as we are worsening in the last 15 years, #NO”, “Our women are dying, and their murderers are freed. I do not even mention the decline in the economic status. They utilize the religion, gain favors from others and gain votes by abusing the reforms of Ataturk who made efforts to prevent these back then. These bigots remain silent when they see their religion is used as a promotional material, but they do not hesitate to show reaction when they see some young people drinking at somewhere.*

Individual religiousness, which was believed to suit the secular lifestyle, was observed to be perceived positively by the group. Being considered as the representation of religion affecting and even shaping the life, religionism was considered abnormal, with the conservatives shown as the representatives of religionism, which was entitled *“Marginalization Based on the Separation Between Religionism and Religiousness”*. The following comments were made in this regard: *“Ataturk was a Muslim (religious one). Ataturk was against the exploiters of the religion, not the religion itself. Secularism actually reflected the essence of Islam. It is actually living per Quran. Islam values women and objects to those who use the religion to exploit others. It is the religion of tolerance. There is no obligation. You can either join or leave. Therefore, the action of removing the article “The religion of the country is Islam” is based on this approach. Atatürk practiced a better Muslimhood than we imagined but he did not leave not many personal religious details to the following generations.”* Another comment *“Praying, helping poor people, and reading Quran has become the trendy manners of advertisement in Turkey”* indicates that what is normal between the separation of religious-religionist is that religion should stay as an element concerning the internal thoughts and feelings of one and directing one’s life rather than influencing the life in an earthly manner, and that the contrary is not normal and thus should be corrected.

Marginalization due to political preferences and actions will be more meaningful if assessed from the perspective of being considered to be uncultured-ignorant and unable to escape from academic failure and being considered as the scapegoat. As the opposing group is ignorant and uncultured, people of that group cannot make preferences and selections as individuals and act as a herd of sheep. As a result, their preferences are determined by the government and the country becomes worse owing to the failure of this opposing group in making their own decisions. Members of the Facebook group examined in the study stated that the conservative people, particularly the Imam Hatip High Schools which should not even exist according to them as understood from the name of the group, gained greater visibility and effectiveness after 2002 and their positions and opportunities not because they deserved with their efforts but because they displayed devotion to the leading party, and they made the following comments: *“Why do they keep on praising this guy? What are his achievements? What they only mention is roads and similar stuff as achievement. Roads of Turkey are even worse than those of a German village. They also mention hospitals or universities. These facilities would be already built regardless of who leads the country. They give us an appointment for a later date, if we are lucky that day. I*

wish people would remove their blinders off and see what is happening around them. This guy is contradicting with what he previously said; why do they keep on believing in him? They watch "A news. Okay, they can do so but instead of watching just one channel, they should also watch fox news and other non-partisan channels, and they should read different newspapers."

The comments made by the members in the group indicated that they emphasized people's freedom of getting dressed and acting however they liked or doing whatever they wished, with this emphasis being made through secularism. However, while assessing the comments on conservative people's dressing style, tv series people watched or other collective activities, the same sensitivity was not showed for the conservative people, and the greatest difference between the opposing conservatives and this group was the freedom of acting freely as understood from the comments. The female members of the conservative section seen as the opposing group represented the malevolence, failure and a human type whose life was pre-determined owing to wearing hijab.

Group members defined the members of the opposing marginalized group as those who did not read and know arts, and lacked aesthetics and scientific knowledge. As understood from their comments, they stigmatized all conservative people, particularly those associated with Imam Hatip High Schools, as ignorant and uncultured. Another point to be highlighted is that the conservative group was considered ignorant not only from an intellectual perspective. Religionist people were noted to be both intellectually and religiously ignorant, being uninterested and ignorant toward the religious practices.

Following the general elections of 2002, Justice and Development Party came to power, and it is safe to state that the conservative people have financially prospered from then on, which was from time to time criticized by the conservative section itself as they also felt their prosperity. Nevertheless, the comments in the aforementioned group were assessed, and no comments mentioning and criticizing this prosperity among the conservative people were found. On the contrary, comments of most members indicated that conservatives with poor financial statuses were named "submissive sheep herd" as they accepted their statuses and admitted their poor living conditions.

The schemas that were formed in accordance with certain political developments from the era when the Republic was proclaimed got involved later. Although there are certain conservative people who criticize themselves due to having luxurious cars and expensive stuff, the comments in this Facebook group reflected these people as the "Peasants" who drove Fiat Doblo, did shopping in Bim rather than Migros as Bim was cheaper, who lived in Esenler rather than Kadıköy, and who were devoted to a certain political ideology in a blinded manner, showing orientations of marginalization.

According to the members of this group who considered themselves as the soldiers of Atatürk, Ottoman Empire and Turkey were two different states with no association and therefore, the time before 1923 should not be considered when the term “past” was used. As understood from the comments, symbolic representations of the Ottoman Empire disturbed the members to a significant degree. As an example, they showed reactions to the people who attached the stickers of Ottoman Tughra on the rear side of their cars (Fiat Doblo in particular). Furthermore, people who used these symbols one way or another in their lives were named “peasant” and classified bad and abnormal. From a different perspective, although these marginalization activities targeted Imam Hatip High School students and conservative sections and although conservative people seemed to become more modern and be able to keep up with the modern life, it is safe to state that the Facebook group examined in the study named the opposing group outdated.

Conclusion

New social environments have emerged with Internet and mobile instruments getting involved in our lives. The restrictive impact of time and place on the human relationships and organization manners has almost vanished. Many organization and communication forms can be found on the social networks. Before such developments in communication technologies, people were affected by the restrictive side of the physical world. However, the new communication technologies created new social areas, going beyond these limitations. One of the new organization manners present within these social areas is the virtual congregations.

According to the general belief, virtual congregations are the virtual environments where people gather to spend their spare time, have fun and interact upon their interests. However, virtual congregations can be formed with these purposes and with the gathering of people with a certain world view. The identities of people who gather in such manners may be like an address paper for others with the same ideologies.

The identity which may separate a group from the others may direct people in joining which virtual congregation. Virtual congregations provide the people with similar world view the ability to gather without the limitation of space and time. Accordingly, the question of whether the virtual congregations bring the people with similar world view and cause marginalization against the others comes to mind.

As a result of our modernization efforts following the proclamation of the Republic, a certain section of the society accepts that conservative people represent the traditions while seculars represent the modernity, with the contributions of changes and transformations gaining pace following the increased globalization in the last decades. This discrimination created many schemas in people’s minds. Just like a comment that is made to a picture, that stays the same and thus loses its

characteristics when the picture changes, these schemas stayed the same despite the lives of conservative people who changed in time, and they lost their specific characteristics. These outdated schemas from the past may result in marginalization, a holistic perspective, and even granting no right to live to the opposing party. These ideas may succeed in reflecting certain patterns, but they do not seem to cover the general. Accordingly, the people who were present in this virtual congregation group and defined themselves secular marginalized the conservative people, particularly the Imam Hatip High School students, in seven different categories with a holistic approach in their mentality. These forms or categories constitute an entirety as follows: being considered as the scapegoat, being marginalized due to the separation of religionist-religious, being marginalized owing to political reasons and actions, being marginalized owing to different lifestyle-spare time activities, being considered to be uncultured-ignorant and unable to escape from academic failure, being marginalized owing to low income level, and being considered to be old school.

References

Akkaş, İbrahim. "Çok Yüzlü İlişkiler Ağında Kimlikler ve Sanal Cemaatler". *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (July 2016), 37-53.

Aydemir, Mehmet Ali. "Türkiye’de imam hatip/li algısı: Bazı göstergeler bağlamında sosyolojik bir değerlendirme". *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities* 1 (June 2017), 5-27.
<https://doi.org/10.12738/talim.2017.1.0003>

Bilgin, Nuri. *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 3rd Edition, 2014.

Coşkun, Ali. "Din ve Kimlik". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2003), 5-23.

Coşkun, Mustafa Kemal - Şentürk, Burcu. "Gelenekçilikten Muhafazakar Modernliğe: İmam Hatip Okulları Örneği". *Mülkiye Dergisi* 34/268 (February 2010), 249-263.

Çiftçi, Orhan et al. "İletişim Teknolojileriyle Değişen Örgütlenme Biçimleri: Sanal Topluluklar". *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication* 7/2 (Nisan 2017), 328-336. <https://doi.org/10.7456/10702100/015>

Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 10th Edition, 2011.

Haberli, Mehmet. "Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/3 (2012), 118-134.

Karaduman, Sibel. "Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü". *Journal of Yasar University* 5/17 (June 2010), 2886-2899.
<https://doi.org/10.19168/jyu.49976>

Kır, Gülten. *İnternet ve Gençlik*. İzmir: Şenocak Yayınları, 2008.

Macit, Mustafa. "Sosyal Medyada İmam Hatipli Temsilleri: Kolektif Bir Kimlik Söylemindeki Sosyal-Bilişsel İzdüşümler". *Kimlik ve Din*. ed. Abdullah Özbolat - Mustafa Macit. 107-126. Adana: Karahan Kitabevi, 2016.

Maffesoli, Michel. *The time of the tribes: The decline of individualism in mass society*. tra. Don Smith London: Sage Publications, 1996.

Mayring, Philipp. *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*. trans. Adnan Gümüş - M. Sezai Durgun. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2011.

Mermutlu, Bedri. "İmam-Hatip Liselerinin Seküler Açmazı". *Akademik Araştırmalar Dergisi* 38 (2008), 87-98.

Özbolat, Abdullah. "Sosyal Medyada Dindar Gençlik Kimliği: İhlsözlük Örneği". *Kimlik ve Din*. ed. Abdullah Özbolat - Mustafa Macit. 193-214. Adana: Karahan Kitabevi, 2016.

Perşembe, Erkan. "Enformasyon Toplumunda Cemaatler: Sanal mı, Gerçek mi?". *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 1/2 (2004), 33-44.

Robins, Kevin. *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*. trans. Nurçay Türkoğlu. Istanbul: Ayrıntı Yayınları, 2nd Edition, 2013.

Sönmez Selçuk, Senem. "Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: Öteki ve Ötekileştirme". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 15/2 (2012), 77- 99.

Türköz, Şükrü. *Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde İmam Hatip Liselerinin Rolü: Mezunlar Üzerine Bir Araştırma*. Konya: Selçuk University, Institute of Social Sciences, Doctoral Thesis, 2020.

Wellman, Barry - Gulia, Milena. "Virtual Communities as Communities: Net Surfers Don't Ride Alone". *Communities in Cyberspace*. ed. M. A. Smith et al., 167-193. PDF: Taylor - Francis Group, 2005.

Yapıcı, Asım. *Din Kimlik ve Önyargı (Biz ve Onlar)*. Adana: Karahan Kitabevi, 2004.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 9th Edition, 2013.

تهميش الشباب المتدين: نموذج المجموعة على الفيسبوك «أغلقوا مدارس الأئمة

والخطباء»*

عبد الله أوزبولاط**

م. أرطغرل أفيابار***

نبذة:

ظهرت وسائل التواصل الاجتماعي نتيجة التطورات في تقنيات الحاسوب والاتصالات، وتُعرف المجتمعات الافتراضية التي نشأت في هذا المجال، بالمجموعات التي يستمتع فيها الناس ويقضون أوقات فراغهم ويتشاركون هواياتهم، وتوضح هذه الدراسة أن شباب وسائل التواصل الاجتماعي يمكنهم رؤية هذا المجال كأساس لبناء هوية تتجاوز قضاء وقت الفراغ أو مشاركة الهوايات أو العثور على أصدقاء أو مشاركة الخصائص الفردية، من ناحية أخرى، يظهر أن التهميش الذي هو نتيجة طبيعية لوتيرة بناء الشخصية وهذا، يمكن أن يحدث من خلال استهداف مجموعة مختلفة بسبب بعض خصائصها، وتستخدم الهويات الواقعية للمستخدمين وسائل التواصل الاجتماعي، كوثيقة تحديد عنوان لاختيار المجتمع الافتراضي، لذلك، يمكن للمجتمعات الافتراضية الجمع بين ذوي العقليات والقيم المتشابهة، تتمثل إحدى نتائج ذلك في أنه في المجتمعات الافتراضية المعروفة باسم مجتمعات ما بعد الحداثة، يتم تشكيل أساس لتهميش مجموعة معينة بسبب بعض خصائصها، تقوم هذه الدراسة بتحليل منشورات مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء"، من حيث محتواها، ونتيجة للتحليل، ظهر أن أعضاء هذا المجتمع الافتراضي المكون من الشباب

تاريخ إرسال المقال: ٢٤/٧/٢٠٢٠ تاريخ قبول المقال: ١٠/١١/٢٠٢٠.

تم إعداد هذه الدراسة على أساس أطروحة دراسات عليا بعنوان «الجماعات الافتراضية وقبلية ما بعد الحداثة: نموذج مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء"»، والذي انتهى إعداده بتاريخ ٢٧/٠٧/٢٠١٨، تحت استشارة الأستاذ الدكتور عبد الله أوزبولاط.

هذه هي الترجمة العربية للدراسة بعنوان "Ötekleştirilen Dindar Gençlik: 'İmam Hatipler Kapatılsın' Facebook Grubu Örneği"، التي نشرت في العدد الثاني عشر من مجلة الإلهيات الأكاديمية. تاريخ إرسال المقال: ٢٤/٧/٢٠٢٠ - تاريخ قبول المقال: ١٠/١١/٢٠٢٠. (عبد الله أوزبولاط - أرطغرل أفيابار، تهميش الشباب المتدين: نموذج المجموعة على الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء"، الإلهيات الأكاديمية، ديسمبر ٢٠٢٠، العدد: ١٢، ص ٧٥-٩٦).

**أستاذ دكتور في جامعة تشكوروفا، كلية الإلهيات، قسم علم الاجتماع الديني

Professor, Cukurova University, Faculty of Divinity, Department of Sociology of Religion
ozbolata@gmail.com ORCID: 0000-0002-6100-4289

***طالب دكتوراه، أستاذة

PhD student, Adana mertugruelevyapar@gmail.com ORCID: 0000-0002-1266-2058

الذين يعرفون أنفسهم على أنهم مثقفون علمانيون ومعارضون، قاموا ببناء هوية لأنفسهم من خلال تمهيش المحافظين، وخاصة المتمين منهم إلى مدارس الأئمة والخطباء (الشباب المتدين)، بسبع طرق.

الكلمات المفتاحية: علم الاجتماع الديني، الشباب المتدين، المجتمعات الافتراضية، التمهيش، الهوية.

ملخص:

الهدف من هذه الدراسة هو فهم ما إذا كانت المجتمعات الافتراضية التي ظهرت نتيجة لتطورات تقنيات الاتصال، سبباً في حدوث تمهيش لبعض الفئات، تُعرف المجتمعات الافتراضية، بالمجموعات التي يستمتع فيها الناس ويقضون أوقات فراغهم ويشاركون هواياتهم، في الوقت الحاضر، يفضل الأفراد التجمع في مجتمعات افتراضية والدخول في تنظيمات مع أشخاص متوافقين معهم في الفكر، وذلك لعدم وجود أي أهمية للمكان بفضل وسائل التواصل الافتراضية، ومع ذلك فقد تمثل تلك المجموعات مجالات يمكن فيها تمهيش الآخرين بسبب الاختلافات في الهوية وأسلوب الحياة، مثلما هو الحال في موضوع هذه الدراسة، وفي هذا الإطار تهدف الدراسة إلى تحديد ما إذا كان الأشخاص الذين يعيشون في نفس المجتمع، يقومون بتمهيش الأشخاص أصحاب وجهات النظر العالمية المختلفة من خلال المجتمعات الافتراضية، لهذا الغرض، قام الباحثان بتحليل منشورات مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء"، التي أنشأها أشخاص يعرفون أنفسهم بأنهم علمانيون، وتوضح هذه الدراسة أن شباب وسائل التواصل الاجتماعي يمكنهم رؤية هذا المجال كأساس لبناء هوية تتجاوز قضاء وقت الفراغ أو مشاركة الهوايات أو العثور على أصدقاء أو مشاركة الخصائص الفردية، من ناحية أخرى، يظهر أن التمهيش الذي هو نتيجة طبيعية لوتيرة بناء الشخصية هذه، يمكن أن يحدث من خلال استهداف مجموعة مختلفة بسبب بعض خصائصها، تستخدم الهويات الواقعية لمستخدمي وسائل التواصل الاجتماعي، كوثيقة تحديد عنوان لاختيار المجتمع الافتراضي، لذلك، يمكن للمجتمعات الافتراضية الجمع بين الأشخاص ذوي العقلية والقيم المتشابهة، وتمثل إحدى نتائج ذلك في أنه في المجتمعات الافتراضية المعروفة باسم مجتمعات ما بعد الحداثة، يتم تشكيل أساس لتمهيش مجموعة معينة بسبب بعض خصائصها.

وأثناء مسح الأدبيات، قام الباحثان بعملية مسح للعديد من قواعد البيانات الحالية على الإنترنت، ونتيجة لهذه العملية، أصبح من الممكن الوصول إلى دراسات مختلفة مثل الكتب والأطروحات والمقالات، وبالنظر إلى الجوانب المتداخلة لهذه الدراسات، فهي تشير إلى وجود تصور سلبي من قبل جزء من المجتمع ضد مدارس الأئمة والخطباء، وفي هذه التصورات السلبية، ترد أفكار تدور حول أن طلاب مدارس الأئمة والخطباء منطوون ومندمجون في مجتمع محدود بدلاً من المجتمع العام، وهم أشخاص ليس لديهم ثقافة ديمقراطية ولا يحترمون أحداً غير أنفسهم، ومع ذلك، فإن هذا التصور السلبي لا يتوافق مع تصور الأشخاص المتمين إلى مدارس الأئمة والخطباء وفهمهم، حيث يعرف الأشخاص المتمين إلى مدارس الأئمة والخطباء أنفسهم على أنهم أصحاب فكر وأخلاق، وليسوا ضد التحديث بل يتبعون عن كثب الابتكارات التي أحدثها التحديث، ولا توجد دراسة في الأدبيات تفيد أن المجتمعات الافتراضية، المعروفة على أنها مجالات لقضاء أوقات الفراغ

وتشكيل الصداقات ومشاركة الهوايات، يمكن أن تكون في الواقع بيئات يتم فيها التهميش باعتباره انعكاسًا لوجهات النظر العالمية والأطر المرجعية في المجتمع، وبهذا المعنى، فإن الدراسة مهمة من حيث التحديد القاطع لوجود تهميش الهويات ووجهات النظر العالمية.

استخدم تحليل المحتوى لتصور البيانات من خلال تصنيفها في الدراسة، ويتشكل أساس الدراسة حول ما إذا كانت المجتمعات الافتراضية ستكون أساسًا للتهميش بسبب الاختلافات في الهوية والنهج والفكر، وفي هذه الدراسة، تم تحليل محتوى ٤٩ ألف و ٣٥ تعليقاً على مجموعة الفيسبوك «أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء»، وتم تحليل البيانات مرتين وفقاً لتحليل المحتوى، علاوة على ذلك استخدمت برمجيات Nvivo في تحليل البيانات، والسمتان الرئيستان للمجموعة المختارة هي أنها تتكون من أعضاء يعرفون أنفسهم بأنهم علمانيون ويبدو أنهم يريدون فقط إغلاق مدارس الأئمة والخطباء. ومع ذلك، عند فحص المحتويات، تظهر مظاهر الصراع العلمياني - المحافظ، الذي بدأ مع الفترة الأولى من التحديث العثماني، واستمر مع السنوات الأولى للجمهورية، وازدادت شعبيته مع صعود حزب العدالة والتنمية كقوة في المجال السياسي بعد عام ٢٠٠٢، والمجموعة المختارة هي مجموعة مغلقة على الفيسبوك، ويعتمد دخول المجموعة على عدد من الشروط، بعض هذه الشروط تشمل ألا يدخل الشخص بحساب مزيف، وعدم وضع منشورات مناهضة للعلمانية، وعدم نشر أي محتوى ديني، وعند تقديم طلب للدخول إلى المجموعة، يتم فحص الحساب (حساب الفيسبوك) من قبل مسؤولي المجموعة، وإذا وجدوا أنه مناسب للشروط المذكورة أعلاه، يوافق على انضمامه للمجموعة، ونظرًا لأنه يتم فحص حسابات الأعضاء ومشاركاتهم في المجموعة وإجراء "تنظيف" في المجموعة على فترات زمنية مختلفة، تم نقل محتويات المجموعة مثل التعليقات والمشاركات في الفترة الزمنية المحددة إلى الحاسوب في قاعدة بيانات واحدة من خلال برنامج Nvivo.

نتيجة للتغيير والتحول المتسارع بتأثير التحديث والعولمة في المجتمع التركي، ظهرت شريحة من المجتمع، تعدّ المحافظين يمثلون الفئة التقليدية والعلمانيين يمثلون الفئة الحديثة، هذا التقسيم قد شكل العديد من المخططات في الأذهان، ويبدو أن هذه المخططات ظلت كما هي وفقدت خصائصها على الرغم من تغير أسلوب معيشة الفئة المحافظة بمرور الوقت، يمكن لمثل هذه المخططات التي عفا عليها الزمن أن تصل إلى حد التهميش، وتشكيل وجهات نظر شاملة، وعدم إعطاء الطرف الآخر الحق في العيش في المراحل اللاحقة، وتشير هذه الأفكار التي فقدت حداثتها، إلى أنها معينة، وهي لا تبدو صالحة على نطاق واسع، ووفقاً لهذا المنظور، فقد ظهر أن أعضاء المجموعة الذين يعرفون أنفسهم على أنهم علمانيون في مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء"، يمشون الأشخاص المتدينين وخاصة الشباب المتمين إلى مدارس الأئمة والخطباء، الذين يعرفونهم على أنهم متدينون ومحافظون بمنظور تعميمي في أذهانهم في سبع فئات مختلفة، هذه الفئات هي اعتبارهم كبش الفداء، وتهميشهم بسبب تدينهم، وتهميشهم بسبب الاختيارات والتوجهات السياسية، وتهميشهم بسبب اختلاف أسلوب معيشتهم - أنشطتهم في أوقات الفراغ، والحكم عليهم بعدم الثقافة والجهل والفشل الأكاديمي، وتهميشهم بسبب مستوى الدخل المنخفض، وعدمهم لا يناسبون العصر الذي يعيشون

فيه، على هذا النحو، تظهر العناوين السبعة للفئات التي تشكلت نتيجة لفحص المنشورات والتعليقات الواردة في مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء"، أثناء تشكيل هذه الفئات، تم فحص ٤٩ ألف و ٣٥ مشاركة وتعليق مرتين، ونتيجة لذلك تم تشكيل الفئات المذكورة أعلاه، وقد لوحظ أن التعليقات على مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء" موضوع الدراسة، والتعليقات على هذه المنشورات تتم بشكل عام على أساس الدين، وفي هذا التفاعل، يظهر أن المنشورات والتعليقات ذات محتوى مناهض للدين بشكل كبير.

Ötekileştirilen Dindar Gençlik: 'İmam Hatipler Kapatılsın' Facebook Grubu Örneği

Abdullah ÖZBOLAT
M. Ertuğrul EVYAPAR

Öz

Sosyal medya, bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu meydana gelmiştir. Bu alan içerisinde ortaya çıkmış sanal cemaatler insanların eğlendiği, boş vakit geçirdiği ve hobilerini paylaştığı gruplar olarak bilinmektedir. Bu çalışmada sosyal medya gençliğinin, bu alanı boş zaman geçirme, hobi paylaşımı, arkadaş bulma ya da bireysel özelliklerini paylaşmanın ötesinde bir kimlik inşa etme zemini olarak görebildiği iddia edilmektedir. Buna karşılık bu inşa etme sürecinin doğal bir sonucu olan ötekileştirmenin, farklı bir grubu belirli özelliklerinden dolayı hedef alarak gerçekleşebileceği tespit edilmektedir. Sosyal medya kullanıcılarının gerçek yaşamındaki kimlikleri, sanal cemaat seçiminde birer adres kağıdı gibi işlev görmektedir. Bu nedenle sanal cemaatler benzer zihniyete ve değer yargılarına sahip insanları bir araya getirebilmektedir. Bunun bir sonucu ise insanların ötekisiz postmodern cemaatler olarak bilinen sanal cemaatlerde, belirli bir grubu belirli özelliklerinden dolayı ötekileştirmelerinin zemininin oluşmasıdır. Bu çalışmada, İmam Hatipler Kapatılsın Facebook grubu örneğindeki grup içi gönderiler içerik analiziyle incelenmiştir. İnceleme sonucunda kendilerini seküler-aydın ve muhalif olarak tanımlayan gençlerden oluşan sanal cemaat üyelerinin, imam hatip okulları özelinde (dindar gençlik) muhafazakar insanları yedi biçimde ötekileştirerek, kendilerine bir kimlik inşa ettikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dindar Gençlik, Sanal Cemaatler, Ötekileştirme, Kimlik.

Özet

Bu çalışmanın amacı iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu ortaya çıkan sanal cemaatlerin ötekileştirmeye sebep olup olmayacağıın anlaşılmasıdır. Sanal Cemaatler boş zaman geçirme, arkadaş edinme ya da hobi grupları olarak

bilinmektedir. Günümüzde sanal iletişim vasıtasıyla mekânın neredeyse yok olan belirleyici etkisi sebebiyle bireyler, sanal cemaatler etrafında toplanmayı ve kendileri gibi düşünen insanlarla yeni örgütlenme tarzları içerisinde bulunmayı tercih etmektedirler. Ancak bu araştırmaya konu olduğu şekliyle kimlik ve yaşam tarzı farklılıklarından dolayı bir ötekileştirmenin yapılabileceği alanlar da olabilmektedirler. Yapılan bu çalışmada aynı toplum içerisinde yaşayan insanların sanal cemaatler aracılığıyla farklı dünya görüşünde olan insanları ötekileştirip ötekileştirmedikleri tespit edilmek istenmektedir. Bu amaçla kendilerini seküler olarak tanımlayan insanların oluşturduğu İmam Hatipler Kapatılsın Facebook Grubu içindeki gönderiler incelenmiştir. Bu çalışmada sosyal medya gençliğinin, bu alanı boş zaman geçirme, hobi paylaşımı, arkadaş bulma ya da bireysel özelliklerini paylaşmanın ötesinde bir kimlik inşa etme zemini olarak görebildiği iddia edilmektedir. Buna karşılık bu inşa etme sürecinin doğal bir sonucu olan ötekileştirmenin, farklı bir grubu belirli özelliklerinden dolayı hedef olarak gerçekleştirebileceği tespit edilmektedir. Sosyal medya kullanıcılarının gerçek yaşamındaki kimlikleri, sanal cemaat seçiminde birer adres kâğıdı gibi işlev görmektedir. Bu nedenle sanal cemaatler benzer zihniyete ve değer yargılarına sahip insanları bir araya getirebilmektedir. Bunun bir sonucu ise insanların ötekisiz postmodern cemaatler olarak bilinen sanal cemaatlerde, belirli bir grubu belirli özelliklerinden dolayı ötekileştirmelerinin zemininin oluşmasıdır.

Literatür taranırken birçok güncel veritabanı internet ortamında taranmıştır. Bu işlem sonucunda kitap, tez ve makale olacak şekilde çeşitli çalışmalara ulaşılabilmektedir. Bu çalışmaların kesişen yönlerine bakılacak olursa imam hatip okullulara karşı toplumun bir kesimi tarafından olumsuz bir kimlik algısının varlığına işaret etmektedir. Toplumdaki olumsuz birtakım algılar, imam hatip öğrencilerinin içe kapalı bir yapıda oldukları, toplumun geneline değil de sınırlı bir topluluğa entegre oldukları, demokratik kültüre sahip olmayan, kendilerinden başkasına saygı duymayan kişiler oldukları şeklinde sıralanabilir. Ancak bu olumsuz kimlik algısı imam hatiplilerin kendi kimlik algısıyla uyuşmamaktadır. İmam hatipliler kendilerini entelektüel, ahlaklı, modernleşmeye karşı olmayan hatta modernleşmenin getirdiği yenilikleri de yakından takip eden şekilde tanımlamaktadırlar. Literatürde boş zaman geçirme, arkadaş edinme mecraları ve hobi grupları olarak bilinen sanal cemaatlerin aslında toplumda bulunan dünya görüşlerinin ve referans çerçevelerinin bir yansıması olarak ötekileştirmenin yapıldığı ortamlar olabileceğine dair bir çalışma bulunmamaktadır. Bu anlamda yapılan çalışma kimlikler ve dünya görüşleri üzerinden yapılan ötekileştirmelerin varlığını kategorisel olarak tespit etmesi açısından önemlidir.

Çalışmada verilerin kategorilere ayrılarak kavramsallaştırılmasında içerik analizi kullanılmıştır. Sanal cemaatlerin kimlik ve dünya görüşü farklılıklarından dolayı ötekileştirmenin zemini olup olmayacağı araştırmanın problemini oluşturmaktadır. Çalışmada İmam Hatipler Kapatılsın Facebook Grubundaki 49 bin

35 yorum ve gönderi içerik analizine tabi tutulmuştur. Veriler içerik analizine uygun şekilde iki defa incelenmiştir. Verilerin analizinde Nvivo yazılımı kullanılmıştır. Seçilen grubun temel iki özelliği kendisini seküler olarak tanımlayan üyelerden oluşması ve görünürde sadece imam hatip okullarının kapatılmasını istemeleridir. Ancak içerikler incelendikçe Osmanlı modernleşmesinin ilk dönemiyle başlayan, Cumhuriyetin ilk yıllarıyla devam eden ve 2002 sonrası Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasi alanda güç kazanmasıyla daha da popüler hale gelen seküler-muhafazakâr mücadelesinin tezahürlerinin sanal âlemde de yer almış olduğu görülmektedir. Araştırma için seçilen grup Facebook'ta kapalı bir grup olup, gruba girilmesi birtakım şartlara bağlıdır. Bu şartlardan bazıları sahte bir profil olmamak, paylaşımların laiklik karşıtı olmaması ve dini içeriklerde paylaşımlar yapmamaktır. Gruba girmek için istekte bulunulduğunda grup yöneticileri tarafından o profil (Facebook hesabı) inceleniyor ve yukarıdaki özelliklere göre yeterli görülürse ancak gruba alınabiliyor. Çeşitli zaman aralıklarıyla gruptaki üyelerin profilleri, paylaşımları incelenip grupta "temizlik" yapıldığı için, grubun belirlenen zaman dilimindeki yorum, paylaşım gibi içerikleri Nvivo yazılımı tarayıcı eklentisiyle tek bir veritabanında bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Türk toplumunda modernleşmenin ve küreselleşmenin etkisiyle daha da hızlanan değişim ve dönüşümün de katkılarıyla muhafazakâr insanların gelenekseli, seküler insanların modernini temsil ettiği toplumun bir kesimi tarafından kabul görmüştür. Bu ayırım zihinlerde birçok şema oluşturmuş durumdadır. Bu şemalar geçen zaman içerisinde, değişen muhafazakâr insan yaşantılarına rağmen aynı kalmış ve özelliklerini kaybetmiş görünmektedir. Geçmişten gelen bu tarz güncel olmayan şemalar ötekileştirmelere, toptancı bir bakışa ve karşı tarafa bir adım sonra yaşama hakkı vermemeye kadar gidebilmektedir. Güncelliğini kaybetmiş görünen bu tarz düşünceler belli örüntüleri işaret etmektedir. Bunlar geneli kapsar geçerlilikte görünmemektedir. Bu anlamda incelenen İmam Hatipler Kapatılsın Facebook Grubunda kendilerini seküler olarak tanımlayan grup üyelerinin yine kendi zihin dünyasında toptancı bir bakışla dindar ve muhafazakâr olarak tanımladıkları imam hatip okullu gençler özelinde muhafazakâr insanları yedi ayrı kategoride ötekileştirdikleri tespit edilmiştir. Bu kategoriler Günah Keçisi Olarak Görülme, Dinci-Dindar Ayırımından Dolayı Ötekileştirilme, Siyasi Tercih ve Eylemlerinden Dolayı Ötekileştirilme, Yaşam Tarzı-Boş Zaman Aktiviteleri Farklılığından Dolayı Ötekileştirilme, Kültürsüz-Cahil ve Akademik Başarısızlığa Mahkûm Görülme, Düşük Gelir Düzeyinden Dolayı Ötekileştirilme, Çağ Dışı Görülme şeklinde bir bütünü oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere İmam Hatipler Kapatılsın Facebook grubunda bulunan gönderi ve yorumların incelenmesi sonucunda oluşan kategoriler yedi başlıkla ifade edilmektedir. Bu kategoriler oluşturulurken 49 bin 35 gönderi ve yorum iki defa incelenmiş, sonuçta yukarıda bulunan kategoriler ortaya çıkmıştır. İncelemeye konu olan İmam Hatipler Kapatılsın adlı Facebook grubunda gönderilerin ve bu gönderilere yapılan yorumların genel olarak din eksenli cereyan

ettiği, bu etkileşim içerisinde din karşıtı içeriklere sahip gönderilerin ve yorumların yoğun olduğu gözlemlenmiştir.

Marginalized Religious Youth: The Case of Facebook Group 'İmam Hatipler Kapatılsın'

Abstract

Social media is constituted as the result of advances in computer and communication technologies. Virtual communities which were emerging in this area are known as places where people spend their leisure time and share their hobbies. In this study, it is claimed that social media youth can see this area as a ground for creating an identity beyond spending free time, hobby sharing, finding friends or sharing individual data. It is determined that othering, which is a natural result of this building process, can be realized by targeting a different group due to its specific characteristics. Real-life identities of social media users function like address cards in the selection of virtual communities. Hence these virtual communities can bring together those with a similar mindset and value judgments. A consequence of this is that becomes grounds for people to othering a particular group due to their specific characteristics in virtual communities known as post-modern communities without others. In this study in-group posts in "İmam Hatipler Kapatılsın" group example were analyzed by content analysis. It has been observed that members of the virtual community "İmam Hatipler Kapatılsın" in which they set themselves as secular-enlightened and the opposing group builds an identity by othering conservative people at the representation of imam hatip schools in seven different categories.

Keywords: Sociology of Religion, Othering, Religious Youth, Virtual Communities, Identity.

Summary

The aim of this study is to understand whether virtual communities that have emerged as a result of developments in communication technologies will cause marginalization. Virtual Communities are known as spending leisure time, making friends or hobby groups. Nowadays, individuals prefer to gather around virtual communities and to be in new forms of organization with similar-opinion people, due to the determining effect of space that almost disappears through virtual communication. However, as it is the subject of this study, there may be areas where a marginalization can be made due to the differences in identity and lifestyle. In this study, it is aimed to determine whether the people living in the same society marginalize people with different world views through virtual communities. For this

purpose, the posts within the Imam Hatipler Kapatilsin Facebook Group, created by people who define themselves as secular, were analyzed. In this study, it is claimed that social media youth can see this area as a ground for building an identity beyond spending leisure time, sharing hobbies, finding friends or sharing individual characteristics. On the other hand, it is determined that marginalization, which is a natural result of this building process, can be realized by targeting a different group due to its specific characteristics. The real-life identities of social media users function like an address paper in the selection of a virtual community. Therefore, virtual communities can bring people with similar mindsets and value judgments together. One consequence of this is that in virtual communities known as non-alien postmodern communities, a basis for marginalizing a certain group due to its particular characteristics is formed.

While the literature was being scanned, many current databases were scanned on the internet. As a result of this process, it was possible to reach various studies such as books, thesis and articles. Looking at the intersecting aspects of these studies, the imam hatip points to the existence of a negative perception of identity by some part of the society against the school students. Some negative perceptions in the society can be listed as the imam hatip students are introverted, integrated into a limited community rather than the general society, they are people who do not have a democratic culture and do not respect anyone but themselves. However, this negative perception of identity does not match the identity perception of imam hatip residents. Imam hatip people define themselves as intellectual, moral, not against modernization and even closely following the innovations brought about by modernization. There is no study in the literature that virtual communities, known as spending leisure time, friendship channels, and hobby groups, can actually be environments in which marginalization is made as a reflection of world views and reference frames in society. In this sense, the study is important in terms of categorically determining the existence of marginalization over identities and world views.

Content analysis was used to conceptualize the data by categorizing it in the study. Whether virtual communities will be grounds for marginalization due to differences in identity and world view constitutes the problem of the research. In the study, Imam Hatipler Kapatilsin 49 thousand 35 comments and posts in Facebook Group were subjected to content analysis. The data were analyzed twice in accordance with content analysis. Nvivo software was used to analyze the data. The two main characteristics of the chosen group are that it consists of members who define themselves as secular and they seemingly want only imam hatip schools to be closed. However, as the contents are examined, it is seen that the manifestations of the secular-conservative struggle, which started with the first period of Ottoman modernization, continued with the first years of the Republic, and became even more popular with the gaining power of the Justice and Development Party in the political

field after 2002, took place in the virtual world. The group selected for research is a closed group on Facebook, and entering the group depends on a number of conditions. Some of these conditions are not to be a fake profile, not to be anti-secular and not to post religious content. When a request is made to enter the group, that profile (Facebook account) is examined by the group administrators and if it is found sufficient according to the above features, it can only be included in the group. Since the profiles and shares of the members in the group were examined at various time intervals and "cleaning" was made in the group, the contents of the group such as comments and shares in the specified time period were transferred to the computer environment in a single database with the Nvivo software browser plug-in. With the contribution of the change and transformation accelerated by the effect of modernization and globalization in Turkish society, it has been accepted by a segment of the society that conservative people represent traditional and secular people. This distinction has created many schemas in minds. These schemes seem to have remained the same and lost their characteristics, despite the changing conservative human life over time. Such outdated schemes from the past can go as far as marginalization, a wholesale perspective and not giving opponent to live one step later. Such thoughts that seem out-of-date point to certain patterns. These do not appear to be broadly valid. In this sense, it has been determined that the members of the group, who define themselves as secular in the Facebook Group, are considered to be religious and conservative with a wholesale perspective in their own minds, and that they marginalize conservative people in seven different categories, especially for the imam hatip school youth. These categories include being seen as scapegoats, being marginalized due to religionism -religious distinction, being marginalized due to political preferences and actions, being marginalized due to differences in lifestyle and leisure activities, being seen as uncultivated-ignorant and condemned to academic failure, being seen as out-of-date, being marginalized due to low income constitute a whole. As can be seen, the categories that are formed as a result of examining the posts and comments in the Facebook group, "Imam Hatipler Kapatilsin", are expressed under seven headings. While creating these categories, 49 thousand 35 posts and comments were examined twice, resulting in the above categories. It has been observed that the posts on the Facebook group titled Imam Hatipler Kapatilsin, which is the subject of the study, and the comments made to these posts generally take place on the basis of religion, and in this interaction, the posts and comments with anti-religious content are intense.

المدخل:

في عالمنا الحالي الذي ظهرت فيه وسائل التواصل الاجتماعي الجديدة مع ظهور الإنترنت والأجهزة المحمولة، تضاعف تأثير الزمان والمكان وتأثرت بذلك العلاقات الإنسانية والأشكال التنظيمية، ونتيجة لذلك، بدأت عملية تنظيم المجالات الاجتماعية وتواصلها فيما بينها في التشكل من خلال الشبكات الاجتماعية،

وتشكلت المجتمعات الافتراضية التي تبرز كواحدة من المجالات الاجتماعية الجديدة والأشكال الجديدة للتنظيم التي أنشأتها تقنيات الاتصال، وذلك نتيجة لتجمع أشخاص يؤمنون بأفكار معينة، في سياق أغراض مثل قضاء وقت الفراغ وقضاء وقت ممتع ومجالات الاهتمام المشتركة.

تتمثل الهويات التي تميز شخصاً/ مجموعة/ مجتمعاً عن الآخرين في هذه المجتمعات الافتراضية، كما تعرف منظورهم للعالم وعقليتهم وأطرهم المرجعية، وتجد مقابلاً لها في وسائل التواصل الاجتماعي وفقاً للخلفية الاجتماعية التاريخية ووتيرة التحول والتغيير العالمي، ونظراً لوجود تفاعلات وتقاطعات بين وجهات النظر المختلفة، فإن المستخدمين يتعاملون مع من ليس منهم على أنه "الآخر" ويتم ملاحظة سلوكيات "التهميش" في التصورات والسلوكيات، لأنها تمثل هويات تختلف عن بعضها بعضاً بمراجعتها وأسسها وقبولها وفقاً لسياقاتهم، وأحد أشكال التهميش التي تظهر على وسائل التواصل الاجتماعي، التهميش الذي يحدث بين الشباب المتدين والعلماني، تركز هذه الدراسة على تهميش الشباب الذين يعرفون أنفسهم بأنهم علمانيون، للشباب الذين يعرفونهم بأنهم متدينون، وتستند إلى نموذج مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء".

في مقال الكاتب مجيد بعنوان «تمثيل المتمين إلى مدارس الأئمة والخطباء على وسائل التواصل الاجتماعي: إسقاطات خطاب جماعي للهوية»، يوضح الكاتب أن فئة صغيرة من غير المتمين إلى مدارس الأئمة والخطباء، يعبرون عن المتمين إلى مدارس الأئمة والخطباء بآراء اجتماعية إيجابية (أذكاء، لبقون)، أما الفئة الأكبر، فتعمم في آرائها، وتعبر عن أفكار سلبية (نشطون على المستوى الاجتماعي والسياسي، ولكن سلبيون على المستوى الفردي، مشاركون في السياسة، أصحاب وساطة)، كما أن الأشخاص غير المتمين إلى مدارس الأئمة والخطباء، يصفون من ينتمون إلى تلك المدارس على أن السلطة تضعهم على رأس كل الوظائف وتثبتهم، وهم سبب الجهل والأفكار غير العصرية من حيث الأفعال، ومن ناحية القيم، فيشيرون إليهم بإشارات سلبية على أنهم منافقون ومتخلفون ومستخدمو الابتزاز الديني ومن مخلفات الانقلابات وما إلى ذلك، ويذكر مجيد أن تلك الآراء الموجهة ضد المتمين إلى مدارس الأئمة والخطباء، تحمل تناقضاً كبيراً مع الخصائص والهوية التي يشير المتمون إلى تلك المدارس إلى أنفسهم بها، في الواقع، يبدو هذا المقال مهماً من حيث الإشارة إلى وجود بعض التهميش في وسائل التواصل الاجتماعي، خاصة تجاه الشباب المتمين إلى مدارس الأئمة والخطباء، ومع ذلك، فإن حقيقة أن أعضاء مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء"، التي هي موضوع هذه الدراسة، يجتمعون في مجتمع افتراضي بغرض تهميش مجموعة أخرى، يجعل المرء يفكر في أسلوب حركة مشابهة "للجماعة" التي تتجاوز وجهات النظر الفردية المحددة في مقال مجيد^(١).

(١) مصطفى ماجد، «تمثيلات الأئمة والخطباء على مواقع التواصل الاجتماعي: الإسقاطات المعرفية الاجتماعية في خطاب الهوية الجماعية»، *الهوية والدين*، إعداد، عبد الله أوز بولاظ - مصطفى ماجد (أضنة: دار كتب كاراهان، ٢٠١٦)، ١١٠-١٢٠.

ذكرت دراسة بعنوان "من التقليدية إلى الحداثة المحافظة: نموذج مدارس الأئمة والخطباء"، التي تم تجميع بياناتها من دراستين ميدانيتين أجريتا في سنوات ١٩٩٧ و ٢٠٠٩، تأثر الطلاب الذكور في مدارس ثانويات الأئمة والخطباء، بالحداثة والعلمانية والتغيرات الاقتصادية والثقافية والسياسية التي مرت بها تركيا، وهذا التحول يتجه من الراديكالية التقليدية إلى الحداثة المحافظة، هذا التحديد مهم من حيث الإشارة إلى أن طلاب ثانويات الأئمة والخطباء، ليسوا منفصلين عن الزمان والمكان، ويتأثرون بالتغيرات السياسية والاقتصادية والثقافية للمجتمع الذي يعيشون فيه^(٢)، بالإضافة إلى ذلك، لا يمكن الحديث عن طلاب ثانويات الأئمة والخطباء، الذين هم عرضة للتهميش في المجتمع الافتراضي على الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء" موضوع الدراسة، على أنهم بنیان متجانس، ومع ذلك، تفترض الهوية الجماعية هوية مضادة خيالية تعرفها على أنها متجانسة ويمكن أن تتعامل معها بشكل جماعي من أجل تحديد خصائصها.

وفي هذه التصورات السلبية الموجهة نحو طلاب مدارس الأئمة والخطباء، ترد أفكار تدور حول أن طلاب مدارس الأئمة والخطباء منطوون ومندمجون في مجتمع محدود بدلاً من المجتمع العام، وهم أشخاص ليس لديهم ثقافة ديمقراطية ولا يحترمون أحداً غير أنفسهم، وعلى الرغم من ذلك، عند مراعاة أن ٦، ٨٧٪ من المشاركين في دراسة "تصورات مدارس الأئمة والخطباء والأفكار الشائعة حول المتدينين إليها في تركيا"، ليس لديهم أقارب من الدرجة الأولى، منتمون إلى تلك المدارس، يلاحظ أن ٦٢٪ من المشاركين لا يوافقون على عبارة "يجب إغلاق مدارس الأئمة والخطباء"، و ٩، ١٧٪ ذكروا أنهم غير متأكدين، وهذا يدل على أن أكثر من نصف المشاركين في الدراسة عبروا عن آراء إيجابية حول مدارس ثانويات الأئمة والخطباء، وفي عموم المشاركين، تبرز فكرة أن مدارس ثانويات الأئمة والخطباء، يجب أن تحتوي على دروس أخرى بالإضافة إلى دروس الدين، وبحسب نتائج هذا البحث، فقد حُدد التصور الشائع حول طلاب ثانويات الأئمة والخطباء على النحو الآتي: طلاب ثانويات الأئمة والخطباء، هم أشخاص يحترمون القيم الأخلاقية الوطنية، وتوافقون، ولديهم أخلاقيات العمل، كما أنهم محبوبون للمساعدة وعمل الخير، ولن يتورطوا في جرائم إرهابية^(٣).

ذكر ميرموتلو (٢٠٠٨، ٩٢-٩٦)، في دراسته بعنوان "المعضلة العلمانية في ثانويات الأئمة والخطباء"، أن شخصيات الطلاب الملتحقين بثانويات الأئمة والخطباء، قد تغيرت مع إلغاء حد المعامل، وأصبحت هذه المدارس تتشكل من طلاب يرغبون في الالتحاق بالجامعة للدراسة في أقسام وتخصصات غير كلية الإلهيات والعلوم الدينية، ويقول إن مثل هذه التطورات مهدت الطريق لعلمنة طلاب مدارس الأئمة والخطباء، لكنهم

(٢) مصطفى كمال جوشكو - بورجو شينتورك، «من التقليدية إلى الحداثة المحافظة: نموذج مدارس الأئمة والخطباء»، مجلة الملكية ٢٦٨/٣٤ (٢٠١٠)، ٢٥٥-٢٦٢.

(٣) محمد علي أي ديمير، «مفهوم مدارس الأئمة والخطباء وروادهم في تركيا: تقييم اجتماعي في إطار بعض الظواهر»، تعليم:

Journal of Education in Muslim Societies and Communities 1 (٢٠١٧)، ٦-١٧.

يجدون الطبقة العلمانية في المجتمع ضدهم في جهود العلمنة هذه، وتربط الدراسة هذا الوضع بأسباب مثل عدم عيش طلاب ثانويات الأئمة والخطباء بشكل مستقل عن المجتمع، وتأثرهم بالتغيرات التي حدثت في المجتمع التركي في السنوات الأخيرة، وإساءة فهم هوية هذه المدارس من قبل كل من الفئات المحافظة والعلمانية^(٤). في مقال بعنوان "هوية الشباب الديني في وسائل التواصل الاجتماعي: نموذج İhlsözlük"، نرى أن التفكير النقدي هو الأساس الحركي لشباب مدارس الأئمة والخطباء. في هذه الدراسة التي تعدّ "İhlsözlük" عبارة عن مجتمع افتراضي للشباب المتدين، يظهر وصف هوية هذه المجموعة من قبل المستخدمين بأوصاف مثل "أصحاب أخلاق"، و "روح مدارس الأئمة والخطباء" و "بيئة فكرية"، ويبدو التأكيد على وصف "بيئة فكرية" مهماً لأعضاء İhlsözlük لتعريف أنفسهم، وتفتح هذه البيئة الفكرية مساحة للشباب المتدين للتعبير عن أفكارهم النقدية، ومعه ثم تشكيل نهجهم. في هذه الدراسة، تم تحديد نهج يستند على نقد الحدائث، ونقد الالتزام الصارم بالتقاليد، ونقد الإسلام التقليدي، ونقد استغلال الدين، ونقد تقديس السلطة، ونقد الأسلمة، ونقد التقليد الثقافي، علاوة على نهج إلقاء أسئلة وشكوك حول الإسلام والتأكيد على الحرية والدفاع عن الإسلام^(٥)، كما هو واضح من مناهج لكتاب هذه المجموعة، فإن هذه التحديدات، التي هي نقد ذاتي من زوايا مختلفة، تجلب أيضاً انتقادات أساسية ذات تأثير مضاد وتحويلي للعديد من انعكاسات القوة، وهذا يشير إلى أن الفئات المهمشة في مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء"، لها بالفعل أسس خيالية تتعلق بإنشاء هوية خاصة.

في أطروحته للدكتوراه بعنوان "دور ثانويات الأئمة والخطباء في عملية التنشئة السياسية: بحث عن الخريجين" التي تهدف إلى قراءة أثر المدرسة على التنشئة السياسية للأفراد من خلال نموذج ثانويات الأئمة والخطباء، ذكر تركوز أن ٤, ٦٨٪ من العينة المختارة، لم تفكر في العمل في المجال الديني بعد التخرج، وفقاً للنتائج التي حصل عليها من البحث الميداني الذي أجراه (٢٠٢٠، ١٥٣-٢١٢). وبلغ متوسط مستوى الدخل للعينات البالغ عددها أربعمئة وخمسين شخصاً، ٤ آلاف، ٦٦، ٤١٤ ليرة تركية، وبالنظر إلى أن أكثر من ٧٠٪ من العينات من خريجي الجامعات أو هم طلاب جامعيون في الوقت الحالي، يمكن إدراك أن المشاركين قد يكونوا فوق معايير الدولة من حيث الوعي بخياراتهم وسلوكياتهم السياسية، وتم التوصل إلى تحديد آخر في هذه الدراسة، وهو أن ٥٣٪ من خريجي ثانويات الأئمة والخطباء، لا يولون أهمية للآراء السياسية في اختيار أزواجهم، وتشير هذه المعلومات إلى أن خريجي ثانويات الأئمة والخطباء، يمتلكون عقلية منفتحة على وجهات نظر مختلفة، خاصة أنه عند طرح سؤال "هل تشارك بانتظام في فعاليات حزب سياسي؟" أجاب ١, ٩١٪ من المشاركين بـ "لا"، وعلى الأقل من خلال هذه الدراسة، يمكن القول إنه من غير الممكن النظر إلى خريجي

(٤) بدري مرموطلو، «المأزق العلماني لثانويات الأئمة والخطباء»، مجلة الأبحاث الأكاديمية ٣٨ (٢٠٠٨)، ٩٢-٩٦.

(٥) عبد الله أوز بولاظ، «فاعلية الشباب المتدين في İhlsözlük: الأئمة والخطباء وأصحاب الأخلاق والنخبة»، الهوية والدين،

عبد الله أوز بولاظ - مصطفى ماجد (أضنة: دار كتب كاراهان، ٢٠١٦)، ٢٠١-٢١١.

ثانويات الأئمة والخطباء على أنهم المجتمع الداعم لحزب سياسي معين، في المقابل، تم تحديد أن ٦٧،٣٪ من العينة صوتوا لحزب العدالة والتنمية في انتخابات ٢٤ يونيو ٢٠١٨، وفي انتخابات ٣١ مارس ٢٠١٩، صوت المشاركون في الغالب لنفس الحزب، لكن النسبة الإجمالية انخفضت بشكل طفيف إلى ٦٤،٥٪. يشير هذا الوضع إلى أن خريجي ثانويات الأئمة والخطباء، لديهم القدرة على اتخاذ خيارات سياسية مختلفة في أوقات مختلفة، وتعرف الدراسة هوية المتمين إلى مدارس ثانويات الأئمة والخطباء، على أنها محافظة ويمينية ودينية ووطنية ومثالية، وليست ضد الحداثة، بل تتبع عن كثب الابتكارات التي أحدثها التحديث، وبهذا المعنى، تتحدد الاختلافات من حيث "المثالية" بين الخريجين القدامى والخريجين الجدد، ونظرًا لأن خريجي الجيل الجديد أكثر تشابكًا مع التكنولوجيا مقارنة بالخريجين القدامى، فقد انفتحوا على عالم العولمة وأثرت هذه التطورات سلبًا على التعليم العلمي والفكري والعقلي للجيل الجديد من طلاب ثانويات الأئمة والخطباء^(٦).

١. المجتمعات الافتراضية باعتبارها انعكاسًا للحياة الواقعية في بناء الهوية الجماعية للشباب

اتخذت العلاقات الإنسانية التقليدية وأنماط التفاعل شكلاً جديداً مع تأثير تقنيات الاتصال الحالية ودخلت حقبة جديدة، فلقد تغير بعد الاتصال وشكله بفضل تقنيات الاتصال الحالية التي تقدم دعمًا للوسائط المتعددة، وقد أثر ذلك بشدة على النظام الاجتماعي الحالي وتسبب في حدوث تحولات وتغييرات، وأدى التفاعل والشبكات الافتراضية إلى حالة جديدة من البنية الاجتماعية بعد الثقافة الشفوية والمكتوبة والعلاقات وجهاً لوجه^(٧)، وقد كان يُعتقد تقليدياً أن العلاقات الاجتماعية مرتبطة بالمكان، وكان يفهم هذا الارتباط أيضًا على أنه علاقات اجتماعية تشمل العلاقات وجهاً لوجه مثل الجوار والقربة، ومع ذلك، نتيجة للتطورات في الهواتف المحمولة وتقنيات الإنترنت، برزت إمكانية حدوث علاقات اجتماعية منفصلة عن المكان، وقد أدى ذلك إلى ظهور شبكة جديدة من العلاقات، منفصلة عن المكان، ولكنها تشتمل على الشبكات الاجتماعية أيضاً، بدلاً من العلاقات الاجتماعية القائمة على المكان فقط، وتقنيات الإنترنت كان لها نصيب كبير في هذه الشبكة الجديدة من العلاقات^(٨). في الوقت الحاضر، يفضل الأفراد التجمع في مجتمعات افتراضية والدخول في تنظيمات مع أشخاص متوافقين معهم في الفكر، وذلك لعدم وجود أي أهمية للمكان بفضل وسائل التواصل الافتراضية. يُنظر إلى المجتمعات الافتراضية على أنها واحدة من المجالات التي يميل فيها الأشخاص المعزولون والبعيدون عن المجتمع إلى تلبية حاجتهم عبر هياكل اجتماعية على غرار المجتمع في الوقت الحالي، ويزعم أنه يمكن الوصول إلى القيم المفقودة في العالم الحقيقي مرة أخرى ضمن حدود الواقع الافتراضي. وباستخدام هذه

(٦) شكر و توركوز، دور ثانويات الأئمة والخطباء في فترة التحول المجتمعي السياسي: دراسة عن الخريجين (قونيا: جامعة سلجوق، معهد العلوم الاجتماعية، أطروحة الدكتوراه، ٢٠٢٠)، ١٥٣-٢١٢.

(٧) أورهان تشيفتشي وآخرون، «أشكال التنظيم التي تغيرت بتطور تقنيات الاتصال: المجتمعات الافتراضية»، *الجريدة التركية الإلكترونية للتصميم والفن والاتصالات* ٧/٢ (٢٠١٧)، ٣٣٠.

⁸ Barry Wellman - Milena Gulia, "Virtual Communities as Communities: Net Surfers Don't Ride Alone", *Communities in Cyberspace*, ed. M. A. Smith vd. (b.y.: y.y. 2005), 168-169.

الأداة الجديدة، يمكن إنشاء أشكال جديدة من المجتمعات بطريقة ترتبط ببعضها بعضًا باهتمام وقرب^(٩)، ويميل الأفراد إلى مثل هذه المجتمعات، بالرغبة والدافع لإيجاد الراحة والمساحة المحمية للهوية الجماعية التي شكلتها هياكل هذه التجمعات التي لا يمكنهم العثور عليها في الحياة الواقعية.

تشير الهوية للهولة الأولى إلى كيان شخصي أو اجتماعي يعرّف نفسه بشيء آخر، ويمكن رؤيتها من زوايا مختلفة وتعريفها بعدة طرق؛ فمن حيث الفرد، تصف الهوية خصائص ذلك الشخص وكيف يتم تمييزه في أساس أو مجموعة اجتماعية، وبالمعنى الاجتماعي، تصف التمييز بين مجموعة اجتماعية أو مجتمع وآخر مختلف عنه^(١٠)، بهذا المعنى، تُفهم الهوية الاجتماعية في الهيكل التأسيسي من حيث إعطاء فكرة عن من يتم تضمينه عند إنشاء مجتمعات افتراضية، ومن سيتم إخراجه منها، ومن سيتم تمهيشه بداخلها.

وفقًا لجوشكون، الذي يشير إلى هذا الهيكل التأسيسي، فإن الشخص يستوعب بعض القيم التي تؤثر على هويته أثناء التواصل الاجتماعي، ونتيجة لذلك، وبالتوازي مع تبني سلوكيات وأدوار الآخرين، فإنه يأخذ أيضًا عالمهم لأن كل دور يمثل عالمًا، ووفقًا له، فإن مثل هذا التفاعل هو نوع من التشابه، لأنه "بينما يتفاعل الشخص" مع آخر يعدّه قدوة له، فإنه يشاركه عالمه بطريقة ما، ويمكن أن يؤدي هذا التماثل والتشابه إلى التجانس لصالح نوع من المجموعة وتشكيل صورة نمطية ضد الأفراد أو المجموعات المهمشة إلى حد كبير^(١١)، ووفقًا لياييجي، يسعى الناس للبقاء على قيد الحياة من خلال الدخول في العديد من المجموعات الطبيعية أو التعاقدية من بداية حياتهم إلى نهايتها، ويقسم البيئة الاجتماعية التي تحيط به إلى فئات بسبب هويته الاجتماعية في هذه المجموعات، ونتيجة لذلك، فإنه يرى من حوله بمجموعة من الصور النمطية الإيجابية أو السلبية، ويظهر هذا التصور بشكل متحيز في الغالب^(١٢).

تحمل الهوية أهمية لتحديد وضع الأفراد أو الجماعات في المجتمع في النظام الاجتماعي، فهي تقع عند تقاطع يتوافق مع نمط الحياة، مثل الأحكام القيمية والإطار المرجعي والمعتقدات^(١٣)، وبطريقة ما، توفر الهوية خرائط طرق تتضمن أنماط سلوك المجموعة الأخرى من خلال استنتاجات تستند إلى الصراع والأحكام المسبقة.

بالإضافة إلى هذه السمات المقسمة والإرشادية للهوية، هناك أيضًا الجانب الذي يقرب الناس ويجمعهم بعضهم ببعض، ويمكن للهوية الجماعية أن توفر ذلك، خاصة في الهياكل الجماعية؛ إذ يريد الناس زيادة احترامهم لذاتهم، وأحد العناصر التي ستوفر ذلك هو الشعور بالانتماء، وفي هذا الإطار ينبغي التأكيد على أن الهويات

(٩) كيفين روينز، الصورة: ثقافة وسياسة الرؤية، ترجمة، نورتشاي تورك أوغلو (إسطنبول: دار نشر أيرتي، ٢٠١٣)، ١٦٨.

(١٠) أونفر جوناى، علم الاجتماع الدين (إسطنبول: دار نشر إنسان، ٢٠١١)، ٤١٨-٤١٩.

(١١) علي جوشكون، «الدين والهوية»، مجلة كلية الإلهيات بجامعة مرمره ٢٤ (٢٠٠٣)، ١٣.

(١٢) عاصم ياييجي، الدين والهوية والأحكام والمسبقة نحن وهم (أضنة: دار كتب كاراهان، ٢٠٠٤)، ٢-١.

(١٣) إبراهيم أقي كاش، «الهويات والجماعات الافتراضية في ظل شبكة العلاقات متعددة الوجوه»، مجلة معهد العلوم الاجتماعية

بجامعة دوزجي ٣/٢ (٢٠١٦)، ٤٠-٤١.

الجماعية تجلب معها الترابط والتكامل، وبذلك، تضمن الهوية الحفاظ على العلاقات الاجتماعية وتعمل كعنصر وسيط يجمع الناس معاً^(١٤).

ويُعدّ الشباب المجموعة الأكثر استخداماً للإنترنت لأغراض مثل التعارف الاجتماعي والترفيه وما إلى ذلك. وبينما تجلب بيئة الإنترنت غير محددة الهوية التحرر، فإنها تتسبب في أن تصبح الهوية مرنة وسائلة نتيجة لإعادة بناء الهوية، ونتيجة لذلك، قد تظهر بنية هوية غير متسقة في البيئة الافتراضية، شرع الشباب في إنشاء تكوينات اجتماعية جديدة من خلال المشاركة في المجتمعات الافتراضية، ويبدو هذا مهمّاً من حيث الإشارة إلى تأثير تشكيل البيئة الافتراضية على الهويات^(١٥).

ومع ذلك، فإن بنية الهوية التي أصبحت تجريبية ليست حالة مرغوبة في المجتمعات الافتراضية التي تم إنشاؤها بناءً على النظرة العالمية، لأنه في مثل هذه المجموعات، من المتوقع ألا تتعارض مشاركات أعضاء المجموعة والمشاركات التي تعجبهم مع روح المجتمع الافتراضي الذي هم أعضاء فيه، وقد تجعل إمكانية تتبع التفاعلات، خاصة على الفيسبوك، هذا التحكم التلقائي أسهل.

ونتيجة للتحكم التلقائي، يختفي الضغط داخل المجموعة بشكل طبيعي في المجتمعات الافتراضية التي تحتوي على تفاعلات متجانسة، وفي هذه المجالات التي يتم فيها القضاء على ضغط المجموعة، يكون لدى الشخص الفرصة للتعبير عن هويته الحقيقية بوضوح، حيث إن الفرد الذي لا يستطيع الكشف عن نفسه كما هو لأسباب عديدة مثل الظهور بشكل أطف، وعدم الإزعاج، وما إلى ذلك، يستطيع إقامة علاقة بشخصيته الحقيقية في الجماعات الافتراضية^(١٦)، وهذا يسمح بملاحظة الحجج التهميشية الأساسية حول المجموعة المهمشة بشكل أوضح مما هي عليه في الحياة الواقعية.

ذكر برشمبه أن عملية تشكيل الهوية تعتمد على رسائل الاتصال الجماهيري، وأن المعلومات المحلية تقارن بالعديد من المعلومات المختلفة ويحدث بينها تبادلات، وقد توسعت حدود الوصول إلى المعلومات بشكل كبير مقارنة بالماضي، بحيث يمكن للأشخاص الذين يعيشون حياة مكانية أن يشهدوا تجارب بعيدة من خلال الإنترنت، وهذا ينشط الرغبة لدى الفرد لتحديد هويته، والتواصل مع أشخاص من أمثاله، يمكن فهم أن المجتمعات الافتراضية على الإنترنت، يمكنها أن تكون بيتاً للتهميش (التقاطب) الذي يهدف إلى إبراز هوية المجموعة^(١٧).

وقد يدخل مستخدمو العالم الافتراضي في مجموعات عشوائية، وكذلك يمكنهم تفضيل المجموعات المتوافقة مع خصائص الهوية التي قاموا ببنائها بالفعل في العالم الذي يعيشون فيه، في هذه الحالة، تكون الهوية في

(١٤) سيبال كارادومان، «التحول الهيكلي للهوية في الانتقال من الحداثة إلى ما بعد الحداثة»، نشرة جامعة ياشار ١٧/٥ (٢٠١٠)، ٢٨٨٧.

(١٥) جولتن كر، الشباب والإنترنت (إزمير: دار نشر شين أوجاك، ٢٠٠٨)، ١٧.

(١٦) أقي كاش، «الهويات والجماعات الافتراضية في ظل شبكة العلاقات متعددة الوجوه»، ٥٢.

(١٧) إركان برشمبه، «الجماعات في مجتمع المعلومات: افتراضية أم حقيقية؟»، مجلة الفكر المحافظ ٢ (٢٠٠٤)، ٣٤-٤٠.

وضع يسمح لها بإظهار وجهتنا في العالم الافتراضي، مثل وثيقة إبراز العنوان، وهذا الأمر يلفت الانتباه حتّى إلى وجود "الآخر" أي المهمش، الذي تحتاجه الهويات لتظهر في الحياة الواقعية.

إن الدور الذي يلعبه الشعور بالانتماء إلى مجموعة في الفصل بين «نحن - الآخر»، مهم في فهم أنماط التهميش الحالية، يلعب الشعور بالانتماء دورًا في تحديد الآخرين، وكذلك الشركاء أي "نحن"، إن الفصل بيننا وبين الآخر، وهو أمر مهم في تكوين هوية، يتحقق من خلال مطابقة من هم مثلنا أو من هم مثلنا بخصائص إيجابية وأولئك الذين ليسوا منا بخصائص سلبية^(١٨).

بينما كنا نعتقد أن الناس سيتقربون من بعضهم بعضًا، وستظهر صورة أكثر تفاعلًا مع المسافات التي تصل إلى حكم عدم الوجود بفضل تطور تقنيات الاتصال، لوحظ ظهور ميل للاستقطاب بدلاً من التقارب، وفي مواجهة الحداثة الكونية، أدى الوعد بالحياة الاجتماعية متعددة الثقافات فيما بعد الحداثة إلى الانقسام والاستقطاب والتمييز بين "نحن" و "الآخر" بشكل أوضح من ذي قبل، وأصبحت الهويات التي أعيد بناؤها على أساس الاختلاف، واضحة إلى الحد الذي يتم فيه التأكيد على وجود الآخر، نتيجة لذلك، تعتقد كل مجموعة هوية مختلفة أنه لا يمكنها الاعتماد إلا على أعضاء مجموعتها الخاصة، وبذلك تبعد عن "الآخر" وتصبح معزولة عن المجتمع^(١٩)، يصبح هذا النوع من الانعزال أرضية للتهميش والاستقطاب في المجتمعات الافتراضية القائمة على النظرة العالمية، على غرار الحياة الواقعية، يحتاج الفرد أو المجموعة إلى شخص آخر مختلف عنه ويمكنه أن ينسب إليه خصائص سلبية لتحديد حدوده، حيث توفر السمات السلبية المنسوبة للآخر توضيحًا للهوية وتهدة المجموعة أو الفرد من خلال وضع بعض السمات السلبية خارجها، بالإضافة إلى ذلك، يستمر الفرد في حماية النظام الاجتماعي من خلال عزو مساوئ النظام إلى الآخر، ووفقاً لهم، يستحق الآخرون الذين يتصرفون على نحو يهدد النظام الاجتماعي الأشياء السيئة التي تحدث لهم^(٢٠).

ينقل الأشخاص أفكارهم وآراءهم حول الأحداث وأنماطهم النابعة من نظرتهم للعالم إلى العالم الافتراضي، ويتجمعون في إطار بيئة إلكترونية مشتركة مع أفراد مشابهيهم، ويعززون إحساسهم بالوحدة، ويخلقون مجتمعاتهم الافتراضية الخاصة^(٢١)، وتنتقل هذه الأنواع من العلاقات إلى العالم الافتراضي كنوع من الاستمرار لبعض الاستقطابات ذات الخلفية الثقافية والتاريخية في الحياة الواقعية.

٢. الأسلوب وأبعاد التهميش

كان الدين والمتدينون من أهم العوامل التي شكلت عائقاً أمام هدف التحديث في بداية عصر الجمهورية، وكان ينظر للدين على أنه عامل رجعي ثقافياً واقتصادياً واجتماعياً، بدلاً من إحداث تطور في

(١٨) كارادومان، «التحول الهيكلية للهوية في الانتقال من الحداثة إلى ما بعد الحداثة»، ٢٠١٠، ٢٨٨٨.

(١٩) سينيم سوناز سلجوق، «تقديس الاختلاف في مرحلة ما بعد الحداثة وتجزئة المجتمع: الآخر والتهميش»، مجلة أبحاث علم الاجتماع ٢/١٥ (٢٠١٢)، ٩١-٩٢.

(٢٠) سيبال كارادومان، «التحول الهيكلية للهوية في الانتقال من الحداثة إلى ما بعد الحداثة»، ٢٨٨٩.

(٢١) تشيفتشي وآخرون، «أشكال التنظيم التي تغيرت بتطور تقنيات الاتصال: الجماعات الافتراضية»، ٣٣٤.

المجتمع. لهذا السبب، كانت "مدارس الأئمة والخطباء، في بؤرة التوتر المحافظ - العلماني في تركيا، حيث أصبح التدين مؤسسياً داخل هيكل الدولة، لم ترغب الشريحة العلمانية في المجتمع التركي في التعليم الديني ضمن هيكل الدولة العلماني، والتزمت الصمت حيال انتهاكات الحقوق ضد هذه المؤسسات التعليمية، نتيجة لكل هذه الأسباب، أصبحت مدارس الأئمة والخطباء رمزاً بالنسبة لجميع المحافظين، وبسبب هذه الأسباب المذكورة، كان من الضروري تقييم مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء".

تعدّ السمتان الرئيستان للمجموعة المختارة هي أنها تتكون من أعضاء يعرفون أنفسهم بأنهم علمانيون ويبدو أنهم يريدون فقط إغلاق مدارس الأئمة والخطباء، ومع ذلك، عند فحص المحتويات، تظهر مظاهر الصراع العلماني - المحافظ، الذي بدأ مع الفترة الأولى من التحديث العثماني، واستمر مع السنوات الأولى للجمهورية، وازدادت شعبيته مع صعود حزب العدالة والتنمية كقوة في المجال السياسي بعد عام ٢٠٠٢.

ومن اللافت للنظر، اختيار المجموعة لمدارس الأئمة والخطباء لتهميشها من خلال استخدامها لفرض هويتها بشكل قوي، فلا يُنظر إلى هذه المدارس على أنها مكان للتعليم فحسب، بل يُنظر إليها على أنها حصون تهاجمها الشريحة العلمانية وتدافع عنها الشريحة المحافظة، ويشير هذا الوضع إلى وجود طرفين متعارضين (أيديولوجيات)، لهذا السبب، يُعتقد أن المجموعة المختارة مناسبة لموضوع البحث.

وقد تشير الأحداث الفردية والموضوعية التي يمكن ملاحظتها، إلى معانٍ مختلفة لعوامل مختلفة وكذلك لمراقبين مختلفين، والتفسير هو العنوان الأول الذي سيتم اللجوء إليه لفهم هذه المعاني^(٢٢)، بالإضافة إلى عملية التفسير، فإن حساسية البحث النوعي للبيئة الطبيعية تُسهم أيضاً في هذا التنوع، وبما أنه لا يمكن العثور على بيئة البحث بنفس الطريقة في بحث آخر، فلا يمكن تكرار البحث النوعي بالضبط نفس الشيء، لهذا السبب، لا توجد استراتيجيات متكررة لتحليل البيانات وأنماط بحثية خاصة بمجموعات معينة في البحث النوعي، وتتغير هذه الاستراتيجيات والأنماط لكل منها^(٢٣).

إن المجموعة المختارة هي مجموعة مغلقة على الفيسبوك، ويعتمد دخول المجموعة على عدد من الشروط؛ بعض هذه الشروط تشمل ألا يدخل الشخص بحساب مزيف، وعدم وضع منشورات مناهضة للعلمانية، وعدم نشر أي محتوى ديني، وعند تقديم طلب للدخول إلى المجموعة، يتم فحص الحساب (حساب الفيسبوك) من قبل مسؤولي المجموعة، وإذا وجدوا أنه مناسب للشروط المذكورة أعلاه، يوافق على انضمامه للمجموعة، ونظراً لأنه يتم فحص حسابات الأعضاء ومشاركاتهم في المجموعة وإجراء "تنظيف" في المجموعة على فترات زمنية مختلفة، ولذلك تم نقل محتويات المجموعة مثل التعليقات والمشاركات في الفترة الزمنية المحددة إلى الحاسوب في قاعدة بيانات واحدة من خلال برنامج Nvivo. وتشتمل الدراسة على تفاعلات التعليقات والمنشورات التي وضعها أعضاء مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء"، وأثناء فحص هذه

(٢٢) فيليب مايرينج، مدخل إلى دراسة اجتماعية نوعية (أنقرة: بيلجا سو، ٢٠١١)، ٢٨.

(٢٣) علي يلدريم - حسن شمشيك، طرق البحث النوعي في العلوم الاجتماعية (أنقرة: دار ستشكين للنشر، ٢٠١٣)، ٤٩-٥٠.

التفاعلات، لم يتم التمييز بين التعليم والفئات العمرية أو الجنس، وأثناء تحديد البيانات المراد فحصها، فضل الباحثان استخدام البيانات الموجودة في الفترة بين ٢٠١٦، ٠٧، ٢٢-٢٠١٧، ٠٤، ٢٠، وكان يعتقد أن التفاعلات داخل المجموعة ستكشف بشكل أكثر وضوحاً من حيث تغطية كل من أبرز الأحداث بعد محاولة الانقلاب في ١٥ يوليو ٢٠١٦ وأحداث الاستفتاء بتاريخ ١٧ أبريل ٢٠١٧، تمت محاولة تحليل منشورات أعضاء مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء" وتعليقاتهم باستخدام طريقة تحليل المحتوى.

يمكن استخدام التحليل الوصفي والمحتوى أثناء تحليل البيانات في البحث النوعي، وبينما يتم استخدام التحليل الوصفي في البيانات التي لا تتطلب تحليلاً متعمقاً، يتم إنشاء المفاهيم والموضوعات لشرح البيانات التي يمكن فحصها عن كثب من خلال تحليل المحتوى، يجب على الباحث تقديم وصف في كلا التحليلين، وأثناء القيام بهذا الوصف، يجب عليه استبعاد تفسيره الخاص، ولكن بعد إجراء الوصف، يمكن للباحث تقديم تعليقات وتفسيرات حول هذه النتائج^(٢٤).

التحليل التصنيفي هو أحد تقنيات تحليل المحتوى. في التصنيف، يتم أخذ التصنيفات التي سبق تطويرها من قبل الآخرين أو تطوير نظام تصنيف جديد^(٢٥). وفي هذه الدراسة، تم إنشاء تصنيفات جديدة من خلال فحص البيانات داخل المجموعة موضوع الدراسة.

١.٢. جدول التكرار

جدول ١: جدول التكرار

الكلمة	التكرار	النسبة المرححة (%)
الأئمة	١٤٦٦	٠,٤٨
أتاتورك	٨٤١	٠,٢٨
الخطباء	٨٢٢	٠,٢٧
الله	٦٩٨	٠,٢٣
جاهل	٥١٦	٠,١٧
أغلقوا	٥٠٤	٠,١٧
بالفعل	٤٩٤	٠,١٦
أنتم	٤٧٦	٠,١٦
علماني	٤٣٢	٠,١٤
جميعهم	٣٨٢	٠,١٣

(٢٤) يلدريم - شيمشيك، طرق البحث النوعي في العلوم الاجتماعية، ٩٦-٩٧.

(٢٥) نوري بيلجين، تحليل المحتوى في علوم الاجتماع والتقنيات والنماذج (أنقرة: دار كتب سياسال، ٢٠١٤)، ١٩.

بالنظر إلى المنشورات التي تم نشرها في مجموعة "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء" والتي كان من ضمن أغراض تأسيسها جمع العلمانيين معاً، تم تحديد أن أربع من الكلمات العشر الأكثر تكراراً هي مفاهيم دينية بشكل مباشر أو غير مباشر، بالنظر إلى الجدول ١، يتبين أن الكلمتين "أتاتورك" و "الله" هي من بين الكلمات الخمس الأولى التي يتم ذكرها بشكل متكرر وأن قيم تكرار هاتين الكلمتين قريبة جداً من بعضها بعضاً، تبدو هذه الكلمات مهمة من حيث فهم النقاط التي يتم التركيز عليها في المناقشات التي تمت داخل هذه المجموعة، فحقيقة أن كلمات "بالفعل" و "جميعهم" و "أنتم" والتي تستخدم لفرض الذات وتمهيش الآخر، من بين الكلمات العشر الأكثر استخداماً، توضح أنه لا يمكن تأسيس المجتمعات الافتراضية وفقاً لمجالات الاهتمام الماثلة فقط، ولكن يمكن تأسيسها لفرض الهوية الذاتية وتمهيش الآخر بناءً على خصائصه وسببته مثل نمط حياته المعيشية وعقيدته وأيديولوجيته السياسية.

٢.٢. تحليل المحتوى

عند فحص حوالي ٤٩ ألفاً و ٣٥ تعليقا منشوراً من قبل الأعضاء والإداريين في مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء" في الفترة بين ٢٠١٦، ٠٧، ٢٢-٢٠١٧، ٠٤، ٢٠، لوحظ تمهيش الأشخاص في هذه المجموعة للمتدينين والمحافظين وخاصة المتدين منهم إلى مدارس الأئمة والخطباء، في سبعة أشكال مختلفة، وهي اعتبارهم كبش الفداء، وتمهيشهم بسبب تدينهم، وتمهيشهم بسبب الاختيارات والتوجهات السياسية، وتمهيشهم بسبب اختلاف أسلوب معيشتهم - أنشطتهم في أوقات الفراغ، والحكم عليهم بعدم الثقافة والجهل والفشل الأكاديمي، وتمهيشهم بسبب مستوى الدخل المنخفض، عدهم لا يناسبون العصر الذي يعيشون به.

على هذا النحو، تظهر العناوين السبع للفئات التي تشكلت نتيجة لفحص المنشورات والتعليقات الواردة في مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء"، وأثناء تشكيل هذه الفئات، تم فحص ٤٩ ألف و ٣٥ مشاركة وتعليق مرتين، ونتيجة لذلك تم تشكيل الفئات المذكورة أعلاه، وقد لوحظ أن التعليقات على مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء" موضوع الدراسة، والتعليقات على هذه المنشورات تتم بشكل عام على أساس الدين، وفي هذا التفاعل، يظهر أن المنشورات والتعليقات ذات محتوى مناهض للدين بشكل كبير.

وقد لوحظ اتهام أعضاء هذه المجموعة للمحافظين والمتدينين بأنهم السبب في كل السلبات التي يعتقدون أن البلاد تعاني منها، مثل العنف تجاه النساء، وزيادة معدل الجريمة، وتدهور الاقتصاد، والانحطاط الثقافي، وما إلى ذلك، ويشير هذا إلى نمط من التهميش يمكن اعتباره تحديداً فئة ككبش فداء وتشتمل التعليقات داخل المجموعة على تعليقات مثل «القد استغلوا كل شيء لتحقيق مصالحهم، وتسببوا في تخلفنا على مدار ١٥ عاماً، سنقول هلا، نساؤنا تقتل، والقتلة يطلق سراحهم، لن أنطرق إلى تدهور الاقتصاد. يستغلون الدين

لتحقيق مصالحهم، كما يصدون الأصوات باستغلال إصلاحات أتاتورك الذي سعى لمنع ذلك، مجموعة من الجهلة المتعصبين لدينهم، يتدمرون إذا رأوا شاباً يشربون الخمر في مكان ما، ولكنهم يلتزمون الصمت عند رؤية دينهم يستغل من قبل الآخرين، حتى إنهم يكونون مؤيدين لذلك.»

بالنظر إلى نمط الحياة العلماني، يمكن ملاحظة التدين كمفهوم تؤكد المجموعة، مع جزء الدين الذي يتعلق بالفرد، أما الالتزام الديني، الذي يُنظر إليه على أنه تمثيل لاختراق الدين في الحياة وتأثيره في تشكيلها، فيُعد بينهم على أنه أمر غير طبيعي ويتم الإشارة إلى المحافظين كممثلين لهذا التوجه، وقد تم وضع عنوان لذلك على نحو «التهميش بسبب الفصل المتدين - المتخذ من الدين ستاراً»، يظهر ذلك في تعليقات على نحو «أتاتورك كان مسلماً (متديناً)، لهذا السبب كان أتاتورك معارضاً لتجار الدين وليس معارضاً للدين، في الحقيقة، إن العلمانية أظهرت جوهر الإسلام، حيث إن العلمانية تمثل العيش وفقاً للقرآن على نحو ما، يعطي الإسلام للمرأة قدرها وقيمتها، ولكن هذا يخالف تجار الدين الذين يستغلون الإسلام، الإسلام دين التسامح، لا إكراه في الدين، لك الحرية في اتباع الدين أو الخروج منه، وهذا الأمر مثل إلغاء مادة الإسلام دين الدولة، لقد كان أتاتورك مسلماً جيداً، ولكنه لم يستطع ترك أي شيء عنه حول ذلك للأجيال القادمة.» وفي تعليق آخر؛ «على مدار سنوات، انتشرت في البلاد صحبة جديدة، تتمثل في إعلان بعض الأشخاص أنهم يصلون ويساعدون الفقراء ويقرؤون القرآن.»، في الفصل بين المتدين والمتخذ من الدين ستاراً، يمكن أن نفهم أن الشيء الطبيعي هو أن الدين ليس عنصرًا يتغلغل في الحياة ويمسها، ولكنه يظل عنصرًا يتعلق بالشخص الانطوائي ولا يوجه سوى حياة ذلك الشخص، وكل ما هو عكس ذلك، فهو غير طبيعي وغير صحيح ويجب تعديله.

سيكون تهميش الأشخاص بسبب التفضيلات والتوجهات السياسية أكثر منطقية عند النظر إليهم في سياق الطريقة التي يُنظر إليهم بها على أنهم غير مثقفين وجاهلين ومحكوم عليهم بالفشل الأكاديمي وككيش فداء، ونظرًا لأن المجموعة الأخرى جاهلة وغير مثقفة، فلا يمكنهم تبني خيارات كأفراد، بل هم مثل قطع الأغنام. ونتيجة لهذا الوضع، يعدون أن خياراتهم تحددها السلطة، ونتيجة لعملية التحديد هذه، تندهر البلاد مرة أخرى بسبب هذه المجموعة المعارضة لأفكارهم، يعتقد أعضاء مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء" موضوع الدراسة، أن المحافظين الذين زاد تأثيرهم وفعاليتهم وأنشطتهم بعد عام ٢٠٠٢، وخاصة المتمين منهم إلى مدارس الأئمة والخطباء التي لا يريدون إعطاها حق الوجود كما هو واضح من اسم المجموعة، استفادوا من "نعم السلطة (إمكانات الدولة)"، وحصلوا على ما لا يستحقونه، ووفقاً لهم، بفضل "انتهاءهم" للحزب الحاكم، وليس بفضل "أحقيتهم"، ويظهر ذلك في تعليقات مثل "لماذا يتوددون إلى هذا الرجل ويتمسكون به بهذا القدر؟"، ما هي إنجازاته؟ كل ما على ألسنتهم شبكة الطرق التي نفذها، ولكن أفضل الطرق في تركيا أسوأ من أي طريق في قرية في ألمانيا، يقولون إنه أسس مستشفيات وجامعات، ولكن الأمر ليس متعلقاً به، فأيا كان من في السلطة كان سينفذ مثل هذه المشروعات والمستشفيات، كما أننا لا نستطيع

الحصول على موعد في المشفى إلا بعد أسبوع، يجب عليهم ألا ينظروا إلى الأمور من منظور واحد مثل الحصان، يجب عليهم أن ينظروا للعالم، كيف يؤمنون بهذا الرجل حتى الآن؟ يشاهدون قناة A haber الموالية للسلطة دائماً، يجب عليهم أن يشاهدوا القنوات الإخبارية غير الموالية للسلطة مثل fox والجرائد ووسائل الإعلام المستقلة».

في العديد من التعليقات التي أدلى بها الأعضاء داخل المجموعة، لوحظ التأكيد على حرية الأشخاص في أن يرتدوا ويتصرفوا كما يريدون، وحريتهم في فعل ما يريدون، وهذا التأكيد يتم من خلال مبدأ العلمانية، ولكن عند تقييم نمط الملابس والمسلسلات التي تتم مشاهدتها والأنشطة الجماعية، لا يتم مراعاة هذه الحساسية للفتات الأخرى، بل على العكس من ذلك، فإن أحد أكبر الفروق بين المجموعة موضوع الدراسة والمجموعة الأخرى، حالة القدرة على التصرف بحرية، كما يرون أن عضوات المجموعة المحافظة، اللاتي يُنظر إليهن على أنهن مجموعة معارضة لهم، تمثل الفشل ونمط الإنسان الذي يفرض عليه شكل معين للحياة.

يصف أعضاء هذه المجموعة موضع الدراسة جميع أعضاء المجموعة المهمشة بأنهم لا يعرفون شيئاً عن العلم، ولا يقرؤون الكتب، ولا يفهمون الفن، ويفتقرون إلى الجمال، ويفهم من التعليقات أنهم يصفون المحافظين على أنهم جهلة وغير مثقفين، وخاصة المتممين منهم إلى مدارس الأئمة والخطباء، وهناك نقطة أخرى يجب التأكيد عليها، وهي أن المجموعة المعارضة لا يُنظر إليها على أنها جاهلة فكرياً فقط، فبصرف النظر عن المتدينين، يتم التأكيد على أن المتخذين من الدين ستاراً، بالنسبة لهم، هم أميون فكرياً وجاهلون من حيث المعرفة الدينية وغير مباينين بالممارسات الدينية.

يمكن القول إنه منذ تولى حزب العدالة والتنمية السلطة في تركيا بعد الانتخابات العامة عام ٢٠٠٢، تعززت الحالة الاقتصادية للمحافظين من عام إلى آخر، ويمكن الشعور بذلك من الانتقادات الذاتية للمحافظين أنفسهم، على الرغم من ذلك، عند فحص التعليقات الواردة في مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء"، لم يصادف وجود أي تعليقات تقريباً تشير إلى هذا التعزيز الاقتصادي أو تنتقد هذا الأمر، على العكس من ذلك، فقد لوحظ في العديد من التعليقات أنهم يطلقون على المجموعة المعارضة "قطيع الغنم المطيع"، لأنهم يقبلون الظروف المعيشية السيئة التي يعيشونها.

في المجتمع الافتراضي الذي تم تحليله، تظهر أفكار تشكلت نتيجة تأثير بعض التطورات السياسية منذ سنوات تأسيس الجمهورية. فعلى الرغم من وجود بعض منتقدي الأشخاص المحافظين للمحافظين أمثالهم لاستخدامهم سيارات فاخرة واستهلاكهم أشياء باهظة الثمن، إلا أن التعليقات التي لوحظت في المجموعة التي تم تحليلها تشير إلى أن جميع الأشخاص المحافظين يستخدمون سيارات من طراز Doblo، ويتسوقون في متاجر "Bim"، وليس "Migros" لأنها "أرخص"، ويعيشون في منطقة "أسانلار" وليس "قاضي كوي"، كما لوحظ أنهم يمشون باعتبارهم "جهلاء" متمسكين بإيديولوجية سياسية معينة دون تفكير.

وبحسب أعضاء مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء" الذين يصفون أنفسهم بأنهم جنود أتاتورك، فإنهم يعتبرون الجمهورية التركية دولة منفصلة تماماً عن الدولة العثمانية، ولا يتحملون ذكر تاريخ ما قبل ١٩٢٣، ومن خلال التعليقات موضع التحليل، لوحظ أنه حتى التمثيلات الرمزية للدولة العثمانية، أزعجت أعضاء المجموعة للغاية، وكمثال على ذلك، تظهر ردود الفعل تجاه الأشخاص الذين لديهم ملصقات طغراء عثمانية على النوافذ الخلفية لسياراتهم (خاصة طراز Doblo)، بالإضافة إلى ذلك، يطلقون على الأشخاص الذين يستخدمون هذه التمثيلات في حياتهم بطريقة أو بأخرى باسم "جهلاء"، ويعدون تصرفاتهم سيئة وغير طبيعية، من وجهة نظر أخرى، يمكن القول إن مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء" موضوع الدراسة، تصف المجموعة المعارضة بأنها مخلقة عن العصر، على الرغم من أنه من الواضح دخول المتتمين إلى هذه المدارس في طور حداثة ومواكبهم الحياة العصرية من سنة لأخرى.

النتيجة

في الوقت الحالي، ظهرت قنوات اجتماعية جديدة، خاصة مع دخول الإنترنت والأجهزة المحمولة في حياتنا، ولقد اختفى تقريباً التأثير المحدد للزمان والمكان من العلاقات الإنسانية والأشكال التنظيمية، وأصبحت التنظيمات وطرق التواصل تتم عبر شبكات التواصل الاجتماعية، وقبل أن تصل تطورات تقنيات الاتصال إلى هذه المرحلة، تأثر الناس بالقيود المفروضة على العالم المادي بكل معنى الكلمة، ولكن تقنيات الاتصال الجديدة، شكلت مجالات اجتماعية جديدة تتجاوز هذه الحدود والقيود المفروضة، وظهرت المجتمعات الافتراضية، كأحد أشكال التنظيمات الجديدة داخل هذه المجالات الاجتماعية.

وفقاً لوجهة النظر العامة، تعرف المجتمعات الافتراضية على أنها مساحات افتراضية حيث يجتمع الناس معاً لأغراض مثل قضاء وقت الفراغ وقضاء وقت ممتع ومشاركة الاهتمامات المشتركة، ومع ذلك، يمكن إنشاء مجتمعات افتراضية لهذه الأغراض، وكذلك لأغراض مثل الجمع بين الأشخاص الذين لديهم رؤية معينة للعالم، يمكن أن تكون هويات الأشخاص الذين يجتمعون بهذه الطريقة، بمثابة وثيقة عنوان لهم.

فبطريقة ما، يمكن للهوية التي تحدد انفصال المجموعة عن الآخرين أن توجههم إلى المجتمع الافتراضي الذي سينضمون إليه، توفر المجتمعات الافتراضية، في شكلها الحالي، للأشخاص الذين لديهم رؤية متشابهة للعالم الفرصة للالتقاء دون قيود المكان والزمان، وبهذا المعنى، فإن السؤال المتبادر الذهن هو ما إذا كانت المجتمعات الافتراضية ستجمع الأشخاص الذين لديهم وجهات نظر متشابهة حول العالم معاً وتتسبب في تهميش المجموعات الأخرى.

ونتيجة جهود التحديث التي بدأها مع تأسيس الجمهورية على وجه الخصوص، وتأثيرات التحولات والتغيرات المتسارعة بتأثير العولمة على مدى العقود الماضية، شاعت فكرة أن العلمانيين يمثلون الحداثة والمحافظين يمثلون التقليدية، وهذا التقسيم قد شكل العديد من المخططات في الأذهان، إذ يبدو أن هذه

المخططات ظلت كما هي وفقدت خصائصها على الرغم من تغيير الحياة المعيشية للمحافظين، كمثال التعليق على صورة ما، وبقاء التعليقات حتى ولو تغيرت الصورة، ولكن بذلك تفقد هذه التعليقات خصائصها المتعلقة بالصورة، يمكن لمثل هذه المخططات التي عفا عليها الزمن من الماضي أن تصل إلى حد التهميش، وتشكيل وجهات نظر شاملة، وعدم إعطاء الطرف الآخر الحق في العيش في المراحل اللاحقة، بالإضافة إلى ذلك، فعلى الرغم من نجاح هذه الأنواع من الأفكار التي فقدت حداثتها، في الإشارة إلى أنماط معينة، إلا أنها لا تبدو صالحة للتعميم، ووفقاً لهذا المنظور، فقد ظهر أن أعضاء المجموعة الذين يعرفون أنفسهم على أنهم علمانيون في مجموعة الفيسبوك "أغلقوا مدارس الأئمة والخطباء"، يهتمون الأشخاص المتدينين وخاصة الشباب المتمين إلى مدارس الأئمة والخطباء، الذين يعرفونهم على أنهم متدينين ومحافظين بمنظور تعميمي في أذهانهم، في سبع فئات مختلفة، هذه الفئات هي اعتبارهم كبش الفداء، وتهميشهم بسبب تدينهم، وتهميشهم بسبب الاختيارات والتوجهات السياسية، وتهميشهم بسبب اختلاف أسلوب معيشتهم - أنشطتهم في أوقات الفراغ، والحكم عليهم بعدم الثقافة والجهل والفشل الأكاديمي، وتهميشهم بسبب مستوى الدخل المنخفض، عدّهم لا يناسبون العصر الذي يعيشون فيه.

المصادر:

- إبراهيم أقي كاش، «الهويات والجماعات الافتراضية في ظل شبكة العلاقات متعددة الوجوه»، مجلة معهد العلوم الاجتماعية بجامعة دوزجي ٢/٣ (٢٠١٦)، ٣٧-٥٣.
- محمد علي أي دمير، «مفهوم مدارس الأئمة والخطباء وروادهم في تركيا: تقييم اجتماعي في إطار بعض الظواهر»، تعليم: *Journal of Education in Muslim Societies and Communities* 1 (٢٠١٧)، ٥-٢٧.
- نوري بيلجين، تحليل المحتوى في علوم الاجتماع التقنيات والتنازع، أنقرة: دار كتب سياسال، ٢٠١٤.
- علي جوشكون، «الدين والهوية»، مجلة كلية الإلهيات بجامعة مرمره ٢٤ (٢٠٠٣)، ٥-٢٣.
- مصطفى كمال جوشكو - بورجو شينتورك، «من التقليدية إلى الحداثة المحافظة: نموذج مدارس الأئمة والخطباء»، مجلة الملكية ٢٦٨/٣٤ (٢٠١٠)، ٢٤٩-٢٦٣.
- أورهان تشيفتشي وآخرون، «أشكال التنظيم التي تغيرت بتطور تقنيات الاتصال: المجتمعات الافتراضية»، *الجريدة التركية الإلكترونية للتصميم والفن والاتصالات* ٢/٧ (٢٠١٧)، ٣٢٨-٣٣٦.
- أونفر جوناى، علم الاجتماع الدين، إسطنبول: دار نشر إنسان، ٢٠١١.
- سيبال كارادومان، «التحول الهيكلي للهوية في الانتقال من الحداثة إلى ما بعد الحداثة»، نشرة جامعة ياشار ١٧/٥ (٢٠١٠)، ٢٨٨٦-٢٨٨٩.
- جولتن كر، الشباب والإنترنت، إزمير: دار نشر شين أوجاك، ٢٠٠٨.
- مصطفى ماجد، «تمثيلات الأئمة والخطباء على مواقع التواصل الاجتماعي: الإسقاطات المعرفية الاجتماعية في خطاب الهوية الجماعية»، *الهوية والدين، إعداد، عبد الله أوز بولاط - مصطفى ماجد، أضنة: دار كتب كاراهان، ٢٠١٦.*
- فيليب مايرينج، *مدخل إلى دراسة اجتماعية نوعية، أنقرة: بيلجاسو، ٢٠١١.*

- بدري مرموطو، «المأزق العلماني لثانويات الأئمة والخطباء»، مجلة الأبحاث الأكاديمية ٣٨ (٢٠٠٨)، ٩٨-٨٧.
- إركان برشمبة، «الجماعات في مجتمع المعلومات: افتراضية أم حقيقية؟»، مجلة الفكر المحافظ ٢ (٢٠٠٤)، ٤٤-٣٣.
- كيفين روبينز، الصورة: ثقافة وسياسة الرؤية، ترجمة، نورثشايفي تورك أوغلو، إسطنبول: دار نشر أيرنتي، ٢٠١٣.
- سينيم سونهاز سلجوق، «تقديس الاختلاف في مرحلة ما بعد الحداثة وتجزئة المجتمع: الآخر والتهميش»، مجلة أبحاث علم الاجتماع ٢/١٥ (٢٠١٢)، ٩٩-٧٧.
- شكرو توركوز، دور ثانويات الأئمة والخطباء في فترة التحول المجتمعي السياسي: دراسة عن الخريجين، قونيا: جامعة سلجوق، معهد العلوم الاجتماعية، أطروحة الدكتوراه، ٢٠٢٠.
- عاصم يابيجي، الدين والهوية والأحكام والمسبقة نحن وهم، أضنة: دار كتب كاراهان، ٢٠٠٤.
- على يلدريم - حسن شيمشيك، طرق البحث النوعي في العلوم الاجتماعية، أنقرة: دار ستشكين للنشر، ٢٠١٣.